

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİ
(1995–2005)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Bayram SALAMOV**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refet YİNANÇ**

Ankara- 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİ
(1995–2005)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Bayram SALAMOV**

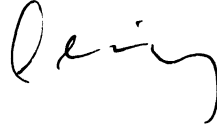
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refet YİNANÇ**

Ankara- 2010

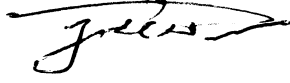
ONAY

Bayram SALAMOV tarafından hazırlanan “Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri (1995-2005)” başlıklı bu çalışma, 13.10.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Cemalettin TAŞKIRAN(Başkan)

Prof.Dr. Refet YINANÇ

Prof.Dr. Haydar ÇAKMAK

Prof.Dr. Çağrı ERHAN

Doç.Dr. Fırat PURTAŞ

ÖNSÖZ

Tezimizin amacı Türkiye'nin enerji konusundaki çabaları çerçevesinde Rusya ile yürütülmekte olan ilişkisini ele almak ve bu konuda hem bilgi hem de fikir açısından konuya katkı yapmaktır.

Tezimizin Giriş kısmında Rusya ve Türkiye'nin enerji girişimleri ve iki ülke arasındaki ilişkiler hakkında bilgiler verilmiştir.

Tez giriş ve sonuç bölümüyle birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Rusya'nın ve Türkiye'nin enerji kaynakları ve enerji konusundaki hedefleri ele alınmıştır. Aynı zamanda enerjinin tarihçesinden bahsedilmiş enerji konusundaki ciddi rekabet hakkın bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümünde ise Rusya ve Türkiye ilişkisindeki ortak temel başlıkları teşkil eden Doğal gaz, petrol, elektrik ve yenilenebilir kaynaklar gibi konular ele alınmıştır. Bununla birlikte bu konudaki Rusya ve Türkiye'nin belli başlı sıkıntılarına da değinilmiştir.

En son bölüm olan üçüncü bölümde de Türkiye-Rusya arasında ortaya çıkan siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler ele alınarak, Rusya ve Türkiye'nin enerji ilişkisini etkileyen aktörlere yer verilmiştir.

Hem tez konusu seçmede olsun hem bu tezin hazırlanmasında olsun her türlü yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Refet YINANÇ'a teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca her türlü desteklerinden dolayı ve tezin hazırlanmasında katkısı olan Üniversitemizin Uluslararası İlişkiler bölümüne mensup hocalarıma teşekkürlerimi bildiriyorum. Tezin hazırlanmasında ve kaynak araştırma konusunda ve elde edilen kaynakların Türkiye Türkçesine aktarma aşamalarında zorluklarla karşılaştık. Bu konuda bana yardımcı olan değerli eşim Ülgen ŞEKERCİOĞLU SELAM'a ve arkadaşım Janizbek OMAROV'a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
TABLolar VE ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
1. Tezin Adı: Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri (1995-2005)	1
2. Araştırma Problemi ve Kavramlar	1
2.1. Enerji Egemenliği.....	1
2.2. Doğalgaz	2
2.3. Enerji Krizi	3
3. Tezin Amacı.....	3
4. Tezin Önemi	4
5. Kapsam ve Sınırlılıklar	5
6. Yöntem	5
6.1. Veriler ve Veri Toplama	6
6.2 Verilerin Analizi.....	7
7. Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve.....	7
7.1. İthalat-İhracat.....	11
7.2. Uluslararası ilişkiler Bağlamında Petrolün Tarihi ve OPEC.....	13
7.3. Rusya'nın OPEC İle İlişkileri.....	13
7.4. Rusya'nın Enerjideki Konumu.....	16
7.4.1. Enerjide Gazprom	16
7.4.2. Nabucco Karşısında Gazprom	17
7.5. Türkiye'nin Rusya'ya Enerji Konusunda Bağımlılığı	19

I. BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ İLE İLGİLİ HEDEFLERİ

1.1. TÜRKİYE	21
1.1.1. Türkiye'nin Enerji Politikaları.....	23
1.1.2. Türkiye'de Petrol-Doğalgaz Faaliyetleri	27
1.1.3. Mavi Akım	30

1.1.4. Dış Etkenler	31
1.1.5. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	40
1.2. RUSYA.....	43
1.2.1. Rusya'nın Enerji Politikası	43

II. BÖLÜM

2.1. TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNDE ORTAK HEDEFLER.....	50
2.2. TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI	52
2.2.1. Doğalgaz	53
2.2.1.1. Doğalgazın Önemi.....	54
2.2.1.2. Rusya'nın Doğal Gaz Sektörü	56
2.2.1.3. Rusya'nın Doğal Gaz Endüstrisinde Gazprom	57
2.2.1.4. Dünyada Enerji Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi	59
2.2.1.5. Türkiye'de Üretim ve Tüketim	63
2.2.1.6. Türk-Rus Doğal Gaz İlişkilerinde Rusya-Ukrayna Krizi.....	64
2.2.1.7. Doğal Gaz'da Mavi Akım	66
2.2.1.8. Petrol	67
2.2.1.8.1. Petrol Endüstrisinin Tarihçesi.....	67
2.2.1.8.2. Petrol Fiyatının Rusya Açısından Önemi	69
2.2.2. Elektrik.....	72
2.2.2.1. Türkiye'nin Elektrik İthalatı.....	74
2.2.3. Diğer Enerji Kaynakları	77
2.2.3.1. Nükleer Enerji.....	77
2.2.3.2. Yenilenebilir Kaynaklar	80
2.2.3.3. Enerjinin Elde Edilmesi.....	80
2.2.3.4. Yenilenebilir Enerjinin Artan Önemi	82
2.2.3.5. Rüzgâr Enerjisi	84
2.2.3.6. Güneş Enerjisi	84
2.2.3.7. Hidroenerji	88
2.2.3.8. Jeotermal Enerji	89

III. BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA ARASINDA ENERJİ ÜZERİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER VE BU İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER

3.1. TÜRKİYE-RUSYA ARASINDA ENERJİ ÜZERİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER	92
3.2. SİYASİ İLİŞKİLER.....	94
3.3. ASKERİ İLİŞKİLER	96
3.4.TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER.....	98
3.5. AKTÖRLER.....	100
3.6. ULUSLARARASI DOĞAL GAZ BORU HATLARI	101
3.7. RUSYA-TÜRKİYE-İSRAİL DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ.....	104
3.8. TÜRKİYE VE RUSYA ENERJİ İŞBİRLİĞİNDE ÖNEMLİ ÜLKELER	105
3.9. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	106
3.10. AVRUPA BİRLİĞİ.....	113
3.11. İRAN	125
3.12. ÇİN.....	129
3.13. TÜRK CUMHURİYETLERİ	130
3.14. AZERBAYCAN.....	132
3.15. KAZAKİSTAN.....	138
3.16. TÜRKMENİSTAN.....	141
SONUÇ	149
KAYNAKÇA	153
EKLER	159
ÖZET	163
ABSCTACT	165

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
A.g.t	: Adı geçen tez
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGÜT	: Avrasya Gaz Üreticileri İttifakı
AGÜT	: Avrasya Gaz Üreticileri İttifakı
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKGB	: Avrupa Kalkınma ve Gelişme Bankası-The European Bank of Reconstruction and Development
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT Ülkeleri	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
Çev.	: Çeviren
DGBH	: Doğal Gaz Boru Hattı
DGKE	: Doğal Gaz Kullanım Etüdü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EADK	: Enerji Arenası Danışma Kurulu
Ed.	: Editör
EİEİ	: Gen.Müd Enterkoneksiyon
EPDK	: Enerji Piyasayı Düzenleme Kurumu
EŞS	: Enerji Şartları Sözleşmesi
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
EUI	: European University Institute
FP	: Fotovoltatik Piller
GECFG	: General Electric Capital Structure Finans Group
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HBHK	: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
HPBH	: Ham Petrol Boru Hattı

IEA	: International Energy Agency
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
İGU	: International Gas Union
İMF	: International Monetary Fund
NIGC	: İran Ulusal Gaz Şirketi
KTM	: KazakTürk Munay Ltd
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
LUPB	: Londra Uluslararası Petrol Borsası
MTAE	: Maden Tetkik Arama Enstitüsü
MW	: Mega Wat
OATC	: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC	: Organisation for the Petroleum Exporting Countries
PSG	: Pipeline Solutions Group
Prof	: Profesör
RF	: Rusya Federasyonu
SB	: Serbest Bölge
LNG	: Liquefied Natural Gas-Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketleri
TEK	: Türkiye Ekonomi Kurumu
TETAŞ	: Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TR	: Türkiye
TWTP	: Turkish World Trade Partners
UCTE	: Union for the Co-ordination of Electricity Transmission
UEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
UEF	: Uluslararası Ekonomik Forum
Ünv.	: Üniversite
WNA	: World Nuclear Association
t.y.	: tarihi yok
Yay.	: Yayınları

TABLolar/ŞEKİLLER DİZİNİ

1- Bakü-Ceyhan Boru Hattı Güzergâhı	19
2- Türkiye Genel Enerji Tüketiminde Kaynakların Payına İlişkin Tablo	27
3- BOTAŞ Genel Müdürlüğü Doğalgaz ve Petrol Boru Hatları	39
4- Yenilenebilir Enerji Kaynakları	80
5- Türkiye Boru Hatları	135

GİRİŞ

1. Tezin Adı: Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri (1995-2005)

Petrol tarihini ve onun tedarikini sadece 1995-2005 tarihlerine sığdırmak imkânsızdır. Bazı gelişmeler vardır ki, anlaşmalar ve imzalar daha önceki tarihlere aittir. Dolayısıyla şunu rahatlıkla söyleyebiliriz; Ekonominin söz konusu olduğu yer ve tarihte enerji kaynakları da her zaman söz konusu olmuştur. Ancak 21. asra gelindiğinde bu konunun öneminin arttığı da bir gerçektir. Bazı ülkelerde enerji kaynaklarının aranması ve yeni rezervlerin bulunması söz konusu iken, bazı ülkelerde de bunun bitimi tehlikesi söz konusudur.¹

Dünyadaki hızlı teknolojik gelişmelere rağmen enerji, sanayi için mutlak girdi olma niteliğini hala korumaktadır.²

Bu konuda Rusya çok önemli bir konumdadır. Rusya'nın ekonomik durumuna büyük katkısı bulunun varlıkları Rus ekonomisi zengin doğal kaynakları bulunulası nedeniyle ham madde ve yan mamul ihraç eden ve tüketim malı ithal eden bir yapıdadır.³

2. Araştırma Problemi ve Kavramlar

2. 1. Enerji Egemenliği

Rusya ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji üreticisi ülkesidir. Dünya enerji üretiminin yaklaşık yüzde 12'sini Rusya gerçekleştirmektedir.

¹ AKAYEV, Askar, "Sentralnaya Azia nevvorvetsya" **Nezavisimaya Gazeta**, 13 Mart 2001

² EĞİLMEZ, Ayfer; "Dünya Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Konumu", (Erişim) www.petro-is.org.tr/web_Arastirma/Sektor_ARASTIRMA/ARASTIRMALAR/Enerji_Politikalar%C4%B1.htm, 3 Mart 2003 s.1

³ ADANALI, Neslihan; "Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti", **İzmir Ticaret Odası**, Nisan 2007, s. 3

Genel enerji tüketiminde ise Rusya ABD ve Çin'in ardından yüzde 7'lik oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu genel enerji yüzdelerinin içinde petrol ve doğalgaz özel bir yere sahiptir. Bugün için Rusya, dünyanın sahip olduğu kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 6'sına sahiptir. Üretici olarak ise Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisidir. Dünya petrol üretiminin yaklaşık yüzde 12'sini gerçekleştiren Rusya iç tüketimde kullandığı üçte birini -ki bu Rusya'yı dünyanın 5. büyük petrol tüketicisi yapıyor- dışında kalan petrolü ağırlıklı olarak AB'ye satmaktadır.

2. 2. Doğalgaz

Doğalgaz ise daha farklı bir boyuttur. Dünyanın kanıtlanmış en büyük doğalgaz rezervleri Rusya'nın elindedir. 2.000-2.300 trilyon metreküp civarındaki bu rezervler dünya toplamının yaklaşık üçte biridir. İkinci büyük İran'ın sahip olduğu doğalgaz bu toplamın yarısına ancak ulaşabilmektedir. Bu rezervlerle Rusya, dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi konumundadır.⁴ Dünya toplam üretiminin yüzde 22'si Rusya tarafından yapılmaktadır. Her ne kadar Rusya yüzde 16'lık tüketim oranıyla ABD'den sonra dünyanın 2. büyük tüketicisi olsa da kalan miktarla en Önemli doğalgaz satıcısı durumundadır. Bu üretimin önemli bir kısmı içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Rusya'nın GSMH'sinin yüzde 25'ini, ihracat gelirleri ve bütçesinin de yarısını enerji gelirleri oluşturmaktadır. Bu genel rakamlara bakıldığında bile Rusya'nın tam anlamıyla bir enerji ihracatçısı olduğu söylenebilir. Kömür ve elektriğin dışında petrol ve doğalgaz, boru hatları aracılığıyla gittikçe artan kullanımları nedeniyle özel bir konum edinmektedir.

Rusya'nın enerjiye dayalı egemenliği başarıya doğru gitmekte olduğu söylenebilir.

⁴ KOPTEVSKİY B. N, *Rossiya- Turtsiya: Etatı Torgovo-Ekonomičeskovo Sotrudničestva*, 2003, s. 369

2. 3. Enerji Krizi

Aslında Doğalgaz ve petrol krizi sadece Türkiye'yi ve Rusya'yı değil de bütün küresel politikaları doğrudan etkilemektedir. Bu krizin başlaması demek büyük bir ekonomik gerileme ve toplumsal refahın da düşüşü anlamına da gelebiliyor. Çünkü enerji krizinde kurtarmaya başvurulmuş ilk çözüm zam olmuştur. Bu da ülkenin vatandaşını rahatsız etmektedir. İşte enerji krizini sık sık gündeme sokan ülkelerden birisi de hiç şüphesiz Rusya'dır. Dolayısıyla Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkisi bu bağlamda da mühim bir yer tuttuğu görülür. Nitekim Türkiye'nin enerji krizi Rusya'nın da enerji krizi demektir. Çünkü enerji konusunda Türkiye dışa bağımlı bir ülkedir. Enerji sorunun krizin bir şekilde çözmek de globalleşen dünyamızda sağlam ve tutarlı stratejiler geliştirmek suretiyle yürütülen ilişkilerden geçmektedir.

3. Tezin Amacı

Rusya'nın 90'ın yıllar sonrasında takip ettiği siyaset, küresel mücadeleyi yoğun olarak enerji üzerinden yürüttüğünü görebiliriz. Bu seyir aynı zamanda Rusya'nın Türkiye ile de enerji üzerinde sıkı bir ilişki kurmasını sağlamıştır. Amaçlarımızdan biri de bu ilişkinin önemini ilim camiasına âcizane hissettirmektir.

Çalışmanın hipotez testinde pozitif olanı: Rusya, Türkiye'nin artan enerji talebinde çok önemlidir.

Hipotezin negatif olanı ise: Rusya, Türkiye'nin artan enerji talebinde önemsizdir fikridir.

Tezin amacı pozitif hipotezi yani Türkiye'nin artan enerji talebinde Rusya'nın önemli olduğu ve bunların birbirlerine olan bağımlılığının daha da artacağıdır.

Tezin amaçlarından biri de; Türkiye ve Rusya arasında işbirliğinin geliştirilmesinde katkıda bulunmaktır.

4. Tezin Önemi

Ülkelerin toplumsal gelişimlerinin sürükleyici unsurlarının başında enerji tüketimi gelmektedir. Enerji, günlük yaşamımızın ve üretimimizin en önemli girdilerden birisidir. Bu nedenle, ülkenin ve enerji sektörünün yönetimini üstlenenler toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevre ile uyumlu bir şekilde sunmak ile yükümlülüğündedirler. Ayrıca, ülkenin enerji arz güvenliği açısından da bu kaynakları çeşitlendirmek zorundadırlar.

Bunun yanında enerji konusu, uluslararası stratejik özellik taşıyan bir zenginliktir. Türkiye’de enerji konusu ve politikaları incelendiğinde, genelde enerjinin arzı birinci öncelikli olarak gündeme gelmektedir. Hızlı bir gelişme sürecinin içinde bulunan Türkiye ve Rusya’da uzun dönemli ve kararlı enerji politikaların yürütüldüğü görülmektedir. İktidardaki hükümetlere bağlı olarak değişen enerji politikaları, dünyadaki gelişmeleri ve uzun dönemli politikaları gözeten, ülkenin enerji potansiyelini göz önünde tutan, teknolojik ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini destekleyen politikalar bulunması enerji alış verişinde büyük faktörlerdendir.

İş yapma kapasitesi olarak tanımlanan enerjiye, gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin de gereksinimi vardır. Enerjinin kaliteli, ucuz, yeterli ve çevreyle uyumlu bir şekilde temini, tüm dünya ülkelerinin gündeminde olan bir konudur. Hızlı bir şekilde yenisi üretilen teknoloji aracılığıyla kesintisiz enerjinin sağlanması için ticari, politik hatta askeri çabalar gösterilmektedir.⁵

⁵ GÜNER Sıtkı, ALBOSTAN Ayhan; “*Türkiye’nin Enerji Politikası*”, (Erişim)

Toplumların gelişmesi ve ekonomisini sabit tutabilmeleri için enerji kaynakları olan petrol ve doğalgazın tün dünya ülkelerinde olduğu gibi Rusya Federasyonu ve Türkiye içinde yaşamsal önemi büyüktür.⁶ Bu bakımdan tezin bizim için ve enerji alanında yapılmakta olan analiz ve yorumlara bir katkı sağlayacaktır.

5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Tezimiz 1995–2005 yıllarını içermektedir. Bu yıllardaki Rusya ve Türkiye arasındaki yapılan anlaşmalar, yürütülen ilişkileri ve enerjiye yönelik faaliyetleri içermektedir. Ancak tezimizin tamamlanma tarihi 2010 tarihine kadar uzatıldığından tezimizde özellikle 2006 ve 2007 yıllarındaki önemli gelişmelere de değinilmiştir. Neden tez konusunun özellikle 1995–2005 seneleri olarak belirtildiğine gelince; tabi ki Türkiye-Rusya ilişkisi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak bu dönem (1995–2005) her türlü sektördeki ticari ihracat-ithalat anlaşmalarının yoğunlaştığı bir dönem olarak göze çarpar, daha önemlisi de enerji konusunda ilişkilerin yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu bakımdan Rusya ve Türkiye'nin bu dönemdeki karşılıklı işbirliği ve ilişkilerinin ciddiyeti açık olarak görülmektedir

6. Yöntem

Araştırma boyunca izlenen yöntem oluşturulan taslağa yönelik konu taraması yapmak suretiyle, yorum yapmak biçiminde olmuştur. Çalışma kaynakları, internet web sitelerinden, konu hakkında çalışılmış tezlerden, makale ve kitaplardan alınmıştır.

www.emo.org.tr/ekler/ac04853f8058f61_ek.doc, S 47.

⁶ AKBİL Güvenç, Türkiye'nin Enerji Politikası ve Dünyadaki Yeri, **İstanbul Teknik Üniv, Fen.Bil. Ens.**, İstanbul-2001, s.59

6.1. Veriler ve Veri Toplama

Araştırmamızda, devlet ilişkileri ile ilgili var olan durumu belirleyen çevresel veriler ile kaynak ve süreçle ilgili veriler⁷ ayrıca kaynak kişi veya grupların genel değerlendirmeleri ve devlet ilişkilerine ilişkin algı verileri toplanmıştır.

Araştırma verilerinin elde edilmesi için görüşme ve yazılı dokümanların incelenmesi yöntemlerine⁸ başvurulmuştur. Görüşme yöntemiyle Rusya'da enerji ilişkisi stratejileri ile ilgili yapılan tartışmalarda aktif yer alan kişilerle yüz yüze görüşülerek, hem yapılandırılmış, hem de yapılandırmamış görüşme türünden yararlanılarak veri toplamaya çalışılmıştır. Ayrıca Rusya ve Türkiye arasındaki enerji ilişkilerinin oluşum sürecinin tarihsel arka planını ortaya koymak, enerji ve siyaset ilişkilerinin teorik boyutunu betimlemek olduğu kadar pratik boyutuyla ilişkisini de tespit etmek amacıyla, dokümantasyon incelemesi yoluna gidilmiştir. Özellikle tarihsel arka plana ilgili veri elde edebilmek için tarih araştırma metotlarına başvurulmuştur.⁹

6.2. Verilerin Analizi

Elde edilen bulguların analizinde, araştırmamızın temel özelliğinden hareketle iki bir yaklaşım söz konusu olmuştur. İlkinde, bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşılmaya ve belli başlı temalar ve bu temalar arası anlamlı ilişkiler belirlenmeye çalışılmış, “neden”, “nasıl” sorularına cevap aranmıştır. İkinci yaklaşımda ise, -birinci ve ikinci yaklaşımlar temel alınarak- veri analizi sürecine kendi yorumlarımızı katmaya, elde edilen verilerin ve bundan çıkarılan sonuçların kendimiz açısından nasıl görüldüğüne ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

⁷ ARIKAN, Rauf ;**Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma**, 3.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s.81.

⁸ TÜRKDOĞAN, Orhan; **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, Timaş yay., İstanbul, 2000, s.206.

⁹ BAYKARA, Tuncer; **Tarih Araştırma ve Yazma Metodu**, İzmir, 1995.

7. Kuramsal ve Tarihsel Çerçeve

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın verilerine göre, Türk müteahhitlik firmalarının Rus pazarına girişleri SSCB'nin son yıllarına rastlamaktadır. 1987'de yürürlüğe giren Doğalgaz anlaşması ve bu anlaşmanın içerdiği SSCB'den alınacak doğalgazın bedelinin bir kısmının Türk mal hizmetleriyle ödenmesi koşulu sayesinde Türk firmaları 1987'den itibaren Rus pazarına girmeye başlamıştır.¹⁰

1980'lerde özellikle İç Anadolu Bölgesinde yaşanan hava kirliliği sebebiyle dönemin hükümeti alternatif enerji arayışlarına yönelmiştir. Doğalgaz 1984 yılında Rusya ile yapılan %60'ı mal %40'ı para biçiminde yapılan bir anlaşma ile alınmaya başlamış, ilk başlarda tekstil, inşaat sektörleri için bu büyük bir fırsat olmuşsa da ileriki dönemlerde bu anlaşma değişmiş ve Türkiye sadece "para" ile doğalgaz alır bir hale gelmiştir. Doğalgaz piyasası kanunu ise 2001 yılında kabul edilmiştir. Yani tam 17 yıl sonra kanunlaştırılmıştır. Türkiye, 2005 yılı doğalgaz tüketimi 22,4 milyar metreküp için 7,09 milyar dolar ödemiştir. Bugün Türkiye kullandığı gazın %98'ini ithal etmektedir. Bu ithalatın %63'ü Rusya ile yapılmaktadır.

Şimdilerde ise Türkiye ile Rusya arasında enerji alanındaki yakınlaşma, Rusya'nın yeni enerji stratejisinin bir sonucu olarak Türkiye'nin enerji politikalarında Rus etkinliğinin artırılması amacını taşımaktadır. Rusya'nın enerji stratejisindeki bu dönüşümün etkileri artmaktadır.¹¹

Rusya Federasyonu'nun 1991'den bugüne gelmiş olduğu noktada, devlet başkanlarının izlediği politikalar oldukça etkili olmuştur.

¹⁰ ADANALI, Neslihan, Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti, İzmir Ticaret Odası (Erişim) www.izto.org.tr, Nisan 2007 s. 10

¹¹ (Erişim) <http://www.diplomatikgundem.com/2008/08/rusyanin-yeni-enerji-stratejisi.html>, 08/08/2008

Son dönemde Rusya, sadece petrol ve doğalgaz arz eden bir ülke olmaktan çok hem enerji şirketleriyle hem de enerji kaynaklarına sahip Orta Asya ülkeleri için ana çıkış kapısı olarak, önemli bölgesel ve küresel bir enerji aktörü haline gelmiştir. Özellikle elde etmiş olduğu sermayeyi yurtdışında enerji dağıtım şirketleri ve rafineri gibi tesisler satın almakta kullanan Rus şirketleri, ülkenin bu alanda politik bir güç haline gelmesine de yardımcı olmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerindeki hızlı gelişmeler işbirliği ortamının başlangıcını teşkil etmektedir. Rusya ile ekonomik alanda devasa bir ilişki söz konusudur ve Türkiye ekonomik alanda Rusya ile iyi ilişkiler yürütmüştür. Örneğin Türkiye'nin Rusya'da gerçekleştirdiği 6,5 milyar dolarlık dış yatırımı ve özellikle inşaat başta olmak üzere Türk şirketlerinin Rusya'da yüklendikleri 30 milyar dolar değerindeki iş hacmi ve buna ilaveten Rus turistlerden elde edilen gelirler, iki ülke arasındaki ticaretteki büyük çarpıklığı bir ölçüde dengelemeye yardımcı olmuştur.

Türkiye, Rus dış politikasında öncelikli bir yere sahiptir. Özellikle Güney Akım ve İkinci Mavi Akım projeleri ile Rus doğalgazının ve Rus-Kazak petrolünün Karadeniz'den Samsun-Ceyhan doğrultusunda taşınması konusunda adımlar atılması çok büyük enerji dolayısıyla ekonomik ilişkiden söz etmek mümkündür. Rusya başbakanı, Güney Akım ve Nabucco'nun birbirine rakip olduğunu fakat birbirinin önünü kesmediğini ifade etmiştir. Rusya, enerji konusunda İsrail ve Ortadoğu'ya ulaşmak için Türkiye'yi bir köprü olarak görmektedir. Türkiye'den İsrail'e ve oradan da Kızıl Deniz'e ulaşması planlanan petrol ve doğalgaz boru hatları projeleri İsrail'le ilişkilerin gerilmesi üzerine gerçekleşmemiştir. Bu hat kullanıma açıldığı takdirde Rus gazı ve petrolü kendisine Hindistan ve Uzakdoğu'ya kadar uzanan bir yol bulacaktır.

Türkiye, Rusya ile daha önce imzalanmış olan protokollerde alınan mesafeler ve bu protokolleri hayata geçirmek için yapılması gerekenleri de

gözden geçirmektedir. Bu anlaşmalarda Enerji konusu ve boru hatları projeleri, görüşmelerin merkezini oluşturmuştur. Rusya daha çok enerji aktarmak için Türkiye'nin jeopolitik konumunu analiz etmeye çalışırken, Türk tarafı ise görüşmelerde Rusya'ya daha fazla ihracat yapmanın yollarını aramıştır. Rus tarafı da Türkiye'ye bu konuda birtakım güvenceler vermiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'a göre Rusya ile olan ticaret, dört yılda 100 milyar dolara çıkarılacağını ifade etmiştir. Dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya, 140 milyonluk nüfusuyla ve geniş ithalat yelpazesıyla çok önemli bir pazar konumundadır.

Rusya alım gücüne göre 2008'de 2,225 trilyon dolarlık millî hâsılaya ulaşmış ve aynı yıl kişi başına düşen millî gelir 15.800 dolara çıkmıştır. Rusya 2008'de 476 milyar dolarlık ihracat ve 302 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. 2009'da düşen bu rakamlar 2010'da tekrardan yükselişe geçecektir. 2010'da Rus ekonomisinin % 5 oranında büyümesi ve bütçenin % 2'ye yakın fazla vermesi beklenmektedir.

Türk-Rus ilişkilerinin önemli konularından biri de şüphesiz nükleer enerji konusu olacaktır. Bu konu oldukça dikkatli olmayı ve büyük pazarlıklar yapmayı gerektiren bir konudur. Türkiye, doğalgazda Rusya'ya % 63 oranında bağımlıdır. Rusya, Türkiye'deki nükleer enerji ihalesini alarak hem ekonomik ilişkileri daha da geliştirmek ve hem de Türkiye üzerinde enerji tekeli oluşturmak istemektedir. Rusya, nükleer enerji yolu ile durumu farklı da olsa, İran'dan sonra Türkiye üzerinde de stratejik bir başarı elde etmek istemektedir.

Rusya ve Türkiye enerji alanında birbirini tamamlayan iki ülkedir. Dünyadaki genel eğilime paralel olarak bugün Türkiye'de de doğalgaz talebi artmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin toplam enerji talebi içerisinde %15'lik bir yer kaplayan doğalgazın gelecek 20 yılda %25 seviyesine çıkacağı tahmin edilmektedir. Türkiye petrol gereksiniminin %88'ini doğalgaz gereksiniminin ise tamamına yakınının ithalat yolu ile karşılamaktadır. 1999'daki ithalatının

% 10.7'sinin oluşturan ham petrol, petrol türevleri ve doğalgaz ithalatı yaklaşık % 29 oranına artarak 4.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Miktar olarak gerileyen petrol ithalatının aksine doğalgaz ithalatı miktar olarak % 20 oranında artmıştır.¹²

Türkiye doğalgaz ithalatının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonundan karşılamaktadır. Rusya'dan yüksek düzeyde ithal edilen doğalgaz miktarını bu ülkeyle bağımlılığını artıracak yönünde çeşitli eleştiriler gündemde olmuştur. Bu eleştirilere karşı verilen cevaplarda ise özellikle Türkiye'nin artan enerji talebi karşısında en kısa vadede yeni enerji kaynaklarına ve bu çerçevede Rusya doğalgazına duyulan ihtiyaç gündeme getirmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından hazırlanan projeksiyonlarda Türkiye'nin 2010 yılındaki doğalgaz talebinin 50 milyar doları aşması ve 2020 yılında 80 milyar dolar seviyelerine ulaşması öngörülmektedir. Ancak bu rakamlara gerek yurt içindeki DPT gibi ve gerekse yurt dışındaki kimi çevrelerden ("UEA" Uluslararası Enerji Ajansı gibi) eleştiriler gelmekte, rakamların abartıldığı ve gerçek talep seviyesini yansıtmadığı ileri sürülmektedir.¹³

7.1. İthalat-İhracat (Türkiye)

Türkiye ve Rusya'nın ihtiyaçları farklıdır. Bu nedenle birbirlerinden istedikleri ürünler de farklı olmaktadır. Bu durum iki tarafın da ihracat ve ithalatında görülmektedir.

Rusya'ya Türkiye'nin ihracatını başlıca makine ve ekipmanları, dokumacılık ürünleri, meyve sebze ve mamulleri, kimya sanayi ürünleri oluşturur. Rusya'dan Türkiye'ye ithalat ise, petrol ve petrol ürünleri, doğalgaz,

¹² DZAVADOVA, Nadejda; **Batı ve Türk Kaynaklarına Göre 1990lı Yıllarda Türk-Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri**, İst Üniv. Sos Bil Ens, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2003, s 87

¹³ DZAVADOVA, Nadejda; **a.g.t** s 87

demir-elik ürünleri ve demir dış metalleri oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin enerji konusunda talep eden konumundadır. Bu ihtiyacı da Rusya karşılamaktadır.¹⁴

Türkiye'nin ithalat faturasının yaklaşık dörtte biri enerji için ödenmektedir. Enerji maddeleri ithalatının toplam ithalat içindeki payında son yıllarda hızla yükseliş gözlenmektedir. Fiyatların nispeten düşük olduğu 2003 yılında enerji ithalatının toplam ithalat içindeki payı yüzde 16,7 düzeyinde bulunurken bu oran 2004 yılında yüzde 14,8'e indikten sonra 2005 yılında yüzde 18.2, 2006'da da yüzde 20.7, 2007 yılında da yüzde 19.9 olarak gerçekleştir.

Türkiye'nin toplam ithalatının 69 milyar 340 milyon dolar olarak gerçekleştiği 2003 yılında enerji ithalatı 1 milyar 575 milyon dolar olmuştur, 2004 yılında enerji ithalatı 4 milyar 407 milyon dolara toplam ithalat 97 milyar 540 milyon dolara, 2005 yılında enerji ithalatı 21 milyar 256 milyon dolara toplam ithalat ise 116 milyar 774 milyon dolara çıkmış, 2006 yılında da enerji ithalatı 28 milyar 859 milyon, toplam ithalat 139 milyar 576 milyon dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin enerji dış ticaretindeki karşı karşıya kaldığı açıktır çünkü diğer bir net enerji ithalatı miktarlarına bakıldığında durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Buna göre Türkiye'nin olası ve bugüne kadar görülmüş dış ticaret açığının yarıdan fazlası enerjiden kaynaklanabilmektedir.

Son yıllarda, ekonomik büyümeye paralel olarak Türkiye'nin enerji talebi de artmıştır. Bu ihtiyacın büyük bir kısmını yurtdışından karşılamıştır.

2008 Yılı Programı için Türkiye'nin yurtiçi enerji talebinin yaklaşık yüzde 29'u kömür, yüzde 33' petrol ve yüzde 30'u doğalgaz

¹⁴ ADANALI, Neslihan; **a.g.e.** s. 10

karşılanmaktadır. 2008 yılında, Türkiye'nin birincil enerji tüketimin petrol eşdeğeri olarak yaklaşık 110 milyon ton (MTEP) olması beklenmektedir.

Türkiye'nin üretiminin ise yaklaşık 30 MTEP olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece birincil enerji talebinin ithalattan karşılanma oranı yüzde 70'lerin üzerinde olacaktır. Türkiye'deki elektrik tüketiminin ise 2008 yılında 200 milyar kilovat saat (kWh) olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de üretilen elektriğin yaklaşık yüzde 29'u taşkömürü ve linyitten, yüzde 50'si doğalgazdan, yüzde 17'si hidrolikten üretilmektedir. Dolayısıyla üretilen elektriğin büyük bir kısmı, ithalata dayanmaktadır.¹⁵ Türkiye'nin enerji ithalatı, 2008 yılının ilk sekiz ayında 2007 yılının toplam ithalatını geçerek yaklaşık 34 milyar Dolara ulaşmıştır. Diğer yandan Enerji ithalatı, 2007 yılında toplam ithalatın yüzde 20'sini oluştururken 2008 yılının Ocak- Ağustos döneminde yüzde 23,3 üne yükselmiştir.

İthal kalemleri arasında en önemli yeri petrol ve doğalgaz almaktadır. Koklaşabilir taş kömürü ithalatı, entegre demir çelik tesisleri ihtiyacı için yapılmaktadır.

Türkiye'nin petrol ithalatı miktar olarak istikrarlı bir seyir izlemektedir. Örneğin Türkiye, 2005 yılında 23,4 milyon ton. 2006 yılında 23,8 milyon ton, olmuştur. Yani Türkiye'nin enerji konusunda dış bağımlılığı hala sürmektedir. Hatta yıl geçtikçe artmaktadır.

7.2. Uluslararası İlişkiler Bağlamında Petrolün Tarihi ve OPEC

Petrolün bugünkü alanlarına baktığımızda, günlük hayatta kullandığımız araç-gereçlerin birçoğunda petrol ve petrol ürünlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihe baktığımızda ise petrol devamlı pazarlıklara konu

¹⁵ ANDRİANOV; Bladimir, "Natsionaltoe Bogatstvo, Pridodnie İ Trudovie Resiursi Rassiy", **Obshchestvo İ Ekonomika** Moskva 2003, s. 15

olmuş ve hayati önem taşıyan kararların merkezinde yer almıştır. Günümüzde de petrol, bu önemini teknolojiye bırakmış gibi görünse de sanayideki ve üretimdeki önemini hala korumaya devam etmektedir. Bu açıdan bakarsak, petrol üreten ülkeler için petrol ihracatı hayati bir önem taşımakta ve ülke gelirlerinin çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

7.3. Rusya'nın OPEC İle İlişkileri

11 ülkenin üye olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC'in dışında olan ama onların dışında en büyük petrol ihraç eden ülke olma özelliği Rusya ekonomisi için de petrol fiyatları büyük önem arz etmektedir.

Ham petrol fiyatlarındaki her bir dolarlı oynama Rusya bütçesinin iki milyar azalması ya da artması anlamına gelmektedir. Fakat 11 Eylül olayı, ardından patlak veren Afganistan savaşı ve Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluk sadece Rus ham petrolü değil, tüm OPEC ülkelerinin bile ihracatının azalmasına neden olmuştur.¹⁶

Dünyanın ham petrol ihracatının yaklaşık üçte birini karşılayan Orta Doğu'da havanın gerginleşmesi, İsrail-Filistin çatışması da ham petrol fiyatlarını yükseltmiştir.¹⁷

Yılda OPEC'in yüzde 10 civarında petrol üretimi olan Rusya'nın 2002 yılı için en önemli bütçe konusu petrol varilinin 22 ya da bunun üstündeki dolar satışı olması olmuştur. 2002 yılının Kasım ayında OPEC petrol ihracatını günlük 1,5 milyon varil kısmayı teklif etmiş, fakat OPEC üyesi olmayan ülkelerin günlük 500.000 varil ihracat kısımlarını şart koymuştur. Rusya bu teklife ilgisiz kalınca OPEC fiyatların daha da düşeceğini dile

¹⁶HUSNİTDİNOV, Rasim; **Türkiye'nin Artan Enerji Talebi İçersinde Rusya Federasyonu'nun Yeri ve Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, İst Üniv. Sos.Bil. Ens, İktisat Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2002, s.18

¹⁷ "İsrail-Filistin Gerginliği Ham Petrolü Yükseltti", **Dünya Gazetesi**, 04.12.01.

getirmiştir. 15 Aralık 2001'de Rusya günlük 150.000 varil ihracat kesintisini kabul etmiştir.

Rusya hükümetinin aldığı ihracat kararı, 1 Ocak 2002'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Rusya daha önce üretimini günlük 30 bin varil düşüreceğini açıklamış, sonra da bu miktarı 50 bine çıkarmıştır. Ancak bu miktar OPEC tarafından yetersiz bulunmuştur. Öte yandan, OPEC'in sözcüsü Abdurrahman el Harigi, Rusya'nın indiriminin ayda 600 bin tona karşılık geldiğini, bu kararı memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir. Rusya Enerji Bakan Yardımcısı İvan Matlaşev ise yaptığı açıklamada, OPEC ile kartel anlaşmaları imzalamayacaklarını, buna karşın OPEC'in petrolün varil fiyatını 22-28 dolarda tutma çabalarına destek vereceklerini belirtmiştir.

OPEC ülkeleri 2002 yılında günlük 3,5 milyon varil üretim azaltma kararı da almışlardır. Yalnız Rusya'nın ihracatı %6 artmıştır. OPEC üyesi olmayan Meksika, Norveç, Umman OPEC'in ihracatı azaltma kararını kabul ederken Rusya kabul etmek istememiştir.

Suudi Arabistan'ın %90 ihracatı ve %70-80 bütçe geliri petrole bağlı iken Rusya'da bu oran sırasıyla %55 ve %20 oranındadır. Böyle olmasına rağmen Rusya'nın bugünkü durumu Arabistan ile karşılaştırılamayacak durumdadır. Rusya için hâlihazırda petrol fiyatı ihracat miktarı da önemlidir. OPEC'in isteğine rağmen ihracatını azaltması çok güçtür, çünkü Rusya SSCB dönemindeki ihracat miktarını daha tutturamadığını belirtmekte bundan daha da önemlisi ABD ile ilişkileri düzeltmekte ve 11 Eylül sonrası Orta Doğu politikası değişen Batı'nın enerji alanında önemli bir stratejik ortağı olma şansını yakalayabilmektedir.

Rusya'da petrol üreticileri mümkün oldukça fazla ihracat yapma eğilimindeler, bunun da bir kaç sebebi var; hükümetin ihracatı kısıması, iç ve dış fiyatlar arasındaki uçurum, petrol şirketlerinin paraya ihtiyaç duymaları ve

petrol üreticilerinin fiyatların daha da düşme endişesi, bu yüzden Rusya 1998 yılında daha fazla ihracat etmesine rağmen gelirinde %30 azalma olmuştur.

Petrol sektörünün büyük bir kısmı özelleştirilmiştir. Rusya'nın petrol üretiminin %90'dan fazlasını özel sektör gerçekleştirmektedir. Rusya'nın en büyük petrol üreticisi LUKOİL üretimin azalmasını desteklerken Yukos, Surgutneftegaz ve Sibneft gibi ikinci üçüncü ve beşinci şirketler karşı çıkmaktadır.¹⁸

Rusya Batı ve OPEC ülkeleri ile sıkışık durumda kalmaktadır. Başka bir deyişle "iki arada bir derede" durumda kalmıştır. Çünkü her iki taraf da Rusya için çok önemlidir. Rusya fiyatların düşmemesi için OPEC'in çağırılarına bazen kulak asmakta, bazen de serbest davranabilmektedir.

7.4. Rusya'nın Enerjideki Konumu

Rusya dünyada yeraltı rezervlerine sahip en zengin ülkedir. Rusya'nın diğer bir özelliği de uluslararası arenada siyasi ve ekonomik bakımdan Körfez ülkelerine göre daha bağımsız ve özgür hareket edebilmesi ve BM'de söz sahibi olmasıdır. Son zamanlarda Rusya'nın Batı dünyası ile ilişkilerinin düzelmesi Dünya Ticaret Örgütü'ne katılacak olması Rusya'yı ekonomik yönden daha da güçlendirecektir. Rusya'nın Enerjideki Konumu, enerji rezervleri ikili ilişkilerde üstün bir rol almasını sağlamaktadır denilebilir.

7.4.1. Enerji'de Gazprom

Gazprom dünyadaki enerji nakli konusunda önemli bir yerdedir. Sadece Kuzey Asya bölgesindeki kaynağı değerlendirmekle kalmamaktadır. Nitekim Gazprom'un dikkatlerini çevirdiği bir başka bölge ise Afrika'dır.

¹⁸ HUSNİTDİNOV, Rasim; **Türkiye'nin Artan Enerji Talebi İçersinde Rusya Federasyonu'nun Yeri ve Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, İst Üniv. Sos.Bil. Ens, İktisat Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2002, s.20

Avrupa pazarında daha önceleri rakip olan Rusya ile Cezayir'in, son dönemde enerji alanında işbirliğine doğru ilerledikleri görülmektedir. Gazprom ile Cezayir şirketi Sonatrach'ın, Avrupa'daki faaliyetlerini koordine etme konusunda anlaşmaları sonucunda Gazprom, Trans-Sahara (Nijerya-Cezayir-Nijer-Avrupa ülkeleri) boru hattının inşasına katılmak istediğini belirtmiştir. 2015 yılında faaliyete geçmesi planlanan bu boru hattıyla yılda 30 milyar metreküp Afrika gazının Avrupa'ya ulaştırılması beklenmektedir.¹⁹

Gazprom, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Afrika, yani gaz ve petrol yataklarının bulunduğu ve Rusya'ya alternatif olabilecek bütün bölgelerde enerji kaynaklarını ve boru hatlarını kendine bağlama çabası içindedir. Gazprom'un Güney Asya ve Güney Amerika'da da benzer politikalar izlediği göz önünde bulundurulduğunda Rusya'nın sadece Avrasya coğrafyasında değil, bütün dünyada enerji alanında söz sahibi olmak istediği ortaya çıkmaktadır. Bir yandan bu yayılmacılığa karşı çıkan Batı, Rusya'nın politikasının gaz alanında da OPEC benzeri bir örgütün ortaya çıkmasına yol açmasında ve bu örgütte iplerin tamamının Moskova'nın eline geçmesinden endişe duymakta olduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁰

Rus enerji uzmanı Tatiana Mitrova'ya göre Gazprom, sahip olduğu finans gücü ve stratejik planlama yeteneği ile dünyanın en büyük gaz üreticisi olmaya devam edecektir. Şirket ihracat piyasasını çeşitlendirmeyi, sadece Avrupa'ya odaklanmamayı ve üretim faaliyetlerini sürdürdüğü bölgeleri değiştirmek istiyor. Fakat bu oldukça masraflıdır. Rusya'nın gerekli sermayeyi bulabilmesi için iki şart gereklidir. Bunlardan birincisi iç piyasada gaz fiyatlarının artmaya devam etmesi, ikincisi ise Gazprom'un talep güvenliğine sahip olmasıdır.

¹⁹ KAMALOV, İlyas; "Rusya'nın Yeni Enerji Politikaları", **Stratejik Analiz**, C.9 No:100 s. 11

²⁰ KAMALOV, İlyas; **a.g.m.**, s. 12

7.4.2. Nabucco Karşısında Gazprom

Rusya Devlet Başkanı'nın Hazar ve Orta Asya kaynaklarına bu kadar önem vermesinin asıl sebebi, bir alternatif hat olarak düşünülen Nabucco'yu ortadan kaldırmak veya kontrolünü eline geçirmektir. Rusya'nın bugüne kadar Nabucco hattı ile ilgili 2 temel girişimi olmuştur. İlk olarak, Türkmenistan'daki iktidar değişimini kendi lehine çevirmeyi başarmış, Türkmenistan'ın tamamen Rus boru hatlarına bağımlı kalmasını sağlayamasa da üretilen doğalgazın büyük bölümünü almayı başarmıştır. Böylece Türkmenistan'ın Nabucco'ya sağlayacağı doğalgaz miktarına ilişkin endişeler ortaya çıkmıştır. Türkmenistan yetkilileri, Nabucco'ya aktarılacak üzere 2009 yılından itibaren Avrupa Birliği'ne her yıl 10 milyar metreküp doğalgaz ayırmayı vaat etse de, bu miktar oldukça yetersizdir. Ayrıca, Türkmenistan'ın Rusya ile yapılan anlaşmalar sonrası Nabucco için 10 milyar metreküp doğalgaz verebilmesi ihtimali de düşük görünmektedir. Çünkü Türkmenistan'ın Çin ile yaptığı anlaşma sonrası, ürettiği doğalgaz arz yükümlülüklerini karşılaması da oldukça zorlaşmıştır. Türkmenistan'da yeni sahalar bulunarak üretim arttırılmalıdır; bunu ise Gazprom yaparak, Nabucco'nun Türkmenistan ayağını zora sokmuştur.

İkinci olarak Rusya, Nabucco'nun bitiş noktası olan Avusturya'nın OMV şirketi ile birçok anlaşma imzalamıştır. Bunlar arasında Nabucco'nun Avusturya'daki son istasyonu durumundaki Baumgarten rafinerisinin %50 hissesi Gazprom'a satılması ve gaz depoları yapılması da yer almaktadır. Avusturya, Nabucco'ya rakip durumundaki Güney Akım projesinin kendi toprakları üzerinden geçmesi için Rusya'ya teklif götürmüş ve kabul ettirmiştir. Gazprom böylece Nabucco'daki gecikmeyi lehine çevirmiş, enerjiye muhtaç AB ülkeleri ile ikili anlaşmalar yaparak Nabucco'nun bitiş durağı olan Avusturya ile enerji alanında yakın işbirliği geliştirebilmiştir.

Üçüncü olarak, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile bir araya gelen Gazprom, bu üç ülkenin Rusya'ya sattığı doğalgaz için istediği Avrupa

fiyatlarını da kabul etmiş, böylece üç ülke için öncelikli konumunu sağlama alabilmiştir.

Gazprom'un bu girişimleri Nabucco ülkelerini telaşlandırmış, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı ziyaret eden Macaristan Başbakanı Ferenc, Nabucco'nun acilen harekete geçirilmesi için Nabucco üyeleri, Türkmenistan, Azerbaycan, AB ve ABD'nin katılımıyla Budapeşte'de üst düzey katılımlı bir zirve düzenlenmesi önerisinde bulunmuştur. Gerçekleştirildiği takdirde bu zirvede Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunların giderilmesi, Türkiye'nin Şah Deniz doğalgazını Azerbaycan'dan alıp Avrupa'ya satma ısrarının çözüme kavuşturulması ve ayrıca Türkmenistan'ın Nabucco için ayırdığı payın arttırılması gibi konuların öncelikli olarak ele alınması konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.²¹

Nabucco Projesi'nin önemi büyüktür ve enerji alanında, Türkiye'nin jeopolitik konumunu çok iyi kullanması gerekir çünkü Türkiye'nin jeopolitik konumu dünyanın rağbetindedir. Türkiye'nin enerji diplomasisi ile ilgili yürüttüğü çalışmaların en önemli yapı taşlarından birisi Nabucco Projesidir.

²¹ BABAEV. S, "Turetskiy Marş i Rinoçmıy Ekonomika", **Rossiya i Muslumanskiy Mir**, No: 9, 1999, s. 111

7.5 Türkiye'nin Rusya'ya Enerji Konusunda Bağımlılığı

Her ülkenin uluslararası piyasada bir şeylere ihtiyacı olduğu gibi, Türkiye'nin de 75 milyona yakın nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile büyük miktarda enerji talep eden bir ülke olması ve bu talebini karşılaması için sahip olduğu petrol, doğalgaz rezervleri ve barajların yetmemesi, Türkiye'yi dış ülkelerden enerji ithal etmek zorunda bırakmaktadır.

2000 yılında Türkiye ihracatında 9. sırada yer alan Rusya Federasyonu 2003 ve 2004 yıllarında 8.sıraya yükselmiş, 2005 yılında tekrar 9.sıraya yerleşmiştir. Türkiye'nin ithalatında ise 2000 yılında 4.sırada iken 2004 ve 2005 yıllarında 2.sıraya yükselmiştir.²²

Türkiye 2004 yılında 22 milyar m³ doğalgaz ithal etmiştir, bunun yaklaşık yüzde 60'ı Rusya'dan alınmıştır. 2005 yılında da 35.7 milyar m³ ithalatın 22 milyar m³'ü Rusya'dan alınmaktadır.

²² ADANALI, Neslihan; Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti, **İzmir Ticaret Odası**, (Erişim) www.izto.org.tr, Nisan 2007, s. 4

Türkiye ve Rusya Arasındaki Önemli Anlaşmalar

1. Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması (1937)
2. Serbest Dövizle Ödemelere Geçişe Dair Protokol (1982)
3. Ticaret ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma (1991)
4. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (1997)
5. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma (1997)
6. Enerji İşbirliği ve Genel Çerçeve Anlaşması (1997)

Rusya Hedefinde Hazar ve Orta Asya

Rusya'nın stratejik ve siyasi kaygıları, enerji alanında Rus kaynaklarına bağımlılığın sürdürülmesi, alternatif kaynak özelliği gösteren ülkelerde Rus etkinliğinin artırılması ve Avrupa-Atlantik ittifakının çevreleme politikalarının tersine çevrilmesidir.²³

Rusya Azerbaycan gibi kontrolü altında olmayan ve alternatif kaynak özelliği taşıyan ülkelere doğalgaz, petrol ve sıvılaştırılmış doğalgaz üretimlerinin ihracat için ayrılan miktarının hepsini yüksek fiyatlardan satın alma önerisinde bulunmuştur. Rusya bu yeni enerji stratejisi ile enerji üreticisi olan bazı ülkelerin enerji ihracatının tümünü Gazprom aracılığıyla kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Rusya, kendi kontrolü dışındaki alternatif kaynaklara müdahil olma ve etkisi altına almayı amaçlamaktadır.

²³ GRİGOREVNA Yekaterina, "Bratskiy Şantaj", **İzvestiya** 12 Kasım 2003

I. BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI

1.1. TÜRKİYE

Petrol bağlamında 20. yüzyıla damgasını vuran enerji kaynaklarına hâkim olma mücadelesi, Ortadoğu ve Kafkasya’da büyük çekişmelere neden olmuş yeni sınırlarla yeni ülkeler yaratmıştır. Bu mücadelenin şekillendirdiği, takiben Soğuk Savaşla kamplara ayrılan yirminci yüzyılın dünyası her an başlayacak bir yok etme savaşı beklentisiyle hep gergindi. Bu gerginlikte, birkaç gelişme dışında enerji bu günkü düzeyde dikkat çekmemekteydi. Kurulan düzen içerisinde enerji kaynaklarının paylaşımı da bir düzene bağlanmıştı. Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan umutlu hava Yeni Dünya Düzeni adı altında aslında ne olduğu pek de anlaşılamayan barış, mutluluk ve savaşın olmadığı bir dünya beklentilerini tırmandırdı. Ama çok geçmeden, Kuveyt’in işgali, Irak Savaşı ve gittikçe artan terör tehdidi ile birlikte dünyanın eskisinden daha güvenli bir dünya olmadığı anlaşılmıştır.

Türkiye ve Rusya arasındaki oluşmuş ilişkilerin ve Rusya’nın enerji konusundaki stratejilerinin gelişme sürecine başka bir boyuttan baktığımız da şunları görebiliriz. Bu döneme kadar Rusya’da enerji politikası devletin dışında ama aralarında devletin de yer aldığı çeşitli aktörlerce belirlene gelmiştir. Merkezi bir planlama ve kontrol söz konusu olmamıştır. Bunda Sovyet sonrası dönemin özelleştirme politikaları çerçevesinde petrol endüstrisinin özelleştirilerek çok başlıklı bir yapıya kavuşturulmuş olması etkindir.²⁴

²⁴ ŞARİY, Andrey; “Pochemu v Gazprome Zagovodili o Povişeniyi na Gaz Dly Gruziy, (Erişim) <http://www.svobodanews.ru>, 02.11.2006

Bu bağlamda bölgesel düzeyde belirlenen 11 ayrı şirkete devredilen yapı merkezi hükümetin kontrolü dışında kalmıştır.

Bu sürecin Putin iktidarı ile dönüşmeye başladığı gözlemlenmiştir. Enerjiyi dış politika aracı olarak kullanma becerisini elde etmek amacıyla Putin'in hala devletin elinde bulunan enerji devi Gazprom'u yeni politika yapımı sürecinin merkezine oturtarak bu dağınık yapının aşılması amacıyla farklı bir adım attığı görülmektedir. Aynı dönemde çeşitli nedenlerle hızla artan enerji fiyatları, ucuz ve temiz olduğu için kullanımı yaygınlaşan doğalgaz Putin'in attığı bu adımı başarılı kıldı ve Moskova'yı konuya daha bir dikkatle eğilmeye yönlendirmiştir. Putin'in Rusya'nın 'oligarklarına' açtığı ve arkasında başta istihbarat olmak üzere devlet bürokrasisinin desteğini de aldığı savaş sonucunda devletin enerji sektöründe kontrolü yeniden eline almaya başladığı görülmüştür. Yeni Enerji Stratejisi bu sürecin genel çerçevesi olarak algılanabilir. Rus hükümeti bu girişime Kasım 2000'de başlamıştır. Yeni strateji enerji sektörünün büyütülmesini öngörmekteydi. Bu büyümede mali olarak enerjiye dayanan Rusya'nın ihracatının yeni piyasalar bağlamında başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu Asya pazarıyla büyütülmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda tanımlanan yeni hedefler doğrultusunda 2,5 yıllık bir süreçte şekillendirilen yeni Stratejiyle Rusya için kuzey-güney-doğu hatlarında yeni işbirliği çerçevesi ve dış politika yapımı sürecine girilmiş ve burada sadece AB'ye endeksli bir ihracattan uzaklaşma amaçlanmıştır. Ancak bu adım AB'den vazgeçilmesi anlamına gelmemekteydi. Çünkü Kurulu ağlar ve ticari ilişkiler nedeniyle vazgeçilemeyecek pazar durumundaki AB kenara itilemezdi. AB ile var olan ilişki ve ticaretin genişletilmesi yaklaşımı doğrultusunda bir yandan yeni nakil hatları oluşturulurken kalıcı işbirliği için AB'nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu türde AB stratejisinin oluşturulması gerekliliğinin yanı sıra AB ülkelerinin Rusya'yı güvenilir ve sürekli bir ortak olup olmadığını tartışmaya açmasının yarattığı tutarlı ve etraflı bir siyaset geliştirme zorunluluğu karşı tarafta yer alan Rusya'yı da sadece AB'ye bağımlı bir siyasi-ekonomik stratejik yaklaşımın dışına çıkmaya zorlamıştır.

1.1.1. Türkiye'nin Enerji Politikaları

Türkiye'de enerji politikası sık sık gündeme gelmektedir. Bunun nedenleri arasında; başta Türkiye'nin enerji alanındaki uluslararası düzeydeki gelişmelere ayak uyduramaması olmak üzere, Türkiye'deki enerji sisteminin kararlı ve oturmuş bir yapıda olmaması, enerji politikalarının zayıflıklarının ve eksikliklerinin bulunması, hükümetten hükümete değişen stratejiler, alınan karar ve programlara üniversitelerin ve diğer AR-GE kuruluşlarının yeterince entegre olmaması ve katkıda bulunamaması sayılabilir.

Türkiye için enerji ithali bir geçinme ya da hayati bir konu ise, Rusya için sadece nakit söz konusudur denebilir. Yani Rusya satarsa parasal sermayeye sahip olacaktır, ancak Türkiye ise bu enerji ile ihtiyacını giderecektir. Bu şansızlık Türkiye'yi ekonomik kalkınma yolunda aksatmaktadır. Ancak bir birine olan bağımlılık hala sürmektedir.²⁵

Türkiye hem kendi ihtiyacını gideren hem de Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacak projeler geliştirerek Rusya'nın bu üstünlüğünü bir anlamda dengelemeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'nin istikrarsızlıktaki başka bir sorunu da zengin enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen İran ve Irak'taki istikrarsız durumdur. Bu durum da Türkiye politikaların yönünün daha çok Hazar bölgesine çevrilmesini gerekli kılmıştır. Batı açısından bakıldığında enerji politikalarında baskın hale gelen kaynak ve rota çeşitliliğinin, bu yönde bir eğilimin gerçekleşmesinde oynamış olduğu rol de çok önemlidir.²⁶ Ancak baktığımız

²⁵ HUSNİTDİNOV, Rasim; **Türkiye'nin Artan Enerji Talebi İçersinde Rusya Federasyonu'nun Yeri ve Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, İst Üniv. Sos.Bil. Ens, İktisat Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2002, s. 129.

²⁶ LIEVEN Dominic, **Empire: The Russian Empire and the Rivals**, Yale Un. Press, London, 2000, p.45

zaman Türkiye'nin enerji stratejisinde daha çok coğrafi özelliğe dayalı bir strateji ön plana çıkmaktadır.²⁷

Nitekim Avrupa ve Türkiye Rusya'nın en verimli Pazar alanıdır. Rusya bu önemli coğrafik alanını her zaman koruyacaktır.²⁸ Bu çabalardan birisi de Türkmenistan ve İran doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya geçmesinin engelleme çabasıdır.

Türkiye'nin Büyüyen Ekonomisinde Enerji Politikasının Zorunluluğu

Türkiye Avrupa'da enerji tüketimi en hızlı artan ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin enerji talebini arttıran en önemli faktörleri artan nüfus ve büyüyen ekonomidir. Türkiye, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle birlikte dünyada en büyük enerji projelerini gerçekleştiren ülke olacaktır. Yıllık 30 milyon ton olan petrol tüketiminin her yıl ortalama %2-3 artması beklenmektedir.²⁹

Enerji Bakanlığı, Türkiye'nin önümüzdeki 25 yıllık süreçte 300 milyar dolarlık enerji yatırımına ihtiyacı olduğunu açıkladı. Türkiye'nin 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yılda ortalama 12 milyar dolarlık enerji yatırımına gereksinimi bulunduğu bildirilmiştir. Raporda, dünya ortalamasında 1.45 TPE, OECD ortalamasında 4.56 TPE, AB ortalamasında 3.69 TPE olan kişi başına düşen yıllık birincil enerji tüketimi, Türkiye ortalamasında ise 1.1 TPE düzeyinde bulunduğu da ifade edilmiştir.³⁰

Türkiye'nin Enerji Politikası genel olarak incelendiğinde Rusya Federasyonu'na kıyasla bugüne kadar ciddi bir enerji politikası

²⁷ SAMRAY, Pavel, **Osnovniye Napravleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossii**, Moskva, s.12

²⁸ HUSNİTDİNOV, , a.g.t. s. 131.

²⁹ AKGÜN, Mensur; AYDIN, Turan; **Türkiye-Rusya ilişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAT, 1999, s.134

³⁰ “Enerji Yatırımlarına 300 Milyar Dolar Aranıyor”,(Erişim) www.e-kolay.net

oluşturamadığı söylenebilir. Bulunan geçici çözümler ekonomiye bir yük getirmiş ve uzun vadede çok ciddi sorunlar oluşturmuştur.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) tarafından Türkiye'nin enerji politikası; "ülke enerji ihtiyacının amaçlanan ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek, sosyal kalkınma hamlelerini destekleyecek ve yönlendirecek şekilde, zamanında, yeterli, güvenilir, ekonomik koşullarda ve çevresel etkileri de göz önünde bulundurarak sağlanması" olarak belirlenmiştir.³¹

Uluslararası Enerji Ajansı'nın raporuna göre Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlılığının azaltılması için, öncelikle doğru politikaların, uzun vadeli enerji stratejilerinin saptanması ve bu stratejilerde bilimsel hesaplamalara dayanan, bilinçli, kararlı; ekonomi, çevre ve dış politika gibi sahaların çıkarlarını gözeten bir yöntemin takip edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Türkiye'de, sürdürülebilir anlamda enerji güvenliği, ekonomik verimlilik ve çevre konularına yönelik çalışmalar mevcuttur. Yeni yasal yapı, sektör içindeki enerji pazarları ve güçlendirilen pazar unsurları içinde hükümetin rolünü azaltmaktadır. Türkiye'de enerji sektörünün serbestleşmesi açısından Elektrik Piyasası, Doğalgaz Piyasası, Petrol Piyasası gibi yasalar çıkarılmıştır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) gibi bağımsız bir kurul kurulmuştur. Enerji sektörü ile ilgili Sıvılaştırılmış Petrol Gazı (LPG) yasası, Yenilenebilir Enerji Yasaları çıkarılarak yürürlüğe konulmuş olmasına rağmen Türkiye hala elektrik arz güvenliği sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Buradan da görülmektedir ki gerek çıkarılan yasalar gerekse uygulanan politikalar iyi sonuç vermemektedir. Ancak hem Türkiye'de hem

³¹ SAMRAY, Pavel; **Osnovniye Napravlenie Energetičeskoy Strategiy Turtsiy İ iyo Vliyaniye Na Energetičekuyu Politiku Russiy**, (Doktora Tezi, Diplomatıçeskaya Akademya Ministerstva İnastrannıh Del Rossiyskoy Federatsiy Moskva 2006) s.12

Rusya’da iktidarın değişimiyle siyasi ilişkiler ve enerji konusundaki ilişkilerin farklılığı da gözlenmiştir.³²

Her hükümet dönemini kendine ait siyasi ve yönetim krizleri meydana gelmiştir. Bu süreçler de ülkenin başka bir ülke ile önceden devam etmekte olan ilişkisine ya olumlu ya da olumsuz yönden etkisini hissettirmiştir. Her dönemde olduğu gibi bu sorunlarda zamanla aşılmıştır.

Türkiye’nin Avrupa’ya Yönelik Enerji Hedefleri

BTC dışında Türkiye-Yunanistan-İtalya-Batı Avrupa doğalgaz boru hattının da yapımı hızla devam etmektedir. Türkiye-Yunanistan kesimi 2006’da tamamlanmıştır. İtalya hattının tamamlanması ise 2010’i bulacaktır. Bu hattın tümünün tamamlanması ile birlikte Avrupa’ya yılda 11-12 milyar m³ doğalgaz pompalanması planlanmaktadır.³³

Enerji koridorunun en önemli diğer halkasını teşkil eden ve 2009’da tamamlanması beklenen ancak çeşitli sebeplerden dolayı tamamlanamayan Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Macaristan -Avusturya doğalgaz hattıdır. Bu hatla 2010 yılında 4,5; 2020 yılında ise yaklaşık 25 milyar m³ gaz pompalanması hedeflenmektedir.

Tüm bu gelişmeler gösteriyor ki, Türkiye Doğu-Batı arasında bir enerji köprüsü olma hedefini hızla gerçekleştirmektedir. Artık Rusya’nın Avrupa’daki doğalgaz tekeli yakın tarihte kırılacağı öne sürülmektedir. Yani, bu durumdan Rusya dışındaki bütün taraflar bu duruma sıcak bakacağı söylenebilir. Ancak Rusya’nın da bu duruma tepkisiz kalmayıp daha farklı strateji ile durumu

³² BURJUEEV, Kanat; **Geçiş Döneminde Rusya Ekonomisi ve Doğal Tekelleri Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003 Ankara, s.22

³³ NADEJDA, Javadova; **Batı ve Türk Kaynaklarına Göre 1990’lı Yıllarda Türk-Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003 İstanbul), 36

kendi lehine çevirebilir.³⁴ Çünkü Rusya'nın (2000-2004) senelerinde geliştirmekte olduğu çok boyutlu enerji ilişkileri bunu göstermektedir. Ayrıca Rusya enerji arz bölgesi olarak zaten çeşitli stratejiler üretmek zorundadır.

1.1.2. Türkiye'de Petrol-Doğalgaz Faaliyetleri

Türkiye'de toplam 963.5 milyon ton ham petrol rezervinin 153 milyon tonu üretilebilir rezervdir. Bugün 40.8 milyon ton üretilebilir ham petrol bulunmaktadır.

19.8 milyar m³ doğalgaz rezervinin 13.5 milyar m³'ü üretilebilir doğalgaz olup, bugün 8.5 milyar m³ üretilebilir doğalgaz bulunmaktadır.

Türkiye Genel Enerji Tüketiminde Kaynakların Payı(%)

	2000	2010	2020
Petrol	40.6	26.1	21.6
Doğalgaz	16.0	29.3	25.2
Kömür	30.4	37.3	42.5
Hidroelektrik	3.0	3.3	2.8
Diğer	10.0	4.0	7.9

Kaynak: ETKB

Türkiye'de 2020 yılında; petrol talebi, 2000 yılındaki kullanıma göre iki kat artmasına karşın, toplam enerji tüketimi içindeki payı önemli oranda azalacağı öne sürülmektedir. % 15 dolayındaki doğalgaz payı ise % 25'e ulaşmaktadır.

³⁴ EMANET, Hakan; **Türk Boğazları**, İstanbul, IQ Yayınevi, 2003, s. 108

1926 yılında çıkartılan 791 Sayılı “Petrol ve Altın İşletme” Yasası’ndan sonra 1935 yılında petrol arama görevi bu yasa ile Maden Tetkik Arama Enstitüsü’ne(MTA) verilmiştir. İşletmeye uygun ilk petrol kuyusu, 1948 yılında MTA tarafından Batman yöresinde bulunmuştur. Bu yıllarda çok uluslu şirketler Türkiye’de yatırım yapmak yerine, ithal ettikleri petrol ürünlerini pazarlayıp satmayı tercih etmişlerdir. Daha sonraları 791, 2189 ve 2804 sayılı petrol yasalarından şikâyetçi olan yabancı petrol şirketleri, Max W. Ball’ın önerileri doğrultusunda hazırlanan son derece liberal olan 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Yasası ile Türkiye’de petrol ile ilgili her türlü faaliyeti yürütme olanağı bulmuşlardır.

1954 yılında bu yasa ile Türkiye’de petrol ve doğalgaz kaynaklarının aranması, üretilmesi, rafinajı, taşınması ve pazarlanması yoluyla ülke ekonomisine katkı sağlama görevi Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na (TPAO) verilmiştir.

TPAO

TPAO; dünyadaki tüm petrol şirketlerinde olduğu gibi, TÜPRAŞ, BOTAŞ, POAŞ, DİTAŞ, İGSAŞ ve İPRAGAZ ile entegre bir yapıda oluşturulmuştur. Ancak 1983 yılından sonra özelleştirmelere hazırlık amacıyla bu zincirleme yapı parçalanarak TPAO, yalnızca hidrokarbon arama ve üretiminden sorumlu petrol şirketine dönüştürülmüştür. Böylece TPAO petrol ürünlerinin dağıtım ve pazarlanmasından sağlanan kar işlevinden mahrum bırakılmıştır.

Mevcut durum incelendiğinde, 2000 yılı sonu itibariyle TPAO; 136.5 adet arama ve 2’si Preenco Arco şirketleri ile ortak 48 adet işletme olarak üzere toplam 184.5 adet ruhsatı bulunmaktadır. Toplam 392 adet ruhsatın % 34’lük bölümü TPAO’na ait iken, geriye kalan % 68’lik büyük bölümü diğer petrol şirketine aittir.

Buna karşın, Türkiye’de yapılan jeolojik etütlerin % 99.99’lük bölümü TPAO tarafından gerçekleştirilmiştir. Jeofizik etütlerin % 86’si, toplam 53.485 metre olan sondajın % 74’ü ve 2.75 milyon ton yerli ham petrol üretiminin ise % 72’si TPAO sahalarından üretilmiştir.

Türkiye’de yabancı petrol şirketleri açısından cazip teşvik unsurları bulunan liberal bir petrol yasası olmasına karşın, 1954 yılında beri bu petrol şirketleri, riski ve maliyeti yüksek olan arama yatırımlarına yönelmemişler, ispatlanmış ve zengin rezervleri olan aynı zamanda rezervuar özellikleri nedeniyle maliyetlerin düşük, kar oranlarının yüksek olduğu ülkeler ve bölgelerde yatırıma öncelik vermişlerdir.³⁵ Türkiye’de ise arama yerine son derece karlı bir olan pazarlamayı tercih etmişlerdir. Ayrıca yabancı petrol arama şirketleri, 2000 yılında toplam 28,3 Trilyon TL sermaye(nakit, malzeme, vb.) ithal etmelerine karşın 17.4 Trilyon TL sermaye transfer etmişlerdir. Yani Türkiye’ye getirdikleri sermayenin % 61’ini ülkelere aktarmışlardır.

Diğer yandan Türkiye’de üretilen doğalgazın tamamına yakın kısmı ve toplam doğalgaz arzının ise yaklaşık % 8’i TPAO tarafından gerçekleştirilmiştir. Yabancı şirketler, yüksek oranda ruhsat sayısına sahip olmakla birlikte gerçek anlamda arama çalışmaları yapmamaktadırlar. Yasanın sunduğu imtiyaz, indirim, muafiyetlerden yararlanmak amacıyla ruhsat almaktadırlar. Bu durum, Türkiye’de petrol aramaları açısından potansiyel olan alanların fiili olarak kapanması anlamına gelmektedir.

Oysa toplam 24.4 milyon olan ham petrol talebinin ancak % 11’lik bölümü yerli üretimle karşılanırken % 89’luk bölümü ithal edilmektedir. Yerli üretimin niteliğine bakılmaksızın arttırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de rafineri faaliyetleri 32 milyon yon/yıl toplam kapasiteye sahip beş rafineri tarafından yürütülmektedir. Bunun 27.6 milyon ton/yıl olan

³⁵ EĞİLMEZ, Ayfer; **Yeni Liberal Politikalar Doğrultusunda Enerji Sektöründe Gelişmeler ve Uygulamalar**, TMMOB, EMO 2002, Ankara

kısmı mülkiyeti kamu/özele ait olan TÜPRAŞ rafinerilerinden, geri kalanı ise özel sektör şirketi ATAŞ tarafından sağlanmaktadır.

TÜPRAŞ, 2001 yılı sonu itibariyle 22.8 milyon ton ham petrol işlemiş, yurt içi pazar payı % 80'dir. 12 Katrilyon TL ciro gerçekleştirmiş olup, devlete 3 Katrilyon TL gelir sağlamıştır.

2000 yılında BOTAŞ tarafından Rusya Federasyonu, Cezayir ve Nijerya'dan toplam 14.70 milyar m³ doğalgaz ithal edilmiş, bunun % 66.6'sı elektrik, % 22.4'ü konut, % 10.2'si sanayi ve % 0.8'i gübre sektöründe kullanılmıştır. İthal edilen doğalgaz, Türkiye-Rusya doğalgaz boru hattı ile taşınmıştır.³⁶

1.1.3. Mavi Akım

Mavi Akım sayesinde Türkiye, doğalgazı Rusya'dan direkt olarak alabilme gibi avantajının olmasıyla birlikte Türkiye'nin bazı dezavantajının da olduğu görülmektedir. Rus doğalgazını ithal eden 19 ülke içerisinde dördüncü sırada olan Türkiye, Mavi Akım'la beraber Avrupa ülkeleri arasında, Almanya'dan sonra ikinci en büyük gaz ithalatçısı oldu. Doğalgazda imzalanan üç ayrı anlaşma ile Rusya'ya yaklaşık 2/3 oranında bağımlı olunması 'Ankara'nın stratejik bir hatası' olarak değerlendirilmiştir. Çünkü tüm bunlara ek olarak Türkiye Mavi Akım'la gelen gazı Rusya'nın izni olmadan üçüncü ülkelere de satamayacaktır.

Dezavantaj olarak Türkiye'nin stratejik tercih yanlılığı yaparak Rusya ile bu doğalgaz anlaşmalarını imzalanması ve Azeri, Kazak, Türkmen gazının ikinci plana itilmesi Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde ekonomik açıdan bir yavaşlamaya sebep olmuştur. Ayrıca, Türkiye Trans-

³⁶ EĞİLMEZ Ayfer, “Dünya Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Konumu”, (Erişim) www.petro-is.org.tr/web_Arastirma/Sektor_ARASTIRMA/ARASTIRMALAR/Enerji_Politikalar%C4%B1.htm

Hazar projesiyle Türkmen doğalgazını çok ucuza alabilecekken, şimdi aynı doğalgaz Rusya üzerinden ithal edilerek hem Türkmenistan'ı Rusya'nın eline bırakılmış hem de ekonomik olmayan bir projeye imza atılmıştır.³⁷

Görüldüğü gibi Rusya'nın hem Orda Doğu enerji siyaseti hem de Orta Asya bölgelerindeki yürütmekte olduğu siyaseti Türkiye'yi bazı yönlerden rahatlatırken, bazı yönlerden de ekonomik yönden sıkıntıya itebilmektedir.

Bunun yanında Türkiye'nin Enerji Talebi gün geçtikçe artmıştır. Türkiye'nin bugünkü enerji talebi 115-120 milyar KW-saattir. Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığın gelecek yıllar için sunduğu hedefleri gerçekleştirmek için 4-5 milyar dolar tutarında yatırım gerekmektedir. İçinden doğalgaz ve petrolün geçeceği tartışmalı olan boru hatları yapımı "al ya da öde" garantili doğalgaz ihaleleri ve gündemde sürekli tutulan nükleer santraller uygulanan politikaların özünü oluşturmaktadır.

1.1.4. Dış Etkenler

Enerji kaynakları bakımından büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye'ye, uluslararası politik dengeler sonucundan çıkacak sorunlar karşısında hareket alanı bırakılmamaktadır. Oysaki uzmanların araştırmalarına göre Türkiye kendisinde mevcut olan enerji potansiyelini ciddi bir kısmını kullanamamaktadır.³⁸

AB'nin enerji politikalarının ana eksenini enerji piyasalarının serbestleştirilmesi, rekabete açılması için özelleştirilmelere oturtulmaktadır. AB, yeni üye olmak isteyen ülkelere enerji alanlarını hızla özelleştirerek

³⁷ KARAKAYA, Dilek, KORAŞ, Fatih; "Enerji Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri", Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 7 Temmuz 2005, (Erişim) <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>.

³⁸ SAMRAY, Pavel, *Osnovniye Naprovleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossiy*, Moskva, s.10

piyasaya açmaları için, yapısal düzenlemeleri yaparak ulusal parlamentolarından hızla geçirilmesini dayatmaktadır.³⁹

AB'nin direktifleri doğrultusunda üye ülkeler enerji piyasalarının % 20'sini serbestleştirerek rekabete açmışlardır. 2003 yılında en az % 35'inin ve 2010 yılında ise, tamamının piyasaya açılması yani özelleştirilmesi ısrarla istenmektedir.⁴⁰

Ancak mevcut AB üyesi ülkelerinin yarısı enerji sektörlerinin tamamını serbestleşmeyi istememekte tersine, devlet kurumlarını güçlendirerek ayak diretmektedir.(Yunanistan, Portekiz, İtalya, özellikle Fransa vb. gibi) Örneğin Belçika-Fransa ortaklığı olan TOTAL Fina ELF, Fransa'nın devlet tekeli olan Gaz de France ile Gaz de France ise piyasayı kontrol edebilmek için Electricite de France ile anlaşmalar yapmaktadır.

Ayrıca BP-Amoco, Shell, ENI gibi dev şirketler son derece karlı olan Avrupa doğalgaz faaliyetlerine girerek, karteller yaratmaktadırlar.

Türkiye'nin ulusal enerji politikasının oluşturulmasına gelince Avrupa Enerji Şartı(AEŞ) belirleyici olmaktadır. AEŞ'da belirlenen enerji politikaları imzalayan tüm ülkelerin ulusal programları niteliğindedir. Burada enerji sektörünün temel düzenleyici parametresi olan "Rekabet" için pazardaki her türlü engelin düzenlenmesi ve ortadan kaldırılması taraf olan ülkelerin yükümlülükleri olarak konulmaktadır.

Bu anlamda IMF'e verilen Niyet Mektuplarında "Yapısal Reform" altında Enerji sektörüne ilişkin olarak 2001'de "15 günde 15 Yasa" sloganı içinde Elektrik-Doğalgaz ve Petrol piyasalarını düzenleyen yasaların TBMM'den geçirileceği teminatı verilmiştir. Elektrik, Doğalgaz Piyasası

³⁹ KİREEV, N. G, Turetskaya Delovaya Elita, O Turetskih-Rossiyskih Otnoşeniyah, **Blizniy Vostok**, No. 9, Moskva, 2000, s.20,

⁴⁰ ADANALI, Neslihan; Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti, **İzmir Ticaret Odası**, (Erişim) www.izto.org.tr, Nisan 2007, s.6

Yasaları hiçbir alanda tartışılmadan TBMM'sinden hızla geçirilmiş, Petrol Piyasası Yasası ise 06 Haziran 2002 tarihinde TBMM'ne sunulmuştur.

Bunlarla sektördeki kamu tekelleri parçalanarak bütünselliği bozulurken, özel yerli ya da yabancı şirketlere hem dikey, hem de yatay entegrasyon ve arz-talebin önemli bir bölümünü kontrol olanağı sağlanmaktadır.⁴¹

Elektrik sektörü üretim, iletim, dağıtım, toptan satış, perakende satış, oto prodüktörler alanlarına bölünerek, iletim dışındaki diğer alanlarda özel sektöre açılmaktadır. Aynı şekilde 18 Nisan 2001 Tarih ve 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Yasası ile doğalgaz sektörü ithalat, üretim, iletim, depolama, toptan satış, dağıtım ve ihracat alanları olarak bölünmektedir. Bu faaliyetleri yürütecek şirketler lisanslarını, özerk kurullar olarak ifade edilen tamamen atama yoluyla siyasi partilerin ve sermayenin temsilcilerinden oluşan Enerji Piyasası Kurulu'ndan alacaklardır. Ayrıca yapım ve hizmet faaliyetlerini yürütmek üzere kurulacak iç tesisat ve servis hatları şirketleri ise sertifikalandırılarak faaliyetlerini sürdüreceklidir.

Ayrıca Türkiye'de bu faaliyetleri yüklenebilecek sermaye birikimine sahip ulusal şirketler olmayacağından, riski dağıtabilmek için yabancı ortaklıklar, konsorsiyumlar aracılığıyla doğalgaz faaliyetleri yabancı tekellere devredilmektedir. Böylece büyük bir pazara hakim olunarak oligopol bir yapı, yani faturası tüketiciye yüklenen son derece karlı bir alanı kontrolleri altına alacaklardır.⁴²

Petrol arama konusunda da dış etkenler önemli rol üstlenmektedir. Petrol araması, riski oldukça yüksek sermaye ve teknoloji yoğun bir faaliyettir. Özellikle jeolojisi karmaşık ve fay kuşağında bulunan Türkiye için çok daha fazla risk içermektedir. Bu anlamda dünyadaki tüm petrol şirketleri

⁴¹ EĞİLMEZ Ayfer, "Dünya Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Konumu", (Erişim) www.petro-is.org.tr/web_Arastirma/Sektor_ARASTIRMA/ARASTIRMALAR/Enerji_Politikalar%C4%B1.htm

⁴² Ekonomika Turtsiy i Otnoşeniya s Rossiyskoy Federatsiy, **İstanbul: Daily**, October 2000, 6

bu riski azaltmaya yönelik olarak arama ve üretim, taşıma, rafinaj ve dağıtım alanlarını da oluşturan dikey entegre yapıdadırlar. Böylece riski olmayan karlılığı yüksek dağıtım, pazarlama faaliyetlerinden elde ettikleri karların önemli bir bölümünü arama yatırımlarına aktarmaktadırlar. BP-Amaco-ARCO, Shell, Chevron, ENI gibi tüm dev petrol şirketleri entegre yapıda olup, son yıllarda enerji alanına da girerek yapılarını daha da güçlendirmektedirler.

1954 yılında kurulan TPAO'da dikey entegre bir yapıda iken, 1983'den sonra taşıma, rafinaj ve dağıtım/pazarlama faaliyetleri elinden alınarak yalnızca arama ve ham petrol üretme faaliyetleri yani riskli bir alanda sıkıştırılmıştır. Petrol Piyasası Yasası ile TPAO'nın ürettiği ağır petrolün yerli rafinerilerce "öncelikle alınması zorunluluğu" kaldırılmakta ve ekonomik darboğazda olan TPAO, güçsüzleşeceğinden Türkiye'deki petrol arama faaliyetleri de fiilen durmuş olacaktır.

Diğer yandan vergi sorunu da söz konusudur. Yerli rafinerilerde üretilen petrol ürünlerine yüksek oranlarda vergi uygulanırken, yurt dışından girişine göz yumulan ve KDV dışında vergi uygulanmayan standart dışı, kalitesiz ürünlerin Türkiye'ye girmesi yolu açılmaktadır. Akaryakıt Dağıtım Şirketleri Bayi, istasyon açarak kar marjlarını arttırma yoluyla mevcut bayilerin rekabet edememeleri sonucunda zaten oligopol olan bu alanda dağıtım şirketleri piyasaya hakim olacaklardır. Bunun sonucunda IMF ve DB'nin Türkiye'ye dayattığı ve AB'nin "uyum yasaları" adı altında Elektrik, doğalgaz, petrol piyasası yasaları, Türkiye'de enerji sektörünün özelleştirilmesi, dışa açılması söz konusu olacaktır.

Türkiye Avrupa Birliğine aday bir ülke olduğundan AB'nin enerji politikasına da uyum sağlaması gerekecektir, bazı standartlar çerçevesinde her alanda olduğu gibi enerji alanında da kendine has buluşlar ve politikalar

yapmalıdır. Çünkü her zaman Avrupa Türkiye'nin jeopolitik konumunu kullanmak istemektedir⁴³.

Petrol krizinin ardından 17 Nisan 1974 tarihli Konsey Kararı ile, Avrupa Topluluğu için yeni bir enerji politikası stratejisi benimsenmiştir. 16 Eylül 1986 tarihli Konsey kararı'nda ise, 1995 yılına kadarki Topluluk enerji politikasının amaçları belirlenmiş, ilgili kararda üye ülkelerin enerji sektöründe kendi kendine yetecek şekilde yeniden yapılanmaları amaçlanmıştır. Bununla birlikte etkinlik, tasarruf, petrol tüketiminin 1995 yılına kadar toplam enerji tüketiminin içinde %40 oranına düşürülmesi ve net petrol ithalatını topluluğun toplam enerji tüketiminin üçte birine indirilmesi, yeni ve yenilebilir enerji ve katı yakıt kullanımının teşvik edilmesi, doğalgazın toplam enerji içinde tüketim dengesi korunarak kaynakların çeşitlendirilmesi gibi hedefler de belirtilmiştir.

18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Anlaşması imzalanmıştır. Nitekim AB'nin kuruluşu bile enerji siyaseti ve stratejileri ile bağlantılıdır. AB'nin kurulmasında AKÇT gibi enerji toplulukları ilk temeli atmışlardır.⁴⁴ Yani AB enerji konusunda politika üretirken her zaman Türkiye'yi göz önünde bulundurmuştur. Nitekim Rusya ile enerji ilişkisi kurulacaksa ya da var olan ilişkiler pekiştirilecekse mutlaka karşılarında Türkiye'yi bulundurmak zorunda olduğu bilmektedirler. Burada yine Türkiye'nin transit gölge olarak jeopolitik konumunun önemi söz konusudur.

Türkiye'de yeraltı rezervleri olmazsa da dünya enerji piyasasında önemi artmaktadır. Türkiye kendisi de önemli enerji aktörü olmakla beraber dünyanın büyük enerji pazarı olan Avrupa ve enerji kaynağı olan Orta Doğu,

⁴³ KARLUK, Rıdvan; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, İMKB, 1996, s.143

⁴⁴ SHMİGANOVSKİY, Vladimir, "Export of Electric Power: More Losses Than Profits", **Russian Offer**, September 2000, s.8

Hazar Bölgesi arasında bulunması ve son zamanlarda bor madeninin de enerji piyasasında artan önemi ile büyük avantajlara sahiptir.

Bunun yanında Dünyada kesin olarak bilinen petrol ve doğalgaz rezervlerinin dörtte üçünün Türkiye coğrafyasında bulunmasına rağmen, Türkiye enerji konusunda kendi kendisine yeterli bir ülke değildir. Dolayısıyla Türkiye jeopolitik konumunu da değerlendirme yolundadır. Çünkü Türkiye'nin enerji talebi ve içinde bulunduğu coğrafi konum onu bölgenin çekici bir pazar yapmakla kalmayıp transit bir ülke olarak da önem kazandırmaktadır.

Ancak Türkiye, başta Rusya olmak üzere başka ülkelere enerji konusunda bağımlıdır. Nitekim Türkiye ilk defa 1987 yılında 432 milyon m³ ile Rusya'dan doğalgaz ithal etmiştir. Rusya 1994 yılına kadar Türkiye'ye gaz arz eden tek ülke olmuştur. 1994 yılında Rusya'dan gelen gaz akışında sorunlar ortaya çıkınca Türkiye başka kaynaklardan da gaz temin etme yoluna gitmiştir. Bunun ilk adımı olarak 1994 yılında Cezayir'den 418 milyon m³ LNG satın almıştır. 1995 yılına gelince Türkiye 5560 milyon m³ doğalgaz Rusya'dan 1058 milyon m³ Cezayir'den ve 240 milyon m³ da spot piyasadan olmak üzere toplam 6858 milyon m³ gaz ithal etmiştir. 1994 yılından itibaren payı azalmasına rağmen Rusya hala Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının yaklaşık 2/3' lük bir kısmını karşılamaktadır.⁴⁵ Türkiye, bu zorlukları aşabilmesi için kendi bölgesine aktarılan enerji depolama konusunda yatırımlara gitmelidir. Bunun yanında Rusya ile ilişkisini bozmadan devam etmelidir.

Türkiye ekonomisi süratle büyüme gösteren ve enerji ihtiyacı gün geçtikçe artan bir ülkedir. Türkiye artan enerji ihtiyacını karşılariken doğal olarak arz kaynaklarını çeşitlendirme çabasıdadır. Aynı zamanda Avrupa, Avrasya, Ortadoğu, Balkan, Karadeniz ve Akdeniz ülkesi olmasının, Türkiye'ye arz kaynaklarının çeşitlendirme konusunda bir ayrıcalık kazandırdığı söylenebilir. Çok boyutlu niteliğe sahip olan Türkiye'nin enerji

⁴⁵ ÇAHA, Havva; **Türkiye'nin Enerji Politikaları İçinde Doğalgaz Kaynağının Analizi**, Doktora tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Ens. İktisat Anabilim Dalı, 2003, s 169-170,

stratejisini, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve arz güvenliğini sağlamak, bölgenin önde gelen tüketim ve geçiş terminali olmak ve aynı zamanda da Türk enerji piyasasının serbestleşme sürecini dikkatli bir şekilde devam ettirmesi gerek.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin bulunduğu bölgede genel siyasi yapı değişiklik göstermiştir. Kafkasya ve Orta Asya'da birçok yeni cumhuriyet bağımsızlığını kazanmıştır. Türkiye bu bağlamda dış politika hedefleri arasına bu ülkenin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının pekişmesine ve bu ülkenin batılı kurumlarla bütünleşmesine yardımcı olmayı da katmıştır.⁴⁶

Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik ve siyasal işbirliğinin gelişmesinin bölgesel barış ve istikrara da katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Söz konusu ülkelerin kısa vadede ekonomik kalkınmalarının, sahip oldukları hidrokarbon rezervlerinin işletilmesi ve bunların batı pazarlarına iletilmesinden geçtiği görülmüştür. Nitekim SSCB'nin dağılması sonrasında Hazar havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarına olan ilgi artmıştır.

Türkiye de bu doğrultuda, başta Hazar Bölgesi olmak üzere, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve bu sayede alternatif enerji güzergâhlarının yaratılmasına büyük önem vermiştir.

Ortadoğu petrollerinin yanı sıra, Türkiye'nin doğusunda Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan petrol ve doğalgaz kaynakları ile Gürcistan ve Ermenistan da enerji nakil güzergâhları olarak, Türkiye için önem taşıyan ülkelerdir. Benzer şekilde Rusya da gerek Balkanlardan Türkiye'ye gelen doğalgaz, gerekse de Karadeniz altından geçirilerek

⁴⁶ ÖNCÜ, Yusuf Baybars; **Karadeniz'de Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı**, Hacettepe Üniv, Sos.Bil. Ens, Y.L. tezi, Ankara 2004, s. 8S 10

Türkiye'ye aktarılacak olan doğalgaz nedeniyle Türkiye açısından önemli bir ülkedir.

Avrasya olarak adlandırılan bu bölgedeki yeni oluşumlara cevap verebilmek için Doğu-Batı enerji koridoru projesi geliştirilmiştir. Bu proje Hazar geçişli ve Kafkasya geçişli petrol ve doğalgaz boru hatlarının yapımına dayanmaktadır. Bu koridor üzerinde öncelikle Kafkasya ve Hazar enerji kaynaklarının çeşitli ve güvenli güzergâhlar üzerinden batı pazarlarına iletilmesi amaçlanmıştır. Doğu-Batı Enerji Koridoru Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı tasarılarını içine almaktadır.⁴⁷

Türkiye Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun yanı sıra Kuzey-Güney eksenini çerçevesindeki işbirliğine de önem vermektedir. BOTAŞ Rusya'dan 30 milyar metreküp Rus doğalgazı almasını öngörmüştür. Bu gazın 14 milyar metreküpü Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'dan geçen ve kapasitesi artırılan mevcut batı hattı üzerinden, 16 milyar metreküpü ise Şubat 2003'te ilk aşaması devreye giren Mavi Akım Boru Hattı üzerinden alınacaktır. İran'dan gaz alımı ise Aralık 2001 yılında başlamış olsa da, sözleşmeden doğan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle çeşitli zamanlarda kesintiye uğramıştır.

2000 yılının Kasım ayında Avrupa Birliği Komisyonunca açıklanan "Enerji Temini Güvenliği İçin Bir Avrupa Stratejisine Doğru" başlıklı Yeşil kitabın Avrupa enerji temini güvenliği için çeşitli kaynaklardan kesintisiz gaz akışını işlemiş olması Türkiye için yeni olanaklar yaratmıştır. Enerji güvenliğine büyük önem vererek Türkiye tarafından izlenen enerji stratejisi çerçevesinde son yıllarda geliştirilen projeler ve enerji piyasasının serbestleşmesi Avrupa'nın kaynak çeşitlendirmesi için Türkiye'yi önemli bir ortak konumuna getirmiştir. 2020 yılında % 40 artması beklenen AB doğalgaz

⁴⁷ ÜNSAL, Bülent, **SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri**, (Yüksek Lisans Tez., Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003 Trabzon), s.21

ihtiyacının karşılanmasında Türkiye; Rusya Federasyonu, Norveç ve Kuzey Afrika'dan sonra dördüncü arteri teşkil edebilir.

Ayrıca Türkiye Avrupa Birliği'nin İNOGATE⁴⁸ programı çerçevesinde gerçekleştirilen “Güney Avrupa Gaz Ringi” projesinde aktif bir rol oynamak için de gerekli çalışmaları başlatmıştır. 22 Temmuz 1999'da Kiev'de gerçekleşen 1. İNOGATE Zirvesinde imzaya açılan Şemsiye Anlaşması'na Türkiye 30 Mart 2000 tarihinde taraf olmuştur. AB, Türkiye ve Yunanistan arasında 7 Temmuz 2000 tarihinde Brüksel'de üçlü bir toplantı düzenlenmiş, Hazar, Ortadoğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde üretilen doğalgazın Türkiye üzerinden Yunanistan ve Avrupa'ya iletimi konusu Sonuç Bildirgesine girerek imzalanmıştır. 18 Ocak 2001 tarihinde Yunanistan doğalgaz şirketi DEPA ve BOTAŞ arasında bir İşbirliği Zaptı imzalanmış ve bu kapsamda Güney Avrupa Gaz Ringi'nin geliştirmesi ve iki ülkenin gaz sistemlerinin birbirine bağlanması amacıyla oluşturulan teknik çalışma grubu çalışmalarına başlamıştır. Türkiye-Yunanistan doğalgaz bağlantısına ilişkin hükümetler arası anlaşma iki ülke arasında 23 Şubat 2003 tarihinde imzalanmıştır.

⁴⁸ İNOGATE: Hazar ve Ortadoğu Petrol ve Gaz Kaynaklarının Avrupa'ya Taşınması

Uluslararası önemli araştırma kuruluşları ve enerji şirketlerinin yapmış oldukları projeksiyonlarına göre Türkiye üzerinden Avrupa'ya artan miktarlarda Hazar ve Ortadoğu gazı taşınacak, 2010'lu yıllardan başlamak üzere özellikle 2020'lerde oldukça büyük miktarlara ulaşacaktır. Bu olgu Avrupa'ya gaz taşıma stratejisi kapsamında birden fazla yön üzerinde de çalışmalar başlatılmıştır. Yunanistan Projesinin ardından Avrupa'ya açılan Türkiye'nin ikinci kapısı olma niteliğindeki bu güzergâh, Bulgaristan'dan başlayıp Romanya, Macaristan muhtemel güzergâhını izleyerek Avusturya'ya ulaşacak ve Türkiye'nin Avrupa Kıtasına boru hattı açısından bir girişi daha olacaktır.

Türkiye'nin bölgedeki enerji stratejisi dışlayıcı değil, işbirliğine dayalı bir politikayı temel almaktadır. Söz konusu işbirliği karşılıklı bağımlılık yaratarak bölgenin istikrarına, ülkelerin kalkınmalarına ve halkların refaha kavuşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.⁴⁹

1.1.5. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Enerji koridorlarının ana terminali olan Türkiye, zengin doğu ile sanayileşmiş batı arasında bir köprüdür. Dünya petrol rezervlerinin %72'si doğalgaz rezervlerinin ise %73'ü Türkiye'yi çevreleyen bölgelerden geçmektedir. Yıllık ortalama 300 milyar dolarlık petrol ithalatı dünya piyasasına, özellikle de Avrupa'ya bu yol üzerinden akmaktadır.⁵⁰

Enerji koridorlarının merkezinde bulunan Türkiye, jeo-politik ve jeo-ekonomik unsurlarından biridir. Çünkü uluslararası ham petrol ve doğalgaz boru hatları koridorlarından, Bakü-Tiflis-Ceyhan (Hazar Akdeniz), Irak-Türkiye, Ceyhan-Kırıkkale, Batman-Dört Yol, Şelmo-Batman, Ceyhan-

⁴⁹ ERDOĞAN, Recep Tayyip 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası", Başbakanın Council on Foreign Relations'da yaptığı konuşma,(Erişim) 26 Ocak 2004. www.mfa.gov.tr

⁵⁰ KÖK, Recep; "ABD'nin Orta Doğu Projesi ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye", (Erişim) <http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/ortadogu.pdf>

Samsun, Musul-Hayfa HPBH; yine, Mavi Akım (Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye), Türkiye-Yunanistan, Rusya Federasyonu-Avrupa-Türkiye, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa, İran-Türkiye, Mısır-Türkiye, Rusya-Türkiye-İsrail DGBH Türkiye'den geçmektedir.

Türkiye, Kuzey yarım kürede ekvator ile Kuzey kutbu arasında eski dünya kıtaları adını verdiğimiz (Asya, Avrupa, Afrika) topluluğunun hemen hemen tam ortasında yer alması bakımında da bulunduğu konumu önemlidir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada (Anadolu) üzerinde bulunur. 814.578 km² alan kaplayan ülkenin 23.764 km² si (yaklaşık %3) Avrupa Kıtası üzerinde yer alırken, diğer büyük parçası Asya'dadır.

Geometrik şekil olarak kabaca yatay bir dikdörtgeni andıran Türkiye'nin batı-doğu yönündeki uzunluğu 1.600 km' yi bulurken, kuzey-güney yönünde genişliği ise 650km' dir. Bu bakımdan Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında 19 boylam, diğer bir deyişle 76 dakikalık bir zaman farkı vardır. Türkiye kuzeybatıda Bulgaristan ve Yunanistan; kuzeydoğuda Gürcistan, Ermenistan, doğuda Nahcivan, İran, güneydoğuda Irak ve Suriye ile sınır komşusudur. Bu komşular içinde en uzun kara sınırına 877 km ile Suriye sahiptir. Jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunan Türkiye, Anadolu yarımadası elverişli iklim koşulları nedeniyle tarihi çağlardan itibaren büyük ölçüde yerleşmelere sahne olmuş, bunun neticesinde de çeşitli uygarlıkların kurulduğu ve geliştiği bir alan haline gelmiştir. Bu bakımdan Türkiye Doğu ile Batı medeniyetlerine köprü olmuştur. Aynı zamanda dünyada çok az ülkeye nasip olmuş derecede önemli "İstanbul ve Çanakkale Boğazlar" ına sahiptir. Bu boğazlara sahip olması ve dolayısıyla da böylesine önemli bir ulaşım merkezi olması Türkiye'nin en önemli özelliklerindendir.

Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler sıcak denizlere en kısa ve ekonomik yoldan ulaşabilmek için İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan geçmek zorundadırlar. Özellikle Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra kurulan yeni cumhuriyetler büyüme ve gelişme umuduyla deniz ticaretine büyük önem

vermektedirler. Türkiye'nin Zengin petrol yataklarına sahip doğu ve Ortadoğu ülkelerine yakın olması da diğer bir jeopolitik avantajdır. Orta Doğu' da petrol çıkaran ülkeler ürünlerini tüm dünya pazarına en kısa ve en karlı yoldan sunabilmek için ya Türkiye topraklarından petrol hattı geçirmek; ya da limanlardan dağıtım ve satış yapmak zorundadırlar.

Jeopolitik demek bir ülkenin dış politikasını doğal konumunun belirlediğini öne süren siyasal bilgi kuramı demektir. Kısacası Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında ulaşım ve ticaret gibi birçok alanda köprü görevi görmektedir.

Türkiye'nin önemli sayılabilecek yeraltı zenginlikleri vardır. Türkiye'nin potansiyel maden ve enerji ham maddelerinin değerinin 2 trilyon 180 milyar dolar olduğu tahmin edilmiştir. Türkiye'nin 2 milyar ton taşkömürü, 25 milyar ton linyit potansiyeli vardır.

Son zamanlarda da gündemde olan bor madeni Türkiye'de 1 milyar ton olduğu belirtilmektedir (356 milyar dolar değerindedir), bu dünyadaki rezervlerin %70'i demektir.

Yeraltında yatan bu servetin dışında Türkiye'nin 43,1 milyon ham petrol, 8.8 milyar metreküp doğalgazı vardır. Nükleer element olarak 9129 ton tabii uranyum, 380 bin ton dünya çapında önemli toryum yatakları vardır. Buna karşın üretim son derece yetersiz düzeyde bulunmaktadır. Örneğin mevcut üretim düzeyiyle bor 2105, taşkömürü 1000, linyit 385 yılda tüketilebilecektir.⁵¹ Ancak Türkiye daha ihtiyacının beklediği seviyeyi yakalayabilmiş değildir. Bunu en başta gelen nedenlerinden bazıları, bu rezervleri işletme sektörüne yapılan yatırımın düşük olması ve bu konuda en tutarlı stratejinin üretilmemesi olabilir.

⁵¹ HUSNİTDİNOV, a.g.t., s 11

1.2. RUSYA

1.2.1. Rusya'nın Enerji Politikası

Rusya'nın enerji yönündeki hedefine ve güttüğü politikaya baktığımızda her geçen gün enerji aktarımındaki kendi rolünün önemini arttırmaya çalıştığını görebiliriz.

Rusya enerji üzerinde her çeşit siyasi ve ekonomik oyunlar oynayabilmektedir. Nitekim Rusya Ukrayna'yla yaptığı doğalgaz anlaşmasında fiyatı 50 dolardan 250 dolara çıkartarak kasıtlı bir kriz yaratmıştır⁵²

Rusya doğalgaz fiyatlarını sadece Ukrayna için değil, diğer alıcı ülkelere içinde arttırmaktadır. Örneğin fiyatlar Almanya için 200 dolardan 255 dolara, Polonya için 120 dolardan 200 dolara, Avusturya için 221 dolardan 260 dolara, Baltık ülkeleri için 90 dolardan 180 dolara çıkmaktadır. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan için ise yeni fiyat 110 dolardır. Yukarıdaki ülkeler ile de olası bir anlaşmazlık gündeme gelebilmektedir. Rusya yeni bir fiyat politikasında siyasi unsurları göz önünde bulundurmaktadır. Kendisine yakın ülkelere daha düşük fiyat uygulamaktadır.

Rusya, petrol ihraç yollarını elinde tutarak petrol ihracatının miktarını kontrol etmeyi ve "petrolün borsası ilk yüklendiği yerdir" ilkesinden hareketle fiyatları belirlemeyi hedeflemektedir. Ayrıca Rusya sadece petrol boru hatlarını elinde bulundurarak dünya petrol arzını etkilemekle kalmayıp, petrolünün ihracatını yaptığı devletleri ekonomik aynı zamanda siyasi açıdan da kontrol etmeyi amaçlamaktadır.⁵³ Buna karşı AB Petrol ithalatının %45'ini Orta Doğudan, %21'ini Rusya Federasyonundan; doğalgaz ithalatının

⁵² AKYILDIRIM, Yunus; Türkiye'nin Enerji Politikalarına Yaklaşım, (Erişim) http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=7202, 19 Ağustos 2006, s.1

⁵³ ARAS, Osman Nuri; *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, İstanbul, Der yayınevi, 2001, s.55

%42'sini Rusya Federasyonundan gerçekleştiren AB Orta Doğu'daki güvenlik eksikliğinden ve Rusya Federasyonu'nun enerji konusunda tek başına hâkimiyet sürmesinden rahatsız olup enerji aktarımı için yeni boru hattı projelerine sıcak bakmaktadır.⁵⁴

Rus ekonomisi petrol ve doğalgaz ihracatına çok fazla bağımlı olduğu için dünya fiyatlarındaki dalgalanmadan etkilenmektedir. Petrolün fiyatı bir dolar arttığı zaman bütçe gelirleri GSMH'nin yüzde 0,35'i oranında artıyor. Rus hükümeti 1 Ocak 2004 tarihinde petrol pazarındaki belirsizliğe karşı bir istikrar fonu oluşturmuştur. Bu fon 2005 sonunda 52 milyar dolara ulaşarak ülkenin GSH'sinin yüzde 7'sini oluşturdu. Petrol, doğalgaz, metaller gibi hammaddeler Rusya'nın ihracat gelirlerinin üçte ikisinden daha fazlasını oluşturmaktadır.

GSMH'nin yüzde 25'ini oluşturan petrol ve gaz sektörü nüfusun yüzde birinden azını istihdam etmektedir. Rus hükümeti, hammadde ihracatına bağımlılıktan kurtulmayı bir öncelik haline getirmiştir. Enerji sektörünün ulusallaştırılması yüzünden Rusya petrol ve doğalgaz üreticileri liberal pazarda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika politikalarıyla uyum sağlamakta zorluklar çekmişlerdir.

Kremlin politikası yüzünden enerji sektöründe devletin etkisi artmaktadır.⁵⁵ Petrol ihracat vergileri önemli ölçüde arttığı için petrol arama faaliyetlerinde gerilim yaşanmaktadır. Rus kitleri Gazprom, Trasneft ve Rosneft yasal olmayan yollarla Yugaskneftegaz gibi özel petrol ve doğalgaz şirketlerinin ilerlemesini engellemektedir.⁵⁶

⁵⁴ KARAKAYA, KORAS, a.g.m,

⁵⁵ SAMRAY, Pavel; *Osnovniye Napravlenie Energetičeskoy Strategiy Turtsiy İ iyo Vliyaniye Na Energetičekuyu Politiku Russiy*, (Doktora Tezi, Diplomatıçeskaya Akademya Ministerstva İnastrannıh Del Rossiyskoy Federatsiy Moskva 2006) s.43

⁵⁶ DANİLOV, V.İ, *İslamskoe Dvijenıye İ Politıçeskiy Krızis V Turtskiy 90h Godov*, *Musulmanskie Stranı u Granits* (SNG, Kraft+ Moskva 2001), 23

Rusya eskiden beri büyük enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak tanınsa da enerji alanındaki hâkimiyetinin ancak son dönemde başladığını söylemek mümkündür. Özellikle enerji konusunda bir artış söz konusudur. Rusya'nın özellikle gaz ve petrol ihracatını dış politikada bir araç olarak kullanmaya başlaması ve dünyada enerji ihtiyacının her geçen gün artması, bu hâkimiyetin ilk belirtileri olmuştur. Ukrayna'daki renkli devrimin ardından Rusya ile bu ülke arasında yaşanan enerji krizinden sonra, enerji kaynaklarında yaklaşık %43 oranında Rusya'ya bağımlı olmalarının yarattığı tehlikeyi dikkate alan AB ülkeleri ise Rusya'ya alternatif arayışlara yönelmişlerdir.⁵⁷

Başka bir durum da, Rusya enerji kaynağını elinde bulundurarak siyasi arenada da kendi varlığını hissettirmektedir. Zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerin genellikle işletme ve pazarlama imkânlarının sınırlı olması, Rusya'nın bir diğer avantajıdır denebilir. Bütün bunlarda fazlasıyla istifade eden Moskova, yürüttüğü akıllı enerji politikası sayesinde sadece enerji alanında değil, siyasi alanda da küresel politikalarda söz sahibi olma yolunda ilerlemektedir.⁵⁸

“Petrol ve Gaz Dergisi”ne göre Rusya'nın çoğu Batı Sibirya'da Ural dağlarında ve Orta Sibirya platosu arasında 60 milyar varil kanıtlanmış ve dünyanın keşfedilmemiş en büyük petrol havzasını oluşturan 67 milyar varil olası petrol rezervi mevcuttur.

80'li yıllarda batı Sibirya'da günde 12,5 milyon varile kadar üretim yapılmaktayken. 91 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bu oran yarıya düşerek günde 6 milyon varil seviyesine kadar inmiştir. Bunun nedenleri arasında zorunlu devlet üretim artışları yüzünden ülkenin en büyük havzalarının tükenmesi ve Sovyet Merkezi Planlama sisteminin çöküşü gösterilebilir.

⁵⁷ Kamalov, İlyas; Rusya'nın Yeni Enerji Politikaları, **Stratejik Analiz**, C.9 No:100 s. 10

⁵⁸ Kamalov, a.g.e, s. 11

1999 yılında bir değişim yaşanarak Sovyetlerden sonraki özelleştirmeler sayesinde üretimde ucuzlama sağlanmıştır. Dünya petrol fiyatlarının artışı, eski petrol sahalarının yenilenmesi ve rublenin devalüasyonu petrol ihracatındaki artışları sağlamıştır.

Daha sonra artan üretim 2004 yılına kıyasla yüzde 2,5 artarak 2005 yılında günde 9,5 milyon varile çıkmıştır. Bu sayede Rusya, Suudi Arabistan'ın arkasından Dünyanın en büyük ham petrol üreticisi haline gelmiştir.

İyi sismik veri eksikliği ve son on yılda potansiyel havzalarda araştırma yapılmaması yüzünden kısa dönemde Rusya'nın petrol üretimi hakkında tahminler yapmak çok zorlaşmıştır. 2006 yılında tahminlerin düşük çıkmasının nedenleri arasında üretim ve ihracat gelirleri üzerindeki yüksek vergiler ve yeraltı kaynaklarının mülkiyeti konusundaki kargaşa sayılabilir. Rus sanayi ve enerji bakanlıkları bu yüzden daha önce 2006 yılı için % 4 olan petrol tedarik büyüme oranını % 2-3 arasına düşürmüşlerdir. Son 1 yıldır enerji kuruluşları ve yatırımcılar Rusya'daki petrol üretiminde büyüme olacağı konusunda kötümser bakmaktadırlar.

Önümüzdeki 10 yıl içerisinde büyük petrol sahaları bu büyümeyi sağlayarak eski sahalardaki üretimin azalmasını telafi edecekler. Eski petrol sahalarından Rusya petrol piyasasına ancak günde 0,9–1,5 milyon varil temin edilebilecek.

Önümüzdeki 5 yılda Kurmangazy, Sakhalin adası, Batı Salymskoye, Timan Pechora, Prirazlomnoye, Vankorsk ve Komsomolskoye projeleri de devreye girecek ve 2020 yılında ülkenin petrol üretiminin yarısında fazlasını oluşturacaklar.

Petrol dağılımının özel şirketlerden ulusal şirketlere geçişi petrol arama ve gelişme faaliyetlerinin zorlaşmasına neden olmaktadır. Böylelikle

olgun sahalarda sürekli üretim artışı yapılması daha sorunlu hale geliyor. Ham petrolün yüzde 70'i ihraç edilirken kalan yüzde otuzu yerel rafinerilere gönderilmektedir.

Rusya, günde 1,4 milyon varil Druhba boru hattı ile Orta ve Doğu Avrupa'ya petrol göndermektedir. Beyaz Rusya, Ukrayna, Almanya, Polonya gibi ülkeler Karadeniz ve Baltık denizine çıkartılan petrolden paylarını almaktadırlar. Ham petrolün kalanı Karadeniz ve Baltık denizi üzerinden Dünya pazarına çıkarılıyor ve günde 170 bin varil petrol ise demiryoluyla ihraç edilmektedir. Rusya'nın ürün ihracatları fuel oil ve dizeldir. Bunlar çoğunlukla Avrupa ülkelerinde ısınma amaçlı olarak kullanılmaktadır; az miktarda da ABD'ye ihraç edilmektedir.

Ham petrol ihracatı münhasır olarak Rusya'nın devlet mülkiyetindeki boru hattı tekeline aittir. Ancak Transneft'in sistemindeki dar boğazlar, şirketin ihracat kapasitesinin petrol üreticilerinin ihracat taleplerini karşılamaya yetmemektedir. Rusya günde 7 milyon varil ham petrol üretmekle birlikte bu miktarın ancak 4 milyon varil gibi bir oranı ana petrol boru hatları ile taşınabilmekte, diğer kalan kısmı ise demir yolu ve nehirler üzerinden taşınabilmektedir. Alternatif yollarla taşınan günde 4 milyon varillik ürün de çoğunlukla petrol yan ürünlerinden oluşmaktadır. Ancak bu alternatif ihracat yöntemleri boru hattından daha pahalı ve dünya petrol fiyatları düştüğü takdirde ekonomik geçerliliğini kaybetmektedir.

Azerbaycan erken üretim petrolünün hangi güzergâhtan taşınacağını tartışıldığı dönemlerde Rusya Bakü ile Novorossisk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğu bu hattın kullanılmasının hem ucuz hem de hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğu ileri sürülmüştür. Petrolün

Bakü'den Novorossisk limanına buradan da gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarlarına taşınması planlanmıştır.⁵⁹

Kazakistan petrolünün dünya pazarına aktarılması için Rusya'nın savunduğu hat Tengiz-Novorossisktir. Kazak petrollerinin Tengiz-Astrahan-Kropotkin-Karadeniz güzergahındaki mevcut hatların iyileştirilip yeni boru hatlarının da eklenmesi ve yine Novorossisk limanından gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarına taşınmasına karar verilmiştir. Bu hat 2001'de kullanılmaya başlanmıştır⁶⁰

Rusya ekonomik, siyasi ve askeri açıdan yeniden güçlenmek ve öncelikle Avrasya bölgesinde nüfus sahibi olabilmek stratejisinde politikalarını temele oturtmaya çalışmaktadır.

Putin'in devlet başkanlığı görevine gelmesiyle başlayan bu değişim hala da devam etmektedir. Rusya öncelikle 1998 yılında yaşadığı krizin ardından ekonomik açıdan yeniden güçlenmek için enerji kaynaklarına dayalı politikalar izlemiş ve başarılı olmuştur. Hızlı ekonomik iyileşme ile Rusya İMF ile olan anlaşmalarını da sona erdirmiştir. Rusya ekonomik hedefleri ardından yeniden bölgesel ve global nüfuz sahasını genişletmek için de enerji politikalarını kullanmaktadır.

Rusya, petrol fiyatlarındaki artış ile birlikte son 4 yıldır önemli gelirler elde etmiştir. 1 Ocak 2006'dan itibaren ise doğalgaz ihraç fiyatlarını önemli ölçüde arttırmayı hedeflemektedir. Yakın bölgesi için en önemli ve tek doğalgaz tedarikçisi durumundadır. Rusya bu avantajını yeni enerji fiyat politikası ile birlikte değerlendirmeyi hedeflemektedir. Rusya böylece doğalgaz bağımlısı olan ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı

⁵⁹ Osnovnaya Kaspiyskaya Neft Poydet po Marşrutu Azerbayjan-Gruziya-Turtsiya, **Segodya**, 12.05.98. s.45

⁶⁰ (Erişim) http://www.kafkas.org.tr/ajans/24.03.2001%20Baku_Ceyhana%20darbe.html

uygulayabilecektir. Rusya en önemli gelir kaynağını yeni dönemde bölge ülkeleri üzerinde siyasi baskı unsuru olarak kullanmaya başlamıştır.

Rusya, petrol ihraç yollarını elinde tutarak petrol ihracatının miktarını kontrol etmeyi ve yukarıda da değinildiği gibi petrolün borsası ilk yüklendiği yerdir ilkesinden hareketle fiyatları belirlemeyi hedeflemektedir. Ayrıca Rusya sadece petrol boru hatlarını elinde bulundurarak dünya petrol arzını etkilemekle kalmayıp, petrolünün ihracatını yaptığı devletleri ekonomik aynı zamanda siyasi açıdan da kontrol etmeyi amaçlamaktadır.⁶¹

Türkiye ve Rusya arasında yaşanan bu rekabetin diğer boyutu da Ermenistan üzerinde ortaya çıkmıştır. Rusya, Ermenistan'ın Karabağ'daki varlığını desteklemektedir. Karabağ bölgesinin Hazar Denizi'nden Türkiye'ye olası bir petrol veya doğalgaz hattı güzergâhında bulunması iki ülkenin bölgeyle ilgili hedeflerini etkileyen temel etkenlerden biridir.⁶²

Ayrıca Rusya'nın yakın çevresi olan bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek ve bölge devletleri üzerinde etkinlik kazanmak yani rekabeti galip bir pozisyonda sağlamak Rusya için vazgeçilmez bir hedeftir. Bunun için Rusya ne gerekirse her şeyi yapmaktadır. Nitekim bölgedeki devletlerin iktisadi yetersizliklerinden ve bağımsızlıklarını etkili biçimde kullanamamalarından ve Kafkasya'daki dondurulmuş istikrarsızlık ortamından yararlanmaktadır.

Aslında tüm bunlar Rusya'nın Avrasyacılık siyaseti çerçevesinde küresel güç olma çabasıdır.⁶³

⁶¹ SAMRAY, Pavel, **Osnovniye Napravleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossii**, Moskva s. 23

⁶² Karagiannis, **Energy Security in the Caucasus**, Routledge, 2002, s. 135

⁶³ Türtsiya Poluçet Novie Zaymı, **Biki**, No:63, 2001, s16,

II BÖLÜM

2.1. TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNDE ORTAK HEDEFLER

Enerji ticareti ve perspektifleri her iki ülkenin uluslararası siyasi ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Hem Türkiye hem Rusya için enerji ticareti her zaman önemli olmuştur. Türkiye için önemi; enerji ithalat etmesi ve ülkenin jeopolitik konumu petrol ve gaz ticaretinde transit bir ülke olması için büyük perspektifler yaratmasıdır. Bu durum Rusya için de önemlidir, çünkü enerji ihracatçısı konumunda olup toplam ihracatta enerji payı %50 civarındadır. Böylece Rusya için enerji ihracatı konusunda büyük bir pazar konumundadır.

Rusya'da ise enerji sektörü yüksek derecede yatırım ve ticaret potansiyeline sahiptir. Ayrıca bu sektör vergi gelirleri açısından önemli yere sahiptir.

Enerji ticaretinin önemli bir özelliği ve diğer sektörlerdeki ticaretten farkı burada iktisadi ve politik çıkarların birbirlerine kenetlenmesidir.⁶⁴

Türkiye 2000'li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan sağlama konusunda bir tercih yapmıştır. Bu tercih 2000'li yıllarda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerinden temel noktalardan biri olmuştur.⁶⁵ Bu durum hala da devam etmektedir. Hatta enerji bağımlılığı daha da artmaktadır. Tezimizde de bu yaklaşımı öne sürmekteyiz. Yani Türk-Rus ilişkisi özellikle de enerji bağlamında daha da güçlenecektir. Daha doğrusu ilişkilerini güçlendirmek zorundadırlar.

⁶⁴ SAMADOV, a.g. t, s. 59

⁶⁵ SAMADOV, a.g.t, s.61

Bu noktada söylenmesi gereken Türkiye’de Rusya ile özel yakınlaşma olarak görülen sürecin aslında Rusya’nın bilinçli bir tercihle dört bir tarafında yer alan komşularıyla geliştirmeye çalıştığı merkezinde enerji ve ticaretin yer aldığı planlı ve eşgüdümlü yeni bir dış politik tercih yansıması olduğudur. Bu çerçevede enerji kaynakları işbirliğini sağlayan ortak kaynak olmaktan çıkıp adım adım bir dış politika aracına dönüşmektedir. Bu anlamda en önemli araçlar olarak devletin kontrolünün yüksek düzeyde olduğu doğalgaz ve elektrik öne çıkmaktadır. Gerek eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bu kaynaklara olan bağımlılıkları, gerekse Avrupalı ülkelerin artan petrol ve doğalgaz talepleriyle Hindistan, Çin ve Japonya gibi yeni talipler bu kaynakların birer dış politika aracı ya da silahına dönüşmesine yol açan unsurlardır. Rusya’nın da bu durumunda yeni ticari ve politik tercihler geliştirerek günümüze kadar siyasal etkinlik amacıyla ve Sovyet döneminin politik mirasının gereği olarak uyguladığı fiyatlama politikasını revize etmesi enerji kaynaklarının Rusya’nın yeni dış politika silahları olduğu tartışmasını yaratmıştır.

Bilindiği gibi Rusya gerek iç tüketimde gerekse eski Sovyet coğrafyasında siyasal etkinlik çerçevesinde doğalgaz ve petrolü piyasada oluşan fiyatlardan bağımsız bir biçimde büyük oranda sübvans ederek sağlamaktaydı. Doğalgaz ve petrol talebinin artması, sağladığı ekonomik gelir ve oluşan yeni siyasi hedefler Rusya’yı farklı bir yöne itmiştir. Hem kendi iç pazarını koruyarak ucuza arzı sağlamak hem de liberal ekonomik dünyanın bir parçası olmak amacıyla gelirlerini artırmak adına Rusya yeni bir fiyatlandırma politikasına gitmiştir. Amaç olarak da 2011’de BDT petrol ve gaz fiyatlarının Avrupa’ya satılanla eşitleyeceğiydi. Bu türde bir fiyatlama mali ve teknik olarak altyapının yenilenmesi ve üretim ile tüketimin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bir zorunluluk gibi görülse de doğrudan sonuçları bir anda bağımsızlıklarını sağlamlaştırarak Rusya’dan uzaklaşmaya ve Batı dünyasıyla yeni ilişkiler kurmaya çalışan eski Sovyet ülkelerine yansımıştır. Yeni strateji çerçevesinde bu ülkelere sağlanan petrol ve gazın fiyatları aşamalı olarak uluslararası seviyeye çekilmiş ve ne olduysa

bundan sonra olmuştur. Rusya ile sorunlu ilişkilere sahip eski Sovyet cumhuriyetlerince bu durum uluslararası arenaya Rusya'nın eski düzeni korumak adına bu kaynakları bir dış politika aracı olarak kullanmaya başladığı şeklinde yansıtılmıştır.

2.2. TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI

Türkiye özellikle enerji kaynağı açısından şanslı konumda kabul edilmektedir. Bu kaynakları, temiz ve yenilenebilir bir kaynak olan hidroelektrik ve linyit rezervleridir. Diğer taraftan, ham petrol ve doğalgaz açısından bakıldığında, Türkiye'nin başlangıçtan bugüne kadar keşfedilen üretilebilir petrol rezervi yaklaşık 1 milyar varildir. Bugüne kadar söz konusu rezervin %70'i tüketilmiş olup kalan rezervi 43.1 milyon tonu oluşturmaktadır. Bu rezervin %70'i ulusal bir kuruluş olan Türkiye Petroller Anonim Ortaklığı'na (TPAO) aittir. Türkiye yaklaşık yılda 25 milyon ham petrol tüketmekte, bunun %89'unu ithalat yoluyla karşılamaktadır. 2002 yılında Türkiye ham petrol ve petrol mamulleri ithalatına toplam 5.3 milyar dolar ödemiştir.

Türkiye, Kuzeyden ve Güneyden iki büyük kara parçası arasına sıkışmış ve bilhassa güneydeki kara parçasının devamlı olarak Kuzeydoğu yönündeki hareketinden jeolojik olarak etkilenen bir ülke konumdadır. Bu nedenle de milyonlarca yıllık süreçte jeolojik evrimin geçirmiş olduğu büyük dağ oluşumların hemen tümünü yaşamış, kırılmış, kıvrılmış, faylanmış, metaforizmaya ve erozyona uğramış ve başta kapanlanma olmak üzere çok yönlü etkiler altında kalmıştır. Bu jeolojik hareketlilik Türkiye'nin petrol ve gaz oluşum ve birikim kapasitesini sınırlamıştır. Buna karşın 600 milyon yıl neredeyse hiçbir değişiklik olmadan sakin bir topografyası, bir yeraltı düzeni olan bölgeler vardır ve bugün bu bölgeler, petrol ve gazın yoğun olarak bulunduğu bölgeleri oluşturmaktadır. Böylesi zor bir jeolojisi olan Türkiye'de petrol ve gaz aramacılığı da zordur. Bu nedenle de Türkiye'de aramacılık; bilimsel planlamayı, uzun süreli ve kesintisiz çalışmayı, sahaların yapısını iyi

bilen uzmanların varlığını ve gelişen teknolojilerin sürekli olarak takip edilmesini ve uygulanabilmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁶

Türkiye’de petrol potansiyeli olan karasal havzalar, Güneydoğu Anadolu, Tuz Gölü ve Trakya havzaları başta olmak üzere, Sivas-Gürün, Batı Toroslar, Erzurum-Tekman, Muş, Van, Sinop, Boyabat, Gediz, Mudurnu, Göynük ve Çankırı-Çorum havzalarıdır.⁶⁷

2.2.1. Doğalgaz

Türkiye’nin doğalgazın kendi toprakları üzerinden aktarılması için üzerinde durduğu hat Trans - Hazar Hattıdır. Bu hat, Bakü - Ceyhan’a paralel olarak ve Azerbaycan’ın Şah deniz sahalarında çıkan doğalgazın aktarılmasını da (Şah Deniz Projesi) içine alacak şekilde planlanmıştır. Buna göre, Trans-Hazar Türkmenistan’dan başlayarak Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçerek Türkmenistan ve Azerbaycan gazının aktarılmasını sağlayacaktır. “Asrın Projesi” olarak adlandırılan proje yaklaşık 2000 km uzunluğunda olup 70 km’si Türkmenistan’dan, 300 km’si Hazar Denizi’nden, 600 km’si Azerbaycan ve Gürcistan’dan geçecek son 320 km’si Türkiye’de kalacaktır.⁶⁸

Doğalgaz konusunda Türkiye’nin hedefleri Trans-Hazar hattı ile kalmamaktadır. Avrupa’ya ve Güneyinde kalan ülkelere Türkiye -Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile Hazar’dan gelecek gazın ve Orta Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde üretilen petrolün aktarılması planlanmaktadır.

⁶⁶ ÖNCÜ, Yusuf Baybars; **Karadeniz’de Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı**, Hacattepe Üniv, Sos.Bil. Ens, Y.L. tezi, Ankara 2004, s. 8

⁶⁷ SAMRAY, Pavel, **Osnovniye Napravleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossii**, Moskva, Doktora tezi, s.122

⁶⁸ ARAS, Osman Nuri; **Azerbaycan’nın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der yayınevi, 2001, s.80

Türkiye 1990'lardaki anlaşma ve yatırımların da etkisiyle hızla doğalgaz enerjisine yönelmiştir. Sadece ısıtmada değil elektrik üretiminde de gaz kömür santralleri ve hidroelektriğin yerini almaya başlamıştır. Doğalgazla çalışan termik santrallerin Türkiye elektrik üretimindeki payı % 50'ye yaklaşmıştır ve eğilim artış yönündedir. Türkiye yıllık toplam 180 milyar kilovat saat elektrik üretmektedir.

Doğalgaz'da Türkiye neredeyse tamamen dışarıya bağımlı konumdadır. En önemli alım yapılan ülkeler Rusya ve İran'dır. Türkiye'nin yıllık gaz alımı 31,5 milyar metreküp. Bunun 19 milyar metreküpü Rusya'dan gelirken, 8 milyar metreküp de İran'dan gelmektedir. Geri kalan kısım ise Cezayir ve Nijerya gibi ülkelerden deniz yoluyla ulaşılmaktadır.

2.2.1.1. Doğalgazın Önemi

Temiz ve ucuz bir yakıt olarak doğalgazın kullanımı hızla artmaktadır. Doğalgazın petrol ve kömüre göre çok avantajları vardır. Fueleoile göre daha ucuzdur. Daha temiz ve diğer yakıtlardan en önemli farkı da son derece temiz bir şekilde yanan bataklık gazı olarak da bilinen kokusuz ve renksiz metan (CH₄) gazıdır. Evlerde kullanılan doğalgazın kokmasının sebebi, kaçakların anlaşılabilmesi için içine sonradan katılan kokulu bir madde içermesidir.⁶⁹ Peşin ödeme gerekmemesi, tesislerinin bakımının kolay olması, kömüre göre kontrolü ve taşınmasının daha kolay olması gibi avantajları vardır.

Doğalgaz birincil enerjidir, yani ilk çıktığı hali ile kullanılabilir. Yandığında sadece CO₂ (karbondioksit) ve su buharı oluşması en önemli çevresel avantajıdır. Diğer yönden doğalgazın ısı değeri 8250-11 bin kcal/

⁶⁹ ÖNVER, Bilal; **Türkiye'de Uygulanan Enerji Politikaları Kapsamında Doğalgaz ve Nükleer Enerjinin İkamesi**, (Yüksek Lisans Tez, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), s. 120

m³ linyitinde 3 bin kcal/kg arasında değiştiğini göz önünde bulundurarak daha önce kullanılan kömürü taşımak için şehir trafiğinin ne kadar hafiflediğini de anlamak mümkündür.

Bu bakımdan doğalgaz büyük şehirlerin temiz havası için duyulan en önemli unsur haline gelmiştir. Dünya standartlarına göre 1m³ havada olması gereken maksimum 150 mikrogram/m³ SO₂ kükürt dioksit oranı İstanbul'da 1993 kışında doğalgaz daha yaygınlaşmamışken bir ara 2330 mikrogram/m³'a kadar yükselmiştir. Kömürün şehirlerde ev yakıtı olarak kullanılması çok sakıncalıdır.⁷⁰

Ancak doğalgazın dezavantajlı tarafları da vardır. Bazen çok tehlikeli olabilmektedir. Elektrik enerjisinin kullanımı ile karşılaştırılmayacak derecede şehirlerde boru dönüşerek iletimi ve kullanımı da zordur.

Doğalgazın kullanım yöntemi ülkeden ülkeye değişmektedir. Türkiye'de Avrupa'da olduğu gibi aileler kombilerini kendilerini alır ve çalıştırır. Doğalgaz çevirim santralleri kurar elektrik üretirler. Türkiye'de anlaşmalar gereği birçok doğalgaz çevirim santrali kurulmuştur fakat konvansiyonel doğalgaz çevirim santrallerinden de kömür termik santralleri gibi ancak %50 verim alınabileceğinden bu yöntem israfa yol açmaktadır. Bunun için birçok ülkede hem kömür hem doğalgaz termik santrallerinde kojenerasyon yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Yani çevrimi santralinde hem elektrik üretilmekte hem de evler ısıtılmaktadır. Kojenerasyon sisteminde verim %80-90 olduğundan %35-45 sistem verimi olan konvansiyonel tesislerle kıyaslanamayacak ölçüde ekonomiktir.⁷¹

Rusya'da şehirler topluca bir kaç merkezden ısıtılmaktadır. Ancak mutfak gazı borularla her eve ulaşmaktadır. Türkiye için doğalgaz ithal ve

⁷⁰ Centre For European Reform, **Pipelines, Politics and Power, The Future of EU-Russia Energy Relations**, London 2008, s. 40

⁷¹ ÖNVER, **a.g.t**, s.115

değerli bir üründür. Verimli bir şekilde kullanılması için belki de buna benzer bir çözüm bulunabilir yani doğalgaz çevirim santralleri hem evleri ısıtacak hem elektrik üretecektir.⁷²

2.2.1.2. Rusya'nın Doğalgaz Sektörü

Dünya doğalgaz üretiminde ilk sırada Rusya gelmektedir. Önderlik için de her zaman ABD ile yarışmaktadır. Kanada'nın da gaz üretimi artmaktadır. Ama arada büyük fark vardır. 1990 yılında Rusya dünya doğalgaz üretiminin %31'ni, 1998 yılında ise %24,8'zini gerçekleştirmiştir. 1990–1998 döneminde BDT ülkelinde gaz üretimi 815 milyar m³'ten 691'e azalırken, AB de 173'ten 230'a artmıştır. İngiltere 49,7'den 95,6'ya ve Norveç'in üretim artışı büyük olmuştur.⁷³

OECD ülkelerinin üretimi de 875'ten 1073'e yükselmiştir. Aynı zamanda Hindistan, Endonezya, İran, Çin, Cezayir, Mısır, Arjantin, Meksika, Avustralya gibi çok ülkenin de gaz üretimi önemli ölçüde artmıştır.⁷⁴

International Gaz Union verilerine göre dünyada keşfedilen toplam doğalgaz rezervi 136.925 milyar m³dür. Bu konuda en zengin ülkeler; Rusya (46.900 yani %34.2), İran (25 bin yani %18.25) ve Katar (14 bin)dır.⁷⁵ Fakat bazı kaynaklar Rusya'nın payını yüzde 38⁷⁶ British Petroleum ise %32,1 olarak göstermektedir.⁷⁷ Gazprom'un keşfedilmiş rezerv verililerine dayanarak yaptığı tahminlere göre Rusya'da toplam 230–240 trilyon m³ doğalgaz rezervi vardır.⁷⁸

⁷² Pşeniçnikov. E, Dvatsat Milliardov Tonn Nefti Pod Kilem, **Rossiya Telegraf**, 2003 s.95.

⁷³ HUSNİTDİNOV, **a.g.t.**, s.18.

⁷⁴ Rossia İ Stranı Mira, **Moskova: Goskomstat**, 2000, s. 148-149

⁷⁵ (Erişim) www.igu.org/documentation, 10.03.02

⁷⁶ “Novoya Eksportnaya Politika i Strategicheskoe Napravleniye Razvitiya Eksporta” RAO EES Rossii, (Erişim) www.rao-ees.ru/international/polit.htm, 02.03.02

⁷⁷ British Petroleum, (Erişim) www.bp.com/centres/energy/index.asp, 10.03.02

⁷⁸ OAO Gazprom, (Erişim) www.gazprom.ru/rus/product/razvetka.phpsbaze, 10.03.02

Rusya'da gaz ithal eden ülkeler için gaz rezervleri güven açısından büyük bir önem taşımaktadır. Rusya böyle büyük gaz rezervleri varken gaz açıklığının olduğunu söylemez. Üstelik Orta Asya ve Hazar bölgesindeki kaynakları da değerlendirecek projeler üzerinde çalışma yapmaktadır.⁷⁹

Doğalgaz endüstrisi Rusya'nın en hızlı gelişen ekonomik dallarından biridir. Bunun bir nedeni de Rusya'nın zengin doğalgaz rezervleridir.

SSCB yıkılmasından bu yana gaz üretimi petrol üretimine nazaran daha istikrarlı olmuştur. Gaz üretimi 1992 seviyesinden 1998 yılında %8 daha az olmuştur, tüketim de %15 azalmıştır.

Batı Sibiry'a'da Urengoy, Yamburg ve Orenburg bölgelerinde Rusya'daki tüm gaz üretiminin %80'i yapılmaktadır.⁸⁰

2.2.1.3. Rusya'nın Doğalgaz Endüstrisinde Gazprom

Rusya'nın yüzden fazla kaynağı ve %95 gaz üretimi OAO Gazprom elinde ve tekilindedir. Bununla birlikte Gazprom'un elinde 141.592 km uzunluğunda gaz boru hattı şebekesi vardır. Dünya doğalgaz rezervinin 1/5'ni elinde bulunduran Gazprom birçok Avrupa şirketleri ile ortaklık anlaşması imzalamış ve yurt dışında şubeler açmıştır.⁸¹

2000 yılında Rusya'da yaklaşık 545 milyar m³ doğalgaz üretim yapılmıştır.⁸² Bunun %94'ü veya dünya üretiminin %23.2 kadarını (523.2 milyar m³) Gazprom gerçekleştirmiştir. Ayrıca Gazprom 2000 yılında 10 milyon ton petrol ve petrol gazı da çıkarmıştır. Bundan sonra da senede bir milyon ton petrol çıkarmayı hedeflemektedir. Şuanda Gazprom 69 doğalgaz

⁷⁹ International Energy Agency, (Erişim) www.ica.org/new/releases/2002/Russia.htm, 10.03.02

⁸⁰ Energy Information Administration, (Erişim) www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia.htm, 12.03.02

⁸¹ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s. 98-99

⁸² British Petroleum, (Erişim) www.bp.com/centres/energy/index.asp, 10.03.02

yatağında üretim yapmaktadır. 2002 Ocak ayında OAO Gazprom şirketleri 489 milyar m³ doğalgaz çıkarmışlar, bu rakam geçen senenin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında 328 milyon m³ daha fazla, gaz çıkarmadaki artışlar yeni kuyular açmakla gerçekleştirilmektedir. Zaman zaman üretimin düşmesi finans sıkıntılarından kaynaklanmıştır.⁸³

Gazprom araştırma ve geliştirmeye de önem vermektedir. Hâlihazırda Gazprom 300 bin civarında işçi istihdam etmektedir. 14 adet araştırma geliştirme kurumunda, 70 doktor ve 510 yüksek lisans mezunu uzmanlar çalışmaktadır. Gazprom bu uzmanlarla ilmi araştırma faaliyetlerinin %42'ni gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda Gazprom Rusya'nın diğer ilmi kurumlarıyla da sıkı bilgi alışverişi içinde bulunmakta ve yabancı kurumlarla da işbirliği yapmaktadır.⁸⁴

Gazprom'un yatırımlarını engelleyen en önemli nedenleri Devletin ihracatçılara uyguladığı vergi ve kotaları⁸⁵, sermayenin dışarıya kaçması

Sermayenin dışarıya kaçması Rusya ekonomisinin ciddi sorunlarından biridir. 1998'de GSMH'nin %9,7'si (26,5 milyar dolar) 1999'da %13-14'ü (23–25 milyar dolar) dışarıya kaçtığı belirtilmiştir. Sermayenin kaçması ekonomiyi küçültür yatırımları azaltır. Rusya'nın yurt dışına kaçan sermayesi son 10 yılın en önemli milletlerarası gelişmelerinden biridir. Bazı verilere göre en az 80, bazılarına göre de 100-120 milyar civarında olan bu sermayenin nereye gideceği neler yapacağı diğer devletleri için de çok önemli bir konudur.⁸⁶

⁸³ OAO Gazprom, (Erişim) www.gazprom.ru/rus/product/razvetka.phpsbase, 10.03.02

⁸⁵ Ekonomicheskaya Ekspertnaya Gruppya, (Erişim) www.eeg.ru

⁸⁶ ERTAN, Fikret; **Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul, Kızılelma Yay, 2001.s. 140

2.2.1.4. Dünyada Enerji Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Dünya doğalgaz rezervlerinin kullanılabilme süresi 62 yıl olarak belirlenmiştir.⁸⁷

Dünya genelinde hızla artan enerji talebini karşılayabilmek ve buna bağlı olarak kaynaklar arasında yerlerini koruyacak petrol ve doğalgaz temini açısından, belli bölgeler ve ülkeler; arz bölgeleri, taşıma güzergâhı üzerindeki ülkeler ya da büyük tüketim bölgeleri olarak, farklı stratejik, ağırlık taşımaktadır. Doğalgaz ise payını önemli oranda arttıran kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Dünya enerji ve tüketimine ait değerlere göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine sahip gelişmiş ülkeler: dünya petrolünün %59, doğalgazın da %74'ünü tüketmektedirler. Nüfusun %15'ine sahip bu gelişmiş ve güçlü ülkeler, tüketimde %70 oranında ortalama paya sahipken, rezervleri %11 civarındadır. Dünyada enerji açıkları gittikçe artmaktadır. Bu ülkenin hayati çıkarları enerji kaynaklarına odaklanmaktadır. Bu nedenle öncelikle nüfusunun %75'i dünya GSMH'sinin %60, dünya enerji kaynaklarının %75'ine sahip Avrasya coğrafyasındaki Rusya Federasyonu, Türkiye ve diğer ülkeler için klasik anlamdaki döngü haline gelmiş olan tehdit devam etmektedir.⁸⁸

SSCB'nin dağılmasının ardından, Avrasya'da bulunan enerji kaynaklarının dünya pazarına hangi yollardan aktarılacağı sorunu gündeme gelince, petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına sunulmasında boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini isteyen Rusya Federasyonu ve Türkiye, başlangıçta kendi tezlerinin tek seçenek olduğu inancıyla rekabete başlamışlardır. Sovyetler Birliğinin çökmesi sonucunda Rusya

⁸⁷ VALOVOY, Dmitriy, Politekonomiya, Moskova: ZAO Biznes Şkola İntel-Sintez, 1999, 55

⁸⁸ Veliev, Elhan; SSCB Sonrası Türk-Rus Siyasal ve Askeri İlişkileri (1992-2002 Dönemi), Ankara Üniv, Sos.Bil. Ens, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Master Tezi, 2002, s.95

Federasyonu'nun, Hazar Denizi bölgesindeki pozisyonunun zayıflaması, Türkiye için yeni perspektifler yaratmıştır. Bir zamanlar Sovyetlere ait olan petrol yatakları, bağımsız devletlerin eline geçmiştir. Yeni jeopolitik konum Türkiye'yi zengin enerji kaynaklarına ulaşmanın yollarını aramaya itmiş ve boru hatlarını Türkiye üzerinden ve Akdeniz sahilinde bir terminal olacak biçimde inşa edilmesi fikri uygun görülmüştür. Erken üretim petrolünün Rusya Federasyonu'nun Novorossisk limanından taşınacağı anlaşıncaya, Türkiye Karadeniz kıyılarından çıkacak ve Boğazlardan geçecek yüklü miktarda petrolün Boğazdaki ekolojik durum için tehlike yaratacağını belirtmiştir. Haziran 1994'de Türkiye'nin Boğazlardan geçişi yeniden düzenleyen talimatnameyi hazırlamasındaki asıl faktör işte bu enerji savaşı diyebiliriz.

Batı dünyası ve Rusya arasındaki mücadelede üstünlük, Avrasya'daki petrol ve doğalgaz yataklarını eline geçiren tarafa döneceğinden, doğu ve batı, bu doğal kaynakları için işbirliği yapmak ya da kendilerini nükleer veya diğer tehlikelerle çevrili sıcak savaşa uzanabilme ihtimali içeren ilişkilerle dolu bir ortamın içersinde buluşma gibi iki seçenek arasında kalmışlardır. Rusya dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip ülkelerinden birisidir. Rusya'nın doğalgaz ihracatında Türkiye'nin rolünün artması ise sadece enerji açısından değil, Türkiye'yi, Rusya'da öncelikli pazar yapacak olması, ikili ekonomik ilişkilerde yakınlaşma ve belirli denge yaratması bakımından da önemlidir. Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizlerden sonra küresel ekonomiyi körükleyecek olan petrol ve doğalgaz zenginliklerine yapacağı yatırımların daha da artacağı, dolayısıyla yatırımlarda Türkiye'nin belirli bir rol edinmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

OPEC örgütünün kararlarına dayalı petroldeki fiyat artışları, sanayileşmiş ülkeleri dar boğaza sokarken ekonomik dengeleri de alt üst etmiştir. Bu nedenle Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetlerinde bulunan petrol rezervleri, dikkatlerin Hazar havzasına çevrilmesine neden olmuştur. Bir devletin petrol politikası oluşturabilmesi için çıkarım, rafinaj ve taşıma çalışmalarını yapmaya muktedir olması gerekmektedir. Bu çalışmalar ileri

teknoloji ve büyük miktarda finans gerektirdiğinden, Türkiye’de geniş çaplı ve iyi hazırlanmış bir petrol politikasının olmaması aslında bu konudaki altyapısının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türkiye boru hattı siyaseti ile coğrafi üstünlüğünü birleştirme politikası izlemiştir. Ancak Türk tarafı boru hatlarının kendi topraklarından geçmesiyle Kafkaslarda etki alanı yaratma arasında doğrudan bir bağlantının olmadığını anlamıştır. Mesut Yılmaz hükümeti ile birlikte boru hatları politikası büyük ölçüde ekonomi sınırları içine çekilmiştir.

Türkiye, Rusya Federasyonu ve ABD üçgeninde 1996’ya kadar göreceli olarak sorunsuz yürüyen ilişkiler, 1990’lı yılların ikinci yarısında yerini giderek kuşkulara ve gerginliklere bırakmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni ise ABD’nin Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarında söz sahibi olmak yolunda Türkiye’yi kullanmak istemesi enerji diplomasisinin Türkiye’nin ABD desteği ile yıllardır kovaladığı ve başarıya kavuşturduğu Bakü-Ceyhan boru hattı ve Trans-Kafkasya doğalgaz hattı projelerine alternatif üreterek bunlar üzerinde de negatif bir etki yapması beklenmektedir. Bunun nedeni bölgede pek çok enerji zengini ülkenin, petrolerin büyük bir kısmını Rusya Federasyonu’na üçüncü ülkelere satması karşılığında vermesidir. Bu yüksek miktardaki satışlar, anılan hatların ekonomik fizibilitesini düşürerek geleceğini tehlikeye sokacaktır.⁸⁹

Putin’in çabaları, Rusya Federasyonu otoriter bir yapı altında birleştirmek ve Rusya’nın enerji alanında tek söz sahibi ülke olarak ortaya çıkmasını sağlamak yönünde olmuştur. Rusya’nın devlet yatırımlarının %60’ı Rus halkının şikâyetlerine rağmen enerji ve boru hatları üzerine olmuştur. ABD’nin Putin’i destekler tutumu Orta Asya’da Türkiye’nin elini zayıflatmıştır. Rusya Orta Asya Türkî Cumhuriyetlerinde bulunan kendi soydaşlarını bahane ederek, özellikle Kazakistan gibi ülkelerde enerji kaynakları konusunda etkinliğini sürdürmektedir. Rusya’nın bu etkinliğine Amerikan,

⁸⁹ Regiyone İ Integratsiya İnnovatsiyonnih Tehnologiy, **Mirovaya Ekonomika i Mejdunorodnie Otnoşeniya**, No: 4, 2001, 67

İngiliz, İtalyan petrol şirketleri de önemli katkılarda bulunmaktadır. Rusya, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya enerji politikasında oynamasını Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde çeşitli baskılar kurarak önlemeye çalışmaktadır. Türkiye ise rekabet içinde olmadığını söylediği Rusya'yı ticari konularda yanına alırsa, Rusya'nın kendisinden duyduğu kuşkuyu azaltacağını ve böylece Kafkasya petrolü ve Orta Asya girişimlerinin Rusya tarafından engellenmeyeceğini düşünmüştür.⁹⁰

Rusya, petrolün ihraç edileceği noktayı kontrol etmek maksadıyla Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan'a karşı petrolün fiyatını denetleyebilme amacı gütmektedir. Rusya Başbakanı Çernomirdin döneminde, bu amaç doğrultusunda BDT içersindeki başlıca petrol ve gaz üreticisi ülkeleri OPEC benzeri bir kartel çatısı altında birleştirmek ve böylece üretim miktarı ve fiyatların belirlenmesine ilişkin kararların alınmasında etkin olmaya yönelik başarısızlıkla sonuçlanan bir politika da izlemiştir. Türkiye'nin hem Kafkaslarda, hem de uluslararası petrol şirketleri karşısında boru hatları konusunda uyumlu ve aktif politikalar üretmesi gerekecektir.

Dünyada "büyük oyun" bu kez petrol ve gaz için yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye ve Rusya enerji bakımından birbirini destekler durumdadırlar. Rusya'da fazlasıyla var olan petrol ve doğalgaz, Türkiye'de hemen hemen hiç yoktur. Ancak Avrupa'nın etkisine giren Ukrayna ve Beyaz Rusya, ekonomisi ve askeri yapılanmasıyla geleceğin süper gücü olmaya aday olan Çin ve siyasi yönelimlerini hala belirleyemeyen İran ile Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin hâlihazırdaki konumu, Boğazlarını ve Kafkas uzanımlı topraklarını siyasal strateji yönünde kullanan Türkiye ile enerji aktarımı bağlamında sıkıntılar çeken Rusya Federasyonu'nu diyaloga sevk etmektedir. Bu iki faktör 21.yüzyıldaki Türk Rus ilişkilerinin temel ateşleyicisi olacak, aynı zamanda bu ilişkilerin yönünü ve iş sektöründeki işbirliğinin sahalarını belirleyecektir.

⁹⁰ VELİEV, Elhan; **SSCB Sonrası Türk, Rus Siyasal ve Askeri İlişkileri (1992-2002 Dönemi)**, Ankara Üniv, Sos. Bil. Ens, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Master Tezi, 2002, s 97-98

2.2.1.5. Türkiye’de Üretim ve Tüketim

Yerli petrol üretimi 1991 yılında 4 451 702 ton iken, sonraki yıllarda düşmüş ve 1997 yılında 3.456.966 ton olmuştur. Üretimin %70,8’zi TPAO’ya, %16,3’ü N.V. Turkse Perenco’ya aittir. 1997 yılı petrol ithalatı 23.336.672 tondur. İthalatın büyüklüğüne göre petrol alınan ülkeler Suudi Arabistan, İran, Irak, Libya, Suriye, Mısır, Cezayir ve Rusya’dır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın planlamalarına göre petrol ithalatının 2020 yılında 75 048 000 tona yükselmesi beklenmektedir.

Petrol ürünleri ithalatı ile birlikte 1997 yılında Türkiye’nin toplam petrol tüketimi 29.175.000 tondur. Türkiye’deki rafinerilerde 1997 yılında 3.271.738 tonu yerli ve petrol ürünleri sivil tüketimi ise 28,255,800 ton olmuştur.

Türkiye’de toplam kurulu kapasiteleri 32 milyon tona ulaşan; Batman, İzmir, İzmit, Ataş ve Kırıkkale rafinerileri faaliyetlerini sürdürmektedir.

1997 yılında Türkiye’nin yerli doğalgaz üretimi 253.215.832 m³ olmuştur. Üretimin yaklaşık tümü PTAO tarafından yapılmıştır. Thrace Basin Naturel Gas Corp. Turkye-Huffco Turkey İnc ortaklığının sembolik bir üretimi vardır. Talebi karşılamak için 1997 yılında 9.874.000.000 m³ doğalgaz ithal olunmuştur. Böylece, 1997 yılı doğalgaz tüketimi 10.127.216.000 m³ düzeyine ulaşmıştır. 1998 yılı için programlanan yerli üretimi Kuzey Marmara Sahasının üretime girmesi nedeni ile 760 milyon m³’dür. Ancak, Türkiye’nin 2001 yılındaki talebi 13,4 milyar m³ düzeyinde olmuştur.⁹¹

⁹¹ AKBİL, Güvenç; **Türkiye’nin Enerji Politikası ve Dünyadaki Yeri**, İstanbul Teknik Üniv, Fen.Bil. Ens, İstanbul-2001, s. 63

2.2.1.6. Türk-Rus Doğalgaz İlişkilerinde Rusya-Ukrayna Krizi

Rusya, Ukrayna'nın kullandığı gazı 50 dolardan 230 dolara çıkaracağını açıklayınca, Ukrayna artışı kabul etmediğini belirterek, toprakları üzerinden Avrupa ve Türkiye'ye geçen gazı kesmeye başlamıştır. Almanya, Fransa gibi ülkelerde dahi gaz kesintisi hissedilirken, krizin sona ermesi korkuları giderememiştir. Rusya'nın gazı bir tür siyasi silaha çevirmesi ihtimali daha çok gündeme gelmiş ve AB ülkeleri alternatif enerji kaynakları üzerinde durmaya başlamışlardır.⁹² Krizin çözülmesi ile Ankara rahat bir nefes aldıysa da, bu kez Sibiry'a soğukları ile birlikte bir yandan iç talepte patlama yaşanmış, diğer taraftan da Rusya'dan gelen gazda azalma olmuştur.⁹³ Rusya Mavi Akım üzerinden gelen gazda artırıma giderek bu açığı kapattıysa da İran'ın da 'teknik arıza' gerekçesiyle gönderdiği gazda büyük oranda indirim gitmesi Türkiye'nin ihtiyacının altında gaz almasına yol açmıştır. BOTAŞ elektrik üretimi yapan bazı özel firmalar ile bazı sanayi tesislerinde kesintiye gitmiş, birçok tesiste üretim durmuştur. İran'dan kesintinin nedeni sorulduğunda 'Allah'ın işiymiş bu' yanıtının alınması Türkiye'nin stratejik alanına bir nevi uyarı olmuştur. Ayrıca Türkiye, Rusya ve İran ile güvencesi sağlama alınmayan anlaşmalar yapmıştır ki belli bir rakamın altında gaz harcarsa da ödemediği gazın parasını vermek zorundadır. Buna karşın Türkiye'ye gaz gönderimindeki kesintilerde karşı tarafa cezai müeyyideler son derece belirsizleşmiştir. Bu durumda gazı keyfi olarak kesebilecek olan Rusya ve İran bunun yaptırımını ile karşılaşmayacaklardır. Bu durum da uluslararası siyasi ve askeri kriz dönemlerinde gazı siyasi ve askeri bir silaha kolayca dönüştürebilecektir.

Aralık 2005-Ocak 2006 krizlerinden ders alan AB ülkeleri ciddi bir şekilde Hazar Gaz ve Petrolleri ve Kuzey Afrika üzerinde durmaya başlatmışlardır. Rusya'ya karşı kendilerini yasal garantiler ile güçlendirmeye çalışmıştır. Depolama kapasitelerini gözden geçirmiş ve elektrik üretiminde

⁹² (Erişim) <http://www.msxlab.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

⁹³ LAÇİNER, Sedat; Türkiye'nin Enerji Güvenliği, **Harb-İş Dergisi**, Sayı 219, Şubat 2006, s 19-25

gazın payını azaltma yönünde kararlar almışlardır. En önemlisi tasarruf ve alternatifler üzerinde durulmuştur. Buna karşın Türkiye'nin aldığı derslerin bu kadar çok olmadığı söylenebilir. Her şeyden önce depolama konusunda Türkiye'nin ne kadar yetersiz olduğu, daha doğrusu depolama imkânının olmadığı anlaşılmaktadır. Şubat ayının hemen başında Dünya Bankasından depolamada kullanılacak 325 milyon dolarlık bir kredi sağlanmıştır. Ancak bu kaynağın depolamaya gidip gitmeyeceğinden şüphe duyulmuştur. Çünkü petrolde kriz anlarında kullanılacak stokları oluşturmak için petrolden alınan ton başına 10 dolar ile toplanan 30 milyon doların Ulusal Stok Komisyonu tarafından bu amaçla kullanılmadığı ve Türkiye'nin şu anda petrol depolama imkânına sahip olmadığı, herhangi bir kriz anında Türkiye'nin bir günlük dahi petrolünün bulunmadığı bilinmektedir. Üstelik sadece ulusal yasa ve düzenlemeler değil, Uluslararası Enerji Ajansı ve Avrupa Birliği de üyelerinden olağanüstü durumlar için aynı miktarda petrol depolamasını istemiştir. Yılda 30 milyon ton petrol tüketen Türkiye'nin 5 milyon ton petrol stoklamsı gerekmektedir. Ancak boru hatları ve rafinerilerde sadece 2 milyon ton stok tutulabilmektedir. Irak hattının sağlıklı çalışması ve Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın ilave kapasite oluşturacağı ifade edilse de gelişmiş ülkeler günlerce, hatta haftalarca yetecek stoklar tutmaktadırlar.⁹⁴ Doğalgaz krizinin Türkiye'de bıraktığı belki de en önemli etki nükleer enerji alternatifinin tekrar ve daha güçlü olarak gündeme gelmesi olmuştur.

Geçmişte ilginç uygulamaların kullanıldığı olmuştur, 'ölümü gösterip sıtmaya razı etme' yönteminin sıklıkla kullanıldığını bilinmektedir. Mavi Akım Projesi üzerinde tartışmalar yoğunlaşırken Türkiye'de elektrik kesintileri başlamıştır ve Enerji Bakanlığı'nın Türkiye'nin büyük bir enerji krizi içinde olduğunu söylemiş, ancak anlaşma imzalandıktan sonra durumun bir kriz boyutuna ulaşmadığı anlaşılmıştır.⁹⁵

⁹⁴ (Erişim) <http://www.msxslabs.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

⁹⁵ (Erişim) <http://www.msxslabs.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

2.2.1.7. Doğalgaz'da Mavi Akım

Toplam 1200 kilometre olan boru hattının Karadeniz kısmında, 2.140 metre derinliğe boru döşenerek bu alanda bir dünya rekoru kırılmıştır. Başlangıçta hattan geçen doğalgaz miktarı 2 milyar m³ olarak belirlenmiştir. 2008'den sonra ise 16 milyar m³ doğalgazı hatta verilmiştir.⁹⁶

Mavi Akım Projesiyle, Türkiye Rusya'dan üçüncü bir ülke araya girmeden doğalgaz alabilmektedir. Bu da hattan ithal edilecek doğalgazın daha ucuz olmasını sağlamaktadır. Doğalgazın fiyatı konusundaki tartışmalar halen devam etmektedir.

Mavi Akım projesi ayrıca Türkiye'nin Rusya ile olan ithalat-ihracat dengesini de çok olumsuz yönde etkilemiştir. SSCB ile imzalanan ilk doğalgaz anlaşmasında gaz karşılığında ödenmesi gereken tutarın bir kısmı mal olarak ödene gelmiştir. Ancak, SSCB'nin dağılmasıyla 1992 yılında Rusya ile söz konusu anlaşmalar gözden geçirilmiş ve o tarihten sonra Rusya'dan alınan gazın ücretinin peşin ödenmesi kararlaştırınca bu durum, Türkiye ile Rusya'nın dış ticaretinin Rusya lehine bozulmasına neden olmuştur.⁹⁷

Rus doğalgazını ithal eden 19 ülke içerisinde dördüncü sırada olan Türkiye, Mavi Akım ile beraber Avrupa ülkeleri arasında, Almanya'dan sonra ikinci en büyük gaz ithalatçısı olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Türkiye Mavi Akım'la gelen gazı Rusya'nın izni olmadan üçüncü ülkelere de satamamaktadır.⁹⁸

⁹⁶ Gazel, Fırat; **Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü**, İstanbul, 2003, s. 39

⁹⁷ Gazel, Fırat; **a.g.m.**, s. 157

⁹⁸ Gazel, Fırat; **a.g.m.**, s. 158

2.2.1.8. Petrol

2.2.1.8.1. Petrol Endüstrisinin Tarihçesi

Önceleri zor yöntemlerle yapılan çıkarma işlemi 1859 Colonel Drake ve Willian A. Smith yeni bir metotla Pennsyvania'da sondaj yaparken değişmiştir.

Aydınlatmak için kullanılan petrol yeni icatlar sayesinde değer kazanmıştır. Thomas Edison 1877 yılında elektrik lambası icat edince kerosinin aydınlatma için kullanımı azalmıştır.⁹⁹

Bu dönemlerde Rusya'da da petrol üretimi başlamıştır. Rusya 1900 yıllarına kadar 208.000 varil petrol üretirken ABD 170,00 varil üretmiştir.

Birinci dünya savaşından sonra da sanayisini kömür üzerine kuran ülkeler yavaş yavaş petrol kullanmaya başlamışlardır, böylece petrol insanların hayatında ciddi rol almaya başlamıştır. Petrol stratejik bir madde haline gelmiştir, bazı ülkeleri zengin bazılarını fakir edebilecek önem arzelmeye başlamıştır.¹⁰⁰

Petrol ikinci dünya savaşında da önemli rol oynamıştır. Bir çok savaşların nedeni de petrol olmuştur. Hitler Almanya'sının kömüre dayalı ekonomi içinde olması, petrole dayalı projeler düşünen Hitler'i kaynakların bol olduğu Rusya'ya harp ilan etmesine neden olmuştur. 1979 yılında İran üzerinde gerçekleşen SSCB ve ABD'nin kavgası da petrol yüzünden olmuştur.

⁹⁹ ROMANOVA, Lyudmila "My Ne Budem Uvelechivat Postavki Gaza v Yevropu", **Nezavisimaya Gazeta**, www. ng.ru, 12.03.02.

¹⁰⁰ Regiyone İ Integratsiya İnnovatsiyonnih Tehnologiy", **Mirovaya Ekonomika i Mejdunorodnie Otnoşeniya**, No: 4, 2001, 35

1940'lardan sonra petrol dünyasının odağı Amerika kıtasından Orda Doğu'ya kaymaya başlamıştır.

Savaşlar ve krizler dünyada petrol fiyatlarını yükseltmektedir. Petrol fiyatı ülkelerin ekonomi politikalarında önemli bir faktör olmaktadır. Örneğin geçmişte yaşanan 1973 Petrol Krizi tasarruf önlemlerini arttırmış, arabaların tasarımında ekonomik olma özelliği ön plana çıkmıştır.¹⁰¹

Hazar petrollerinin nakledilmesi konusunda Türkiye'nin lehine ve Rusya'nın aleyhine olan iki durumdan bahsedilebilir.

Bunlardan ilki, boru hatlarının taşıma kapasitesi ile ilgilidir. Bakü-Novorossisk erken üretim petrolü taşıma hattıdır ve Hazar petrollerinin tamamının bu hatla Karadeniz'e çıkarılamayacağı bilinmektedir. Eğer çıkarıldığı düşünülse bile bu petrolün Türk boğazlarından geçmesi gerekecektir. Daha ileride ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı gibi bu durum Boğazların ve İstanbul'un güvenliği açısından tehlike oluşturmaktadır.¹⁰² Zaten Türkiye'de Rusya'nın Bakü-Novorossisk hattına hep bu tez ile yaklaşmıştır.

Diğer durum ise Hazardaki petrol ihraç eden ve bu bahsedilen nakil hatlarında rol alan devletlerin tutumudur. Daha önce belirtildiği gibi Rusya, petrol rezervlerini olduğu ülkelerde ve petrol boru hatlarının geçiş ülkelerinde etkinliğini korumak istemektedir. Ancak söz konusu devletler tam tersi bir tutum içindedirler. Azerbaycan, sınırlı büyüklüğüne ve sınırlı nüfusuna rağmen sahip olduğu enerji kaynakları ile jeopolitik olarak önem sahibidir. Dr. Osman Nuri Aras'ın ifadesiyle "Azerbaycan, Hazar Denizi dibindeki, Orta Asya'daki zenginlikleri içine alan şişenin mantarıdır".¹⁰³ Hem petrol anlaşmaları ile hem de ihraç güzergâhı tespitinde Azerbaycan, Rusya'nın etki

¹⁰¹ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.107

¹⁰² ARAS, Osman Nuri; **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul, Der yayınevi, 2001, s.60

¹⁰³ ARAS, Osman Nuri; a.g.e., s. 70

alanından uzaklaşarak bağımsızlığını korumayı ve güçlendirmeyi hedeflemektir.¹⁰⁴

2.2.1.8.2. Petrol Fiyatının Rusya Açısından Önemi

Petrol fiyatlarından etkilenmeyen ülkenin olduğunu söylemek çok zordur. Petrol üreten ve ihraç edenlere gelir, bunun tersini yapanlara da gider denmektedir. Fakat bu gelir ve giderler makro boyuttadırlar ve global ekonomiyi etkileyebilecek seviyededirler.

Petrol üretici ülkeler OPEC çatısı altında dünya petrol fiyatlarının inmemesi için bazı girişimlerde bulunurken çoğu zaman da beklenmedik sonuçlar çıkmakta ve bunlar petrol fiyatlarını etkileyebilmektedir. Örneğin; 1998 yılında OPEC ülkelerin üretimini kısımlarına rağmen devam eden aşırı petrol arzından, kriz içindeki Asya ülkelerinin petrol talebindeki düşüşten ve OPEC dışı ülkelerin üretimi arttırmaya devam etmelerinden dolayı petrol fiyatları düşmüştür.

1999 baharında OPEC arzını kısmıştır ve ABD, Asya ülkelerinin kriz atlması sonucu petrole olan talebi arttırmıştır. Bunun sonucu olarak, 2000 yılı eylül ayında varil başına fiyat, son 10 yılın en yüksek seviyesine çıkarak 37 dolara kadar yükselmiş ve bu yükseliş döndürücü petrol şoku olarak yorumlanmıştır. Bu şok 1973 ve 1974'te yaşanan iki büyük kriz, 1990'da Irak'ın Küvet'i işgali ile gündeme gelen üçüncü krizden sonra gelen en büyük dengesizliktir. Bu sebeple Avrupa'da hemen herkes fiyat artışlarını protesto etmeye başlamışlardır. Fiyatların frenlenmesi için OPEC'e baskılar artırılarak fiyatların yükselişi durdurulmuştur.

¹⁰⁴ ARAS, Osman Nuri a.g.e., s.73.

Petrol ihraç eden ülkelerin ekonomileri petrol fiyatların 8-9 dolara kadar inmesinden menfi yönden çok etkilenmişlerdir. Hatta önceki fiyat darbelerinden fazla etkilenmeyen Körfez ülkelerinin ekonomilerini bile zor bir dönemden geçiren düşüş, ekonomilerini yeni yeni canlandırmaya başlayan ihracatlarının büyük kısmı petrol olan BDT ülkelerine daha da çok zarar vermişlerdir. Mali ve ekonomik sorunlardan 17 Ağustos krizini yaşayan Rusya ekonomisi de petrol ve doğalgaz satışından elde edilen gelirlerin daralması ile kontrol edilemez bir noktaya ulaşmıştır. Ekonominin tüm ibreleri gerileme göstermiştir; 2000 yılının Eylül ayı sonuna gelindiğinde GSMH'daki gerileme yüzde 9,9'a ulaşmış, dış ticaret hacmi, 1998 sonuna gelindiğinde yüzde 13,4 gerileyerek 133 milyar dolarda kalmıştır. Buna rağmen rublenin uğradığı büyük kaybı, ithalatı büyük ölçüde frenleyerek dış ticaretin fazla vermesine yol açmış, işsizlik oranı ise bir yıl içinde yüzde 11,8'den 12,4'e çıkmıştır.¹⁰⁵

Rusya hükümeti, 2000 yılı bütçesini ham petrolün ihraç fiyatının varil başına 18-19 dolarda seyredeceği varsayımıyla hazırlanmıştır. Dolayısıyla 30 doları aşan fiyatlar, bütçe gelirlerini hedeflenenin çok üzerine çıkarmıştır. Ekonomide, SSCB'nin dağıldığı günden bu yana görülmemiş bir performans sergilenmiş, dış borç yükümlülükleri eksiksiz yerine getirilmiş, döviz rezervleri ikiye katlanarak 28 milyara çıkarılmıştır.

Ana ihraç kalemlerini oluşturan enerji kaynaklarındaki fiyat artışı, buna demir, çelik ve metal fiyatlarındaki yükselişin de eklenmesi, dış ticaret gelirlerinde patlamaya neden olmuştur. İhracat yüzde 41 artarak 102,8 milyar dolara, ithalat da yüzde 11,5 yükselişle 33,8 milyar dolara çıkmıştır. 70 milyar dolara yaklaşan ticaret fazlası, Rusya için büyük moral olmuştur. Ayrıca Euro'nun değer kaybetmesi, ithalatın dolar olarak endeksli oluşu da Rusya için iyi bir fırsat olmuştur. 1999 yılında petrol ihracatından elde edilen döviz 25

¹⁰⁵ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s. 111-113

milyar civarında olurken, 2000 yılı fiyat atışları seviyesinde yurda giren döviz 48 milyar dolara çıkmıştır.¹⁰⁶

Petrolün varil fiyatı 22 dolar olacağı hesaba katılarak planlanan 2002 yılı bütçe gelirleri kasım ortalarında Urallar'da petrolün fiyatı 16 dolara düşmesiyle yeniden gözden geçirildi ve sonuçta petrol varil fiyatının 14,5-18,5 dolar olacağı tahmini yapılmıştır.

Dünya enerji talebinin azalmasıyla Economic Intelligence Unit 2002 tahmini petrol fiyatını 18,3 dolar olacağını belirtmiştir, 2001 yılı için yaptığı tahmin 24,3 iken gerçekte 21,5 dolar olması da diğer bir endişe kaynağıdır. Petrol ve gaz sektöründe son yılda karlar %10 oranında düşmüş, çoğu şirketler varil başına 8-10 kazanmakta olup, bu karlarla büyük yatırımları finanse etmelerini gerektirmiştir.

O günlerdeki EUI tahminlerine göre Global durgunluk petrol fiyatlarını 15 dolara indirebilirdi. Böyle bir durum olursa Rusya ekonomisinin yine sıkıntıya girme ihtimali yüksekti. Buna karşı rublenin ucuzlaması ihracatçıları rahatlatılabilir, fakat iç talebin düşüşünün getireceğinden ihracatta artan gelirler iç talep düşüşünden kaynaklanan kayıpları ikame etmeye yeterli olmayabilirdi.¹⁰⁷

Petrol endüstrisi hala Rusya ekonomisinin en büyük sektörüdür, ana ihraç malı ve en önemli vergi gelirlerinin kaynağıdır. Bu bağımlılık dolayısıyla ekonominin fiyat hareketlerinin etkisinden uzak kalması beklenmemektedir. Ekonomi, fiyat dalgalanmalarının yapacağı etkiyi azaltacak altyapıya henüz sahip değildir. Bu krizlerden sonra Rusya büyük ders almış, bunun sonucu artık ekonomide ihracatın çeşitli alanlara özellikle teknolojik ürünlere doğru kaydırmaı planlamaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ DİKBAŞ, Kadir; Pertol Fiyatları ve Avrasya'nın Petrolcileri, **Da**, No.3 Şubat 2001, s. 72-81

¹⁰⁷ "Oilman's Bluff", **The Economist**, 8.12.2001, s.6

¹⁰⁸ Energy Information Administration, (Erişim) www.eia.doe.gov. 12.03 01

2.2.2. Elektrik

Türkiye'nin Elektrik sektörü Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca yönetilmektedir. ETKB'ye bağlı iki devlet kurumu vardır. Türkiye Elektrik Üretim ve İletişim A.Ş. (TEAŞ), ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ). Türkiye büyük nüfusu ve sanayisi ile çok miktarda elektrik enerjisi üreten ve tüketen bir ülkedir.

Son 16 yılda Türkiye'nin Kurulu güncünde 16128 MW'lık bir artış kaydedilmiştir. 1996 yılında Türkiye Kurulu gücü 22 247 MW'a ulaşmıştır. Toplam kurulu gücün 11 312 MW %53 termik 9 935 MW'ını ise (%47) hidrolik kaynaklar oluşturmaktadır. Linyit santralleri, 1980 yılından beri termik kapasite içinde en fazla payı almaktadır. Ancak, 1985 yılından itibaren sisteme dâhil edilen doğalgaz yakıtlı santrallerin payları hızla artmış ve bun bağlı olarak linyit santrallerinin payında düşme olmuştur. 1996 yılında Türkiye toplam kurulu gücünün %30'u yakıtlar, %6.5'i sıvı yakıtlar ve %14.4'ü doğalgaz yakıtlı santrallerden oluşmuştur. 1996 yılı itibarı ile kurulu gücün kuruluşlar bazında dağılımı incelendiğinde, TEAŞ Genel Müdürlüğü'nün 18 902 MW (%89), ayrıcalıklı şirketlerin 716 MW (%3), üretim şirketlerinin 199 MW (%1) ve otoprodüktörlerin 1429 MW (%7) kurulu güce sahip olduğu görülmüştür.¹⁰⁹

Aralık 1999 tarihinde de ETKB Türkiye'nin 26 226 GW elektrik kurulu gücünün olduğunu rapor etmiştir.¹¹⁰

Rusya'da 440 santral ve baraj vardır. Bunların işletiminde 77'si yakıt olarak kömür kullanılmaktadır, ayrıca 31 nükleer reaktör mevcuttur. Rusya'nın toplam elektrik üretim kapasitesi 205,6 gigawatt. Petrol, doğalgaz

¹⁰⁹ AKBİL, Güvenç; Türkiye'nin enerji Politikası ve Dünyadaki Yeri, İstanbul Teknik Üniv, Fen.Bil. Ens, İstanbul-2001, s.29

¹¹⁰ "Sekizinci Beşyılı Kalkınma Planı ", Elektrik Enerjisi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara; DPT, 2001.s.55. (Erişim) www.ekutup.dpt.gov.tr. 15.02.02

ve kömür elektrik üretiminin yüzde 63'ünü; hidrosantraller yüzde 21'ini; nükleer santraller ise yüzde 16'sını oluşturur.¹¹¹

Duruma baktığımızda aslında Elektrikte tehlike çanları çalmaya başlamıştır denebilir. Her yıl yaklaşık 3 bin megavatlık (MW) elektrik talep artışı yaşanmaktadır. Türkiye'nin önümüzdeki dönem içinde oluşacak elektrik açığını kapatmak için kapasite artırmak, yeni santralleri devreye almak gibi çözümler bulması gerekmektedir. Bunlar olmazsa Türkiye mecburen elektrik ithal etmek zorunda kalacağı söz konusudur.¹¹²

Ancak, Türkiye'nin elektrik alabileceği muhtemel ülkelerin durumuna bakıldığında, ithalatta sorunlar yaşanacak gibi görünmektedir. Çünkü Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) Genel Müdür Yardımcısı Halil Alış'a göre, şu anda faal alan kapasitesinin tümünü kullanan Türkiye'nin herhangi bir nedenle elektriksiz kalması durumunda kısa vadede etrafında elektrik ithal edecek ülke bulunmamaktadır. Bulgaristan ve Yunanistan'da fazla enerji olmadığını belirten Alış'a göre, " *Türkiye, Yunanistan üzerinden bağlandığı Avrupa ülkelerinden bir miktar elektrik alabilir*"¹¹³. Ancak Avrupa'dan alınacak miktarın sorunu çözmeyeceğinin de altını çizmiştir.

Türkiye'nin şu anda batıya yönelik olarak, ikisi Bulgaristan'a, biri de Yunanistan'a net transfer iletim hattı bulunmaktadır. Alış, bu hatlardan bir anda 1.500 MW elektrik geçebileceğini, üç adet iletim hattının transfer kapasitesinin 3.500 MW olduğunu belirtmiş, ancak iletim hattı olmasına rağmen Avrupa ülkelerinin de elektrik ihtiyacı olduğundan dolayı, Türkiye'nin buradan elektrik ithalatının düşük bir olasılık olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle Yunanistan'ın UCTE üyesi olmasına rağmen Avrupa'dan değil Türkiye'den enerji aldığını belirtmiştir.

¹¹¹ "İstatistiklerle Rusya Enerjisi" (Erişim)

http://www.vatanpostasi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=302&Itemid=37

¹¹² (Erişim) <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000202-117,37@2300.html>

¹¹³ GOLUBEVA, Yula, "Paradoksy Turetskoy Ekonomiki", **Rinok Sennih Bumag**, No:13 , 2001, s. 7

2.2.2.1. Türkiye'nin Elektrik İthalatı

Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş.'den (TETAŞ) yapılan açıklamalara göre, Türkiye yaklaşık 4 yıldır Türkmenistan'dan İran üzerinden yıllık 600 milyon kilovat saat (kWh) elektrik satın almaktadır. Daha önce ihtiyacı nedeniyle Nahçıvan'a elektrik satan Türkiye, 2007 yılının Nisan ayından itibaren bu ülkeye sattığı elektriği geri almaya başlamıştır. Son dönemde de Türkiye İran ve Rusya ile elektrik satın almak için görüşmeler yapılmış, ancak henüz fiyat konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Görüşmelerin olumlu yönde sonuçlanması durumunda Türkiye, Rusya'dan 150 megavat gücünde yıllık 1,2 ila 1,3 milyar kilovat saat elektrik satın alabilecektir. Bu alışveriş Rusya'nın şu anda gerek Gürcistan gerekse Azerbaycan'la enterkoneksiyon çalışmalarının bir parçası olarak düşünülmüyor. Aynı zamanda Romanya'dan elektrik ithalatı için de çalışmalar yapılmaktadır.

Halil Alış'a göre, Türkiye, 18 aydan önce elektrik ithal edemeyecektir.¹¹⁴ 18 ay sonraysa sadece İran ve Rusya'dan yapabilir. Türkiye'nin tek çaresinin kaynak yaratması olduğunu savunan Alış, son çare olarak TEİAŞ'ın yurt dışından ithalat planlaması yaptığına işaret etmiştir. Yunanistan'ın, Bulgaristan ve İtalya'dan alabileceği kapasitenin sınırlı olduğuna dikkat çeken Halil Alış, Türkiye'nin uzun dönemde doğudaki komşularından yani UCTE üyesi olmayan, enerji açısından zengin olan ülkelerden, yani İran ve Rusya'dan enerji alabileceğini de dile getirmiştir. Halil Alış, TEİAŞ'ın elektrik ithalatı konusunda yürüttüğü çalışmalar hakkındaysa şu bilgileri vermektedir: *"Bizim düşüncemiz uzun vadede UCTE'ye üye olmayan ülkelere elektrik ithalatı yapmaktır. Ancak burada halletmemiz gereken bazı sorunlar var. UCTE üyesi olmayan ülkelerle 154 kilovolt (kV) üstünde senkron paralel çalışmıyoruz. Bu nedenle ya ünite yönlendirme yoluyla, ya da back to back istasyon (alternatif akım olarak gelen elektrik*

¹¹⁴ SALİH, Mustafa; Türkiye'yi Kritik Günler Bekliyor, 2002, (Erişim) www.globalenergy.com.tr

önce doğru akıma çevriliyor. Sonra tekrar alternatif akıma çevrilip sisteme dahil ediliyor) kurarak elektrik almayı planlıyoruz. Gürcistan ve İran sınırına böyle bir çalışma düşünüyoruz. İran'da sınıra yakın santraller var ve bu santrallerden ünite yönlendirmek mümkündür. Bu da büyük avantaj. Eğer anlaşma yapabilirsek 800 ila 1.000 MW'lik bir kapasite ünite yönlendirme yoluyla alınabilir. Ama bugünkü mevcut iletim hatlarıyla bu mümkün değildir. Bunun için biz İran'la olan hat kapasitemizi yükselteceğiz. Şu anda bizim İran'la olan bağlantımız Khoy istasyonu üzerinden Van Engil Bağışlı hattı var. Bu hatta bağlantı yaparak alıyoruz. Şimdi Khoy'dan bu bağlantıya kadar olan iletim hattının kapasitesi 400 kV. Ama bizim VanEngilBağışlı hattımız 154 kV ve biz 400 kV hatta 154 kV gerilim vererek enerji alıyoruz. Bundan dolayı biz o bağlantı noktasından itibaren Van'a kadar 400 kV bir iletim hattı inşa edeceğiz. Güzergah tespitini, ÇED'ini, kamulaştırma işlemlerini bu sene sonuna kadar bitirmeyi planlıyoruz. Gelecek sene de çalışılmayan aylar denilen Ocak, Şubat, Mart'a kadar ihalesini bitirerek, Mart'tan itibaren 2008 sonu veya 2009'un ortalarına kadar hattı inşa etmeye çalışacağız. Toplam 15 milyon dolara mal olacak hattın uzunluğu yaklaşık 75 kilometre. Bu hat tamamlanınca da İran'dan ünite yönlendirme yöntemiyle 1.800 MW'lik elektrik alma şansımız var. Bu arada İran dışında da Gürcistan'a yönelik bir 400 kV hat yapmak üzereyiz. Ama orada ünite yönlendirme ile değil back to back yöntemiyle elektrik almayı düşünüyoruz.”¹¹⁵

Türkiye, elektrik ithalatının yanı sıra ihracat da yapmaktadır. Bunun miktarı yaklaşık 2 milyar kWh'tır. 2008 Temmuz ayının sonundan başlayarak iki ay süreyle takas yöntemiyle Türkiye, Yunanistan'a toplam 180 milyon kWh elektrik verilmesi konusunda karar alınmıştır. Hükümetler arası yapılan anlaşma gereği Yunanistan Türkiye'den aldığı elektrik miktarı kadar 2008 yılı Şubat ayından başlayarak iade edecektir.

¹¹⁵ “Materialı Rossiysko-Turetskovo Delovovo Forumu”, 2004, s. 32

Türkiye'nin komşularıyla elektrik alışverişinin altyapısını TEİAŞ kurarken, fiili satışları Türkiye Elektrik Ticaret A.Ş. (TETAŞ) gerçekleştirmektedir. TETAŞ kanalıyla Suriye'ye doğrudan elektrik ihraç edilmektedir. Geçen yıl yapılan anlaşmaya göre, Türkiye, Suriye'ye yıllık toplam 1,4 milyar kWh'ye ulaşan elektrik satışına başlamıştır. Ayrıca TETAŞ, yine hükümetler arası sözleşme imzalayarak Ocak-Mart döneminde satış, Mayıs-Ağustos döneminde alış şeklinde Gürcistan'la elektrik mübadelesi yapmaktadır. Bunun dışında Türkiye, komşularından Irak'a da elektrik satmaktadır. Ancak burada elektrik satışı, TETAŞ yerine devletten satış imtiyazı alan Kartet aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de elektrik alım satımı yapan kamu kurumu TETAŞ. Genel Müdür Hacı Duran Gökkaya, Türkiye'nin elektrik ihracatı ve ithalatı ile ilgili yapmış olduğu hükümetler arası sözleşmelerin yükümlülüğünü TETAŞ'ın üstlendiğini bildirmiştir. İç piyasada Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), Yap İşlet ve Yap İşlet Devret'lerden ihtiyaç fazlası elektriği satın alıp, sözleşme yapılan ülkelere ihraç ettiklerini anlatan Gökkaya, yurt dışına elektrik ihracatı sürecini Suriye örneğini vererek şöyle açıklamıştır: *"Doğrudan biz ihracatçı olduğumuz için, gidiyoruz önce Suriye ile bir ön sözleşme imzalıyoruz. Sonra Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na (EPDK) ihracat için müracaat yapıyoruz. Onlar da Enerji Bakanlığı ve TEİAŞ'tan iletim hatları yönüyle uyguluk alıyor ve bize ihracat lisansı veriyor. Biz de bu elektriği taahhüt ettiğimiz usul ve şartlarda karşı tarafa veriyoruz. Aynı şekilde de ithalat yapıyoruz. Yurt dışına elektrik satarken buraya satılan elektrikte KDV ve ÖTV vardır. Elektrik satışında da gümrük mevzuatları neyi gerektiriyorsa onun icaplarının yerine getiriyoruz; ona uymak zorundayız. İthalat yapıyorsak, ithalatla ilgili gümrük mevzuatlara, ihracat yapıyorsak ihracatla ilgili mevzuatlara uymak zorundayız¹¹⁶. Suriye, Türkiye'den aldığı elektriği sözleşmeye bağlı olarak bir ay vadeli alıyor. Verilen elektrik miktarını hem Türkiye hem de Suriye tarafında sayaçlar ölçüyor. Bundan sonra TETAŞ*

¹¹⁶ (Erişim) <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000202-117,37@2300.html>

olarak verilen elektrik miktarı kadar bir ay sonra Suriye Elektrik Şirketi'ne fatura kesiyoruz. Onlar da üç gün içerisinde Türkiye'ye ödemesini yapıyorlar." Türkiye'de son dönemde elektrik kesintileri yaşanması, Yunanistan'a elektrik verilmesinin tartışılmasına sebep olmuştur. Bu durumu da değerlendiren Gökkaya, Elektrik ihracatında, elektrik projeksiyonu ve arz talep dengesi bir yıl önceden, fiili satış da aynı yıl yapıldığını, Türkiye'den elektrik talep eden bir ülkeye, elektrik varsa verildiğini, yok ise verilmediğini,. Türkiye'nin elektriği olmadığında sadece sözleşme var diye Yunanistan'a elektrik satacağız diye de bir kaidenin olmadığını belirtmiştir.¹¹⁷

2.2.3. Diğer Enerji Kaynakları

2.2.3.1 Nükleer Enerji

Son dönemdeki doğalgaz krizi ve petrol fiyatlarındaki artış nükleer enerjiye geri dönüşü hızlandırmıştır. Bu hız sadece Türkiye'de değil, İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde de kendini göstermektedir. Hindistan, Çin vb. ülkeler de nükleer enerjiden vazgeçilemeyeceğini anlamış durumdadır ve yeni yatırımlar planlamaktadırlar. Çevreci bir lobi nükleer enerjinin artık demode olduğu savunulsa da bu doğru değildir. Dünyada şu anda 32 ülkede faal en az 454 nükleer güç santrali var. 30 tanesi de inşa edilmektedir. En az 100 tanesi ise planlama aşamasındadır. Rusya'nın her biri 2 reaktör taşıyan 460 nükleer denizaltısı denizlere yerleştirilmiştir. ABD'nin de en az Rusya kadar deniz altı nükleer yerleştirmesinin olduğunu söyleyebiliriz. Dünya üzerinde yerin altına gömülmemiş 715 araştırma reaktörü vardır. Yani nükleer olmadık çok az sayıda ülke kaldı desek yeridir. Şu ana kadar iki ihaleyi iptal eden Türkiye'nin en az 5 nükleer santral yapacağı belirtilmektedir. Her bir santral 3 milyar dolara mal olduğunda

¹¹⁷ SAMRAY, Pavel; „Osnovniye Naprovleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossiy, Moskva, Doktora tezi, s.124

genelde maliyeti ve riskleri nedeniyle bu tür çalışmalar daha çok devletler eliyle yapılmaktadır.

Mevcut tabloda Türkiye'nin hızla nükleer enerjiye girmesi gerektiği önerilmektedir. Çünkü diğer alanlarda ne kadar tasarruf sağlanırsa sağlansın Türkiye'nin hızlı büyüyen ekonomisinin enerji açlığını kapatmak ve dışa bağımlılığı kabul edilebilir bir düzeye çekebilmek için nükleer enerji gerekmektedir. Türkiye'nin nükleer enerji planları çerçevesinde santral ihalsini Rus şirketi kazanmıştır.

Nükleer enerji kullanan ülkelerde hem kişi başına düşen elektrik tüketiminin, hem de milli gelirin yüksek olduğuna işaret edilen ATO açıklamalarına göre Türkiye enerji krizinden kurtulması için nükleer enerjisine yönelmelidir. Bunu sonucunda Nükleer santral Türkiye'yi dışa bağımlılıktan da büyük ölçüde kurtaracaktır.

Uluslararası Enerji Ajansı 2004 yılı istatistiklerine göre, kişi başına elektrik tüketiminde dünya ortalaması 2 bin 456 kwh (kilovat/saat). Kişi başına elektrik tüketiminin gelişmiş ülkeler ortalaması 9 bin 503 kwh iken, az gelişmiş ülkelerde 358 kwh olarak hesaplanmaktadır.

Nükleer enerji konusunda mesafe aşarak enerji sorununu büyük ölçüde çözmüş ülkelerin kişi başına milli gelirlerinin de yüksek olması dikkati çekmektedir. Dünyada en çok nükleer santrali bulunan üç ülke sırasıyla ABD, Fransa ve Japonya 104 santral ile ilk sırada yer alan ABD'de kişi başına 45 bin 594 dolar milli gelir düşmektedir. ABD'nin kişi başına elektrik tüketimi ise 2004 yılı itibarıyla 13 bin 338 kwh.

59 nükleer santral ile ikinci sırada bulunan ve yılda 3 milyar Avroluk elektrik ihraç eden Fransa'da kişi başına milli gelir 40 bin 782 dolardır. Fransa'da kişi başına elektrik tüketimi 7 bin 689 kwh. ABD ve Fransa'dan sonra dünyanın en çok nükleer santrale sahip ülkesi Japonya'da ise kişi

başına milli gelir 34 bin 23 dolardır. Japonya'nın 55 adet nükleer santrali bulunmakta ve Japonya'da kişi başına elektrik tüketimi de 8 bin 76 kwh.

1950'li yıllarda ekonomisi Türkiye ekonomisinden daha kötü olan Güney Kore'nin şu anda 20 adet nükleer santrali bulunmaktadır. Kişi başına düşen milli geliri ise 19 bin 624 dolardır. Enerji ihtiyacının yüzde 97'sini ithal eden Güney Kore, nükleer enerji konusuna ulusal öncelik vermekte ve kişi başına elektrik tüketimi 7 bin 391 kwh'tır.

Türkiye konusuna gelince bilindiği gibi Tarım toplumu olmaktan kurtulma ve sanayileşme sürecinde olan Türkiye'de kalkınma için "enerji yetersizliği" yaşanmaktadır. Türkiye'nin gelişmişlik çizgisini yakalayarak, sanayileşmiş bir ülke konumuna ulaşabilmesi için elektrik tüketimlerini bugünkü düzeyinin çok üzerine çıkartması gerekmektedir. Kişi başına milli geliri 5 bin 447 dolar olan Türkiye'de, kişi başına elektrik tüketimi 2004 yılı verilerine göre 1766 kwh'tır.

Türkiye'nin enerji üretim ve tüketimini artırması için enerji kaynaklarını da çeşitlendirmesi gerekecektir. Bugün itibariyle yüzde 70 ithal kaynaklı girdilerle enerji üretimi yapılan Türkiye, enerjide dışa bağımlı durumdadır.

ATO Başkanı Sinan Aygün'e göre "Türkiye, kalkınmasını uzun vadede besleyebilecek bir enerji yapılanması ortaya koymak zorunda ve Türkiye'nin bu gerçekleri görmezden gelerek nükleer santralden kaçınma şansı yoktur."¹¹⁸

¹¹⁸ (Erişim) <http://www.tumgazeteler.com/?a=2387176>

2.2.3.2. Yenilenebilir Kaynaklar

Yenilenebilir Enerji gücünü doğadan alan ve hiç tükenmeyecek olarak düşünülen, çevreye emisyon yaymayan enerji çeşitleridir¹¹⁹.

Başlıca Yenilenebilir Enerji Kaynakları

	<i>Yenilenebilir Enerji Kaynakları</i>	<i>Kaynak veya Yakıtı</i>
1	Güneş Enerjisi	Güneş
2	Rüzgar Enerjisi	Rüzgar
3	Dalga Enerjisi	Okyanus ve Denizler
4	Biyokütle Enerjisi	Biyolojik artıklar
5	Jeotermal Enerji	Yer altı suları
6	Hidrolik Enerji	Nehirler
7	Hidrojen Enerjisi	Su ve Hidroksitler

Yenilenebilir enerji kaynakları yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi güneş, rüzgâr, jeotermal gibi enerji kaynaklarına verilen isimdir. Tabloda belirtilmeyen okyanus akıntısı ve okyanuslardaki ısı etkisi gibi birkaç çeşit daha yenilenebilir enerji kaynağı mevcuttur.

Bu kaynaklardan bazılarının elde edilmesi çok kolayken, bazılarınıninki de çok zordur. Bir bölgeye enerji sağlanması istendiğinde ön hazırlığının çok iyi yapılması, bölgenin enerji kaynaklarının iyi araştırılması ve de var olan enerjilerin iyi değerlendirilmesi gereklidir. Unutulmamalıdır ki en iyi enerji tasarruflu kullanılan enerjidir. Türkiye'nin her yıl elektrik iletim hatlarında kaybettiği enerji miktarı neredeyse ürettiğinin yarısı kadardır.

2.2.3.3. Enerjinin Elde Edilmesi

Enerji iş yapabilme kabiliyeti olarak tanımlanır. Endüstriyel manada insanlığın huzuru ve refahı için hizmet veren her enerji türü mühendislik ilgi

¹¹⁹ (Erişim) <http://www.bilgiustam.com/yenilenebilir-enerji-ve-kaynaklari-nelerdir/>

alanına girer. Günümüzde, endüstrinin en temel enerji tüketimi elektrik enerjisi olup, onu ısınma veya ısıtma amaçlı fosil yakıtlar (petrol, kömür, doğalgaz) takip etmektedir.

Geçmişten günümüze elektrik ekseriyetle hidrolik santraller vasıtasıyla üretilmektedir. Arazi yapısı ve nehir potansiyeli uygun olmayan ülkeler ise termik santraller vasıtasıyla elektrik ihtiyacını karşılamışlardır. Tüm ülkeler yine ısınma ihtiyacını kömür veya petrol ile karşılamaktadırlar. Diğer taraftan enerji ve yakıt talebi sürekli olarak artmaktadır. Dolayısıyla hidrolik santraller veya termik santraller vasıtasıyla ve kömür veya petrol vasıtasıyla yakıt talebi karşılanamaz hale gelmesi kaçınılmaz bir durumdur. Özellikle kömür ve petrol rezervlerinin sınırlı olması ve bir gün mutlaka bitecek olması gelecek enerji talebini planlayan enerji projeksiyonların çok önemle değerlendirilmesine kalmaktadır.¹²⁰

Bugün, petrol savaşları olarak tanımlanabilecek Körfez veya Afganistan krizleri göstermektedir ki, enerji endüstri ihtiyacı yanında çok büyük bir uluslararası bağımsızlık yönü de vardır. Ülke politikalarında hemen hemen hepsinde enerji başrolü oynamaktadır. Bir noktada bir ülkenin bağımsızlığı artık kendi enerjisini karşılayabilme potansiyeli ile belirlenmektedir. Enerji olmadan endüstri, endüstri olmadan refah ve mutlu toplum veya bağımsızlığını koruyabilme yeteneği olmayacağı için enerjisiz bir ülke siyaseti düşünülemez hale gelmiştir.

Bahsedilen krizler ve 1974 yılında meydana gelen ve petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi ile sonuçlanan petrol krizi enerjinin önemini ortaya koymaktadır. Petrol fiyatlarındaki artış, petrol bağımlısı ülkelerde ekonomik krizlere, ekonomik krizlerde halk ayaklanmasına, böylece de dış ülkelerin müdahalesine ortam hazırlamıştır. Bununla birlikte, 1974 petrol krizinde sanayileşmiş ülkeler teknolojileri ve sanayi ürünleri ihracatları vasıtasıyla,

¹²⁰ “Materialı Rossiysko-Turetskovo Delovovo Forumu”, 2004, 3

geniş ölçüde petrol kaynaklarına sahip değilken, hafif bir sıkıntı ile bağımsızlıklarından ödün vermeden atlatmışlardır. Hatta benzer bir duruma tekrar düşmemek için enerji konusunda bağımsız hale gelmenin yöntemlerini aramışlardır. Petrol, kömür ve hidrolik potansiyele dayanmayan, bilimsel terminolojide Yenilenebilir Enerji Kaynakları olarak isimlendirilen, sürekli yeni enerji kaynakları geliştirme çabasında olmuşlardır. Bu kaynakların her ülkede olabilecek olmasına özellikle dikkat edilmiştir.

2.2.3.4. Yenilenebilir Enerjinin Artan Önemi

Dünyamızda enerji ihtiyacı her yıl yaklaşık olarak %4–5 oranında artmaktadır. Buna karşılık bu ihtiyacı karşılamakta olan fosil yakıt rezervi ise çok daha hızlı bir şekilde tükenmektedir. Şu anki enerji kullanım koşulları göz önüne alınarak yapılan en olumlu tahminlerde bile en geç 2030 yılında petrol rezervlerinin büyük ölçüde tükeneceği ve ihtiyacı karşılayamayacağı görülmektedir. Kömür için şu anki rezervlerle yaklaşık 80–100 yıl, doğalgaz içinse yine yaklaşık 100–120 yıllık bir kullanım süresi tahmin edilmektedir.¹²¹

Ayrıca fosil yakıtların kullanımı dünya ortalama sıcaklığını da son bin yılın en yüksek değerlerine ulaştırılmış, yoğun hava kirliliğinin yanı sıra milyonlarca dolar zarara yol açan sel/fırtına gibi doğal afetlerin gözle görülür biçimde artmasına sebep olmuştur.

Fosil yakıtlar içindeki karbon havadaki oksijen ile birleşerek CO₂ (tam yanma halinde) veya CO (yarım yanma halinde veya yanma havasının az olması) gazları ortaya çıkmaktadır. Yine yakıt içerisinde fazla miktarda bulunan kurşun, kükürt gibi elementler yanma sıcaklığında oksijen ile birleşerek insan sağlığı açısından önemli tehdit oluşturan bileşikler (SO_x, PbO, NO_x...) oluşturmaktadır. Bu yanma ürünleri atmosfere

¹²¹ Danilov, V.İ., İslamskoe Dvijeniye İ Politiceskiy Krizis V Turtstkiy 90h Godov, **Musulmanskie Stranı u Granits** (SNG, Kraft+ Moskva 2001), s.21

birakılmakta ve atmosfer içerisinde birikmektedir. Fotosentez, çürüme gibi tabii dönüşümler bu birikime engel olabilse de, aşırı yakıt tüketimi kısa süreli bir birikime neden olmaktadır. Atmosfer içinde biriken yanma gazları güneş ve yer arasında tabii olmayan katman meydana getirmekte, insan ve bitki hayatı üzerinde negatif etkiye neden olmaktadır. Sera etkisi (Isı enerjisinin karbondioksit gibi gazlar tarafından emilip atmosferde alıkonmasıyla ortaya çıkan ısı artışı) olarak ta bilinen bu etki ve insan sağlığı bugün önemle üzerinde durulan olgulardır.

Sera etkisini azaltmak için Kyoto protokolü hazırlanmıştır. Kyoto Protokolü, sera etkisi yaratan gazların salınımını sınırlamayı ve azaltmayı hedefleyen uluslararası bir anlaşmadır. Bu protokol, 11 Aralık 1997 tarihinde Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen bir zirvede oluşturulmuştur. Protokol, 9 Mayıs 1992'de New York'da kabul edilen, İklim Değişikliğine Yönelik Birleşmiş Milletler'in Çerçeve Sözleşmesi'nin belirlediği ilkelere dayanmaktadır.

Protokol'e taraf olan devletler başta ulusal ekonomilerinin ilgili sektörlerinde enerji etkinliğini iyileştirmeye ve sera etkisi yaratan gazların salınımını sınırlaya ve azaltmaya yönelik önlemler almakla, sera gazı etkisi yaratan (karbondioksit ve metan... gibi) gazların salınımında 2012 yılına kadar, 1990 yılındaki düzeyinden toplam yüzde 5,2 oranında bir azalma sağlamakla yükümlü olduklarını kabul etmektedir.

Protokol ancak 2005 yılı Şubat ayında 55 ülkenin protokole onay vermesi ile yürürlüğe girebilmiştir. Ancak, atmosfere en fazla sera gazı salan Amerika Birleşik Devletleri protokolün dışında kalmıştır.

Türkiye'nin ciddi bir şekilde ihmal ettiği enerji yatırım alanlarının başında yenilenebilir kaynaklar gelmektedir. Rüzgâr ve güneş enerjisi yatırımlarında Türkiye potansiyelinin çok azını kullanıyor. Örneğin rüzgâr enerjisinde Türkiye komşusu Yunanistan'ın 28'de biri kadarlık bir güç

durumuna dahi ulaşamamıştır. Yunanistan'ın 2005 yılı sonu itibariyle 573 MW'lık güçlük tesislerine karşılık Türkiye'nin rüzgâr enerjisi üretimi 20 MW düzeyindedir. Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır'da bu güç 300 MW'ı, Fas'ta ise 54 MW'ı bulmaktadır. Lüksemburg gibi Türkiye'de bir mahalle kadar dahi büyüklüğü olmayan AB ülkelerinde ise üretim Türkiye'nin kapasitesinin 1,5 katına ulaşmaktadır. Uzmanlara göre eğer yeterli yatırım yapılabilirse Türkiye rüzgâr enerjisinde en az 10.000 MW'lık bir güce kısa zamanda ulaşabilecek potansiyeldedir. Özel sektörün önündeki bürokratik ve yasal engellerin kalkmasıyla birlikte Türkiye'de rüzgar enerjisinin 3 yıl gibi kısa bir dönemde 350-500 MW düzeylerine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Tıpkı ABD'de olduğu gibi rüzgâr enerjisine vergi indirimi sağlanması da bu konuda yararlı olabilir.

2.2.3.5. Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr ve Güneş enerjilerindeki kullanım oranlarının arttırılmaya çalışıldığı şu günlerde bir yandan da nükleer tartışmaları yaşanmaktadır. İlk rüzgâr santrali 1998'de yapılmıştır ancak, rüzgâr enerjisi haritası 2007 içerisinde çıkarılmıştır.¹²²

2.2.3.6. Güneş Enerjisi

Enerjinin asıl kaynağı olarak güneş enerjisi gösterilmektedir. Enerji elde etmede en önemli kaynaklardan birisi de hiç şüphesiz güneştir. Enerjiler güneş enerjisi orijinli dönüşüm enerjileri olarak tamamlanmaktadır. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının büyük bir çoğunluğu direkt veya indirekt

¹²² SAMRAY, Pavel; *Osnovniye Napravlenie Energetičeskoy Strategiy Turtsiy İ iyo Vliyaniye Na Energetičekuyu Politiku Russiy*, (Doktora Tezi, Diplomatıçeskaya Akademya Ministerstva İnastrannıh Del Rossiyskoy Federatsiy Moskva 2006), 33

olarak güneşten almaktadır. Güneş enerjisi ile ısıtmadan soğutmaya çok farklı ısı etkisinin kullanıldığı uygulamalar gerçekleştirilebilmektedir.¹²³

Ayrıca bazı endüstriyel uygulamalar, elektrik üretiminde fotovoltatik pillerin kullanımı da yaygınlaştırılmıştır. Fotovoltatik piller gürültüsüz, çevreyi kirletmeden herhangi bir hareket eden mekanizmaya ihtiyaç duymadan Güneş enerjisini direkt olarak elektrik enerjisine çeviren sistemlerdir. Adana'da yapılan çalışmalarda evlere yerleştirilecek fotovoltatik piller ve güneş panelinden yararlanıldığı takdirde Türkiye'deki elektrik tüketiminin 5 kat azalacağı belirlenmiştir. Ayrıca Afyon'da Sokak lambaların üzerine yerleştirilen küçük bir güneş enerjisi paneliyle gündüz güneşten alınan enerjinin depolanmasıyla gece sabaha kadar sokak lambaları yakılabilir. Türkiye güneş enerjisi üretimi açısından Dünya'da 4.sıradadır. Ülke üzerine düşen Güneş enerjisi miktarı 80 milyon ton petrole eşdeğerdir.¹²⁴

Güneş enerjisinden yararlanma konusunda Türkiye rüzgâra göre biraz daha iyi durumdadır. Örneğin 1000 eve düşen güneş enerjisi kullanan hane sayısı itibariyle Türkiye dünyanın ilk 10 ülkesi arasındadır¹²⁵.

1. İsrail - 740
2. Kıbrıs R.K. - 620
3. Yunanistan - 260
4. Avusturya - 260
5. Türkiye - 140
6. Japonya - 100
7. Avustralya - 70
8. Almanya - 70
9. Danimarka - 60
10. Çin - 50

¹²³ DANILOV, V.İ. İslamskoe Dvijeniye İ Politiceskiy Krizis V Turtskiy 90h Godov, **Musulmanskie Stranı u Granits** (SNG, Kraft+ Moskva 2001), s.46

¹²⁴ PATACI, Hilal; Türkiye Ekonomisinde Enerjinin Yeri ve Enerji Politikaları, (Erişim) www.denktmk.org.tr/upresimler/2009_genc_enerji_grubu_raporu, 23.08.2010, s.19

¹²⁵ (Erişim) <http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

Dikkat edilirse Türkiye'ye iklim olarak en çok benzeyen İsrail ve Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki oranlar Türkiye ile kıyaslanamayacak düzeyde yüksektir. Güneş alımı açısından Türkiye Avusturya'dan daha iyi bir konumda olmasına rağmen Türkiye Avusturya'nın dahi neredeyse yarısı oranında bir başarı yakalayabilmiştir. Buna rağmen rüzgâr enerjisi ile kıyaslandığında güneş enerjisinde ümit verici bir durum vardır ve bunun temel nedeni yatırımların neredeyse tamamen özel sektör tarafından yapılıyor olmasıdır. Bu da enerji yatırımlarında diğer alanlarda da örnek olabilecek bir başarıdır¹²⁶.

Bir diğer yenilenebilir enerji de jeotermal. Uzmanlara göre ilk etapta aylık 40-50 YTL harcanarak bir milyon evi jeotermal enerji ile ısıtmak mümkün. Bunun ekonomiye ilk etaptaki katkısı ise yıllık 2 milyar doları bulabilir. Jeotermal Enerji kaynaklarını Araştırma ve Değerlendirme Vakfı'na göre jeotermal enerji potansiyeli açısından Türkiye Avrupa'da 1., dünyada ise 7. sırada yer alıyor. MTA'nın hesaplamalarına göre bu potansiyel 30 milyar metreküp doğalgazın vereceği 31.500 MW'lık bir enerjiye denk düşüyor. Potansiyel tam olarak kullanılabilirse 5 milyon kadar evi bu şekilde ısıtmak mümkün olabilecek. Halen Türkiye'de 100.000 kadar konut jeotermal enerji ile ısıtılıyor. Jeotermal enerjinin faydalarının başında çevreci olması ve dışa bağımlılık oluşturmaması geliyor. Ayrıca enerji çeşitliliği sayesinde enerji güvenliğine de katkı sağlıyor. Jeotermal enerjiyi savunuların en büyük şikâyeti ise bu açıdan zengin olan illerde dahi doğalgaz dışındaki enerji alternatiflerinin görmezden gelinmesi olmaktadır.

Bir de Türkiye'de en önemli yenilenebilir enerji kaynağı sular iken tahminlere göre Türkiye su imkânının da sadece üçte birini kullanıyor. Diğer bir ifadeyle % 65-70 oranında bir miktar boşa akıyor, Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamıyor. Burada da özel sektörü devreye sokma çalışmaları sürüyor,

¹²⁶ (Erişim) <http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

ancak yeterli hızda değil. 2006 başı itibariyle DSİ'ye hidroelektrik santrali (HES) kurmak için proje verenlerin sayısı 652'yi buldu¹²⁷.

AB'nin en son aldığı kararlara göre 2010 yılına kadar AB ülkeleri yenilenebilir enerjiyi en az % 12 seviyesine çıkarmayı hedefliyorlar. AB söz konusu hedefi aday ülkelerin de tutturmasını istiyor. Genelde iyi şeyleri AB talep ettiği için yapan Türkiye'nin yenilenebilir enerji konusunda da benzeri bir sürece girmesi şaşırtıcı olmayacağını öngörmekteyiz.

Güneş, sera etkisine yol açan gazlar üretmeyen, temiz, yenilenebilir enerji kaynaklarının en önemlilerinden biridir. Günümüz teknolojisi, fotovoltaik (PV) hücreler yardımıyla gün ışığını doğrudan elektriğe çevirmeye olanak sağlamaktadır. Fotovoltaik paneller, ev ve işyerlerinin çatılarına monte edilebilir ve Başta Almanya ve ABD olmak üzere, pek çok ülkede de daha büyük ölçekte, daha geniş kitlelerin kullanımına uygun sistemler inşa edilmektedir. Hatta dünyanın önde gelen petrol şirketlerinden BP'nin sorumluları, "Güneşten iyi enerji kaynağı olacağını, şimdiye kadar kendilerine petrol satan ülkeler vakit kaybetmeden alternatif enerji türleriyle ilgilenmelerinin iyi olacağını ifade etmişlerdir.

Türkiye, önemli güneş potansiyeline sahip ülkelerden biridir. Her yıl milyonlarca insanın güneşlenmeye geldiği Türkiye'nin yıllık ortalama güneşleme süresi 2 bin 640 saat. Ancak bu potansiyelin ısı enerjisi olarak 10 milyon m² alanlı güneş kolektörleri ile 375 bin TEP'lik bölümü değerlendirilmektedir. Diğer ülkelerde ulaşılan en büyük kolektör kullanım değerinin kişi başına 0.5 m² olduğu düşünüldüğünde, yaklaşık 875 bin TEP'lik potansiyelin kullanılabilmesi söz konusudur.

Güneş pili maliyetleri bugün için oldukça yüksektir. Örneğin, 1 mega watlık güneş santralının 56 bin euroluk maliyeti bulunmaktadır. Bu rakam

¹²⁷ (Erişim) <http://www.msxlab.org/forum/satirlarla-turkiye/27606-turkiye-nin-enerji-guvenligi.html>

rüzgârda yaklaşık bin eurodur. Bu nedenle Türkiye’de elektrik enerjisi üretimi amaçlı yaklaşık 500 kilovatlık, yerel uygulamalarda kullanılan güneş pili kurulu gücü bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi güneş enerjisi yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları içinde en yüksek potansiyele sahip olanıdır. Türkiye güneş enerjisi yönünden oldukça zengin bir ülkedir. Türkiye’nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresinin 2.640 saat (günde 7,2 saat), ortalama toplam ışınlam şiddetinin 1.311 kwh /m² –yıl (günlük toplam 3,6 kwh/m² gün) olduğu tespit edilmiştir.¹²⁸

2.2.3.7. Hidroenerji

Rusya’da Elektrik üretiminin 1/5’i baraj santralleri ile yapılmaktadır, bu santrallerin kapasitesi 43 GW’dur. Rusya’nın en büyük dört hidro santralinin üçü Hakasya’da Sayano-Şusenskoe (6,4 GW), Krasnoyarskiy’de Krasnoyarsk (6,0 GW), Irkutskiy’de Bratsk (4,5 GW), santrallerinde üretilen elektriğin %70’i gücü bir GW’dan büyük olan 11 santral ünitesi tarafından üretilmektedir.¹²⁹

Baraj inşaatları Pazar çalışmalarının ağır gitmesinden dolayı ihmale uğramıştır. Bölgesel enerji komisyonlarının belirlediği fiyatların da düşük olması enerji üreticileri düşük maliyetli iş yapmaya zorlamaktadır.¹³⁰

Bazı projeleri de enerji kullanıcı devletler kendileri düşünmektedir. Örneğin demir yollarının finansal desteği ile Amur bölgesinde Bureya Hidroenerji Santrali inşası başlanmıştır.¹³¹

¹²⁸ DANILOV, V.İ, a.g.t, s 44

¹²⁹ Energy Information Administration, (Erişim) www.eia.doe.gov, 12.03.02

¹³⁰ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.82

¹³¹ SHMİGANOVSKİY, Vladimir; “Eksport of Electirc Power: More Losses Than Profits”, **Russion Offer**, Sebtember, 2000

Rusya'nın hidroelektrik potansiyelin 850 milyar kW saat olduğu ve potansiyelin %21 oranında kullanıldığı belirtilmektedir.¹³²

2.2.3.8. Jeotermal Enerji

Rusya jeotermal enerji kaynaklarını değerlendiren yirmi ÷lkeden biridir. Araştırmalara göre Rusya'nın her yerinde kaynar yeraltı suları ve buharları vardır. Kuzey Kafkas, Dağıstan, Merkez Bölge, Batı Sibirya, Baykal Gölü Kenarlarında Krasnoyarskiy Bölgesi, ukotka Bölgesi, Kamçatka Yarımadası, Sahalin ve Kuril Adalarında 50 ve 200 C derece arasında bol miktarda yeraltı sularının olduğu tespit edilmiştir.¹³³

Yeraltı kaynar suları genelde şehir ve kasabaların ısıtılması ve elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Moskova'da ise yeraltı kaynar sularını değerlendirmek üzere aquapark projesi, Sank-Peretsburg'ta "Leto" serasını ısıtma sistemi çalışmaları vardır. Bu girişimler jeotermal zenginliğin hayatın değişik alanlarda kullanılabileceğini göstermektedir.¹³⁴

Rusya'nın Batı bölgesinde ve Kamçatka Yarımadasında 1945 senesinden beri sismik ve jeofizik araştırmalar yapılmakta ve kaynaklar değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın bu alanda yeterli sayıda tecrübeli uzmanlar ve araştırma kurumları vardır.¹³⁵

Rusya'nın en zengin jeotermal ısıya sahip bölgelerinden biri Kamçatka Yarımadası'dır. Kamçatka Yarımadası ve Kuril adalarında 700-2500 m derinliğinde 280 C dereceye kadar ısınmış su ve buhar bulunmaktadır. 1967 yılında bu bölgeye 11 MW gücünde Paujetskaya jeotermal santrali

¹³² RAO EES Rossii, (Erişim) www.rao-ees.ru, 02.03.02

¹³³ "Geotermanlie Resursi Rossii", Geoterm, (Erişim) www.geotherm.ru, 12.03.02

¹³⁴ "Befterovodı Rossii İnteresuyut Teksako", **Staliçnoe Obozreniye** No: 26, 1998, 7

¹³⁵ (Erişim) www.geotherm.ru, 02.03.02

kurulmuştur.¹³⁶ Yalnız bu santral tek bayışına yarımada'nın tüm elektrik ihtiyacını karşılayamamış, takviye olarak termal santraller de yapılmıştır. Termal santrallere yakıt Sibiry'a ve Uzak Doğu'nun güneyinden taşındığı için bu günlerde yarımada'da enerji sıkıntısı yaşanmaktadır. Bölgede 1994'ten beri yerli ve Japon uzmanları araştırmalar yapmış ve enerji sıkıntısı en iyi yatırımın jeotermal projeler olacağını belirtmişlerdir. Kamçatka'da toplam 9 jeotermal alan bulunmaktadır. Bunlarda tahmini olarak 380-550 MW elektrik üretilebileceği düşünülmektedir.¹³⁷

Türkiye'nin Jeotermal enerji konusunu ele aldığımız zaman Türkiye'nin yenilenebilir enerji alanındaki bir başka önemli kaynağı olarak görülür. Dünyanın kilometrelerce altındaki merkezinde, erimiş kayalardan oluşan magmadan gelen sıcaklıkla oluşan jeotermal enerji, kuyular açılarak, yüzeye yakın yerlerdeki su kaynakları veya kayalardan elde edilmektedir. Bugün için dünyada tüketilen enerjinin sadece yüzde 0.4'ü jeotermal kaynaklıdır. Oysa İzlanda'da sıcak jeotermal sular, ısıtmada kullanılmak amacıyla doğrudan binalara pompalanmaktadır. Jeotermal enerji doğrudan ya da dolaylı olarak ABD, Filipinler, İtalya, Meksika, Endonezya, Japonya ve Yeni Zelanda gibi pek çok ülkede kullanılmaktadır. Türkiye, jeotermal potansiyelde dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almakta ve jeotermal kaynak zenginliği açısından dünya sıralamasında 7. jeotermal enerjiden elde edilen elektrik üretimi içerisinde 14. jeotermal enerjinin doğrudan kullanımında ise 7. sırada kendine yer bulmuştur. Ülkenin jeotermal enerji potansiyeli 31.500 mega vat termal (MWt). Ancak bu miktarın 550 mega vatenerjilik (MW_e) bölümü elektrik üretimi için uygundur. Türkiye'de bugün için jeotermalden 20 mega vatlık Denizli-Kızıldere ve 8 mega vatlık Aydın Salavatlı'da özel sektöre ait iki tesiste 100 milyon kilovat saat elektrik üretilmektedir.

Türkiye Jeotermal Derneği'nin 2013 hedefleri ise, önemli ekonomik veriler ortaya koymuştur. Jeotermalin elektrik üretimi, ısıtma (konut, termal

¹³⁶ "Kamchatka i Kurilskie Ostrova", (Erişim) Geoterm, www.geoterm.ru, 12.03.02

¹³⁷ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.83

tesis vb), termal turizm (kaplıca), seracılık, kurutma, balıkçılık vb. uygulamalarda 2013'teki hedeflerine ulaşıldığı takdirde yaratacağı ekonomik büyüklük 16 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Derneğin 2013 projeksiyonuna göre, jeotermal enerjiden 550 MW'lık kurulu güç ile yıllık 4 milyar kilovat saat elektrik üretimi öngörülmüştür.

III BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA ARASINDA ENERJİ ÜZERİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER VE BU İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER

3.1. TÜRKİYE-RUSYA ARASINDA ENERJİ ÜZERİNDE GELİŞEN İLİŞKİLER

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin temel çerçevesini, Türkiye ile SSCB arasında 8 Ekim 1937 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması ile 25 Şubat 1991 tarihinde imzalanan Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma oluşturmaktadır.

Rusya ile imzalanan, Karma Ekonomik Komisyonu mekanizmasını kuran Anlaşma ile Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme, Turizm Alanında İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Gümrük Konularında Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Anlaşmaları, ayrıca, Uluslararası Karayolu Taşımaları Hakkında Protokol, bu ülkeyle Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini düzenleyen temel belgelerdir¹³⁸.

Rusya ile Türkiye'nin ticaret hacmi 2001'den bu yana istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Rusya, toplam Türkiye'nin ticaret hacminde Almanya'nın ardından en önemli 2. ticaret ortağı haline gelmiştir. Rusya açısından ise Türkiye, en önemli 4. ihraç pazarı konumuna gelmiştir. Böylelikle, Rusya ile Türkiye'nin ticaret hacminin 2008'de 25 milyar dolara çıkarılması hedefine 2007 yılı tamamlanmadan ulaşılmıştır.

Rusya ile Türkiye ticaretindeki artış, büyük oranda bu ülkeden ham petrol ve ürünleri ile Türkiye'nin doğalgaz ithalatındaki artıştan

¹³⁸ (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>

kaynaklanmaktadır. Rusya ile Türkiye'nin ticaretinden kaynaklanan açık, Türkiye'nin toplam ticaret açığının yaklaşık üçte biridir.

2006 yılı verilerine göre, Rusya'ya ihraç ettiğimiz başlıca ürünler otomobil, turunçgiller, sentetik iplikler, domates, plastikten tüpler, örme mensucat, oto yedek parçaları gibi nihai ürünlerdir. Aynı dönemde, Türkiye'nin ithal ettiği başlıca ürünler ise doğalgaz, ham petrol, petrol ürünleri, hurda metal, taşkömürü, demir-çelik, işlenmiş alüminyum, demir ve kimyasal gübreler gibi enerji ürünleri ile hammaddelerden oluşmaktadır.

Rusya'daki doğrudan Türk yatırımlarının tutarının 5,6 milyar Dolar'a yaklaştığı tahmin edilmektedir. Türk yatırımları gayrimenkul inşası ve pazarlaması, perakende dağıtım, beyaz eşya ve TV üretimi, cam, tekstil, konfeksiyon, deri, ayakkabı, mobilya ve inşaat malzemeleri alanlarında yoğunlaşmıştır.

Türk Müteahhitlerin yurtdışında üstlendikleri projelerde, Rusya %22'lik bir paya sahiptir. Türk müteahhitlerinin Rusya'da üstlendikleri projelerin toplam tutarı 21 milyar Dolar'a ulaşmıştır¹³⁹.

Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre Türk müteahhitlik firmalarının Rus pazarına girişi SSCB'nin son yıllarına rastlamaktadır. 1987'de yürürlüğe giren doğalgaz anlaşması ve bu anlaşmanın içerdiği SSCB'den alınan doğalgazın bedelinin bir kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi koşulu sayesinde Türk firmaları 1987'den itibaren Rus pazarına girmeye başlamış ve SSCB'nin yıkılmasıyla süreç ivme kazanmıştır. Özellikle 1993-1995 döneminde eski Almanya'dan dönen Rus askerleri için Almanya tarafından finanse edilen konut projeleri Türk firmaları için dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda inşa edilen 46.000 konutun 15.000'i Türk firmaları tarafından yapılmış ve Türk firmalarının üstlendikleri proje tutarı 2,5 milyar Alman Markı

¹³⁹ (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>

olarak gerçekleşmiştir. 1998-1999 döneminde Rusya'da yaşanan mali kriz tüm ekonomik ve ticari ilişkileri olduğu gibi Türk müteahhitlik firmalarının Rusya'daki faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁴⁰

İki ülke arasındaki ticarete konu olan ürünler her geçen yıl çeşitlenmektedir. Rusya başlangıçta Türkiye'den çoğunlukla gıda maddeleri alırken daha sonra tekstil ve hazır giyim ürünleri, deri, kürk, makina ve teçhizat, otomobil almaya başlamıştır. Türkiye'nin Rusya pazarına yönelik ihracatını ağırlık olarak fiyat elastikiyetleri yüksek tüketim malları oluşturmaktadır. Türkiye ise enerji kaynakları (petrol, doğalgaz, kömür) başta olmak üzere makine aksam ve parçaları, demir çelik kimyasallar ve gübre ithal etmektedir.¹⁴¹

3.2. SİYASİ İLİŞKİLER

Enerjinin siyasi boyutu gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Enerji, ekonomik çıkar üzerinde bir kural olagelmışse de aynı zamanda son devirde siyasi bir kural olarak çok fazla kullanılmaktadır. Bilindiği gibi, OPEC'in kuruluşun en önemli sebeplerinden biri de kuşkusuz petrolün fiyatını ihracatçı ülkeler için makul bir seviyeye yükseltmek ve devlet gelirlerini arttırmak olmuştur. Bunun yolu ise OPEC ülkeleri içinde koordinasyonunun tam olması, petrole olan talebin artması veya üretim kısıntılarına başvurmadan geçmektedir. OPEC tarihine baktığımızda ilk üretim kısıntısı, Batılı şirketlere karşı ambargo şeklinde gerçekleşmiştir. 1967'de İsrail'in Mısır'a saldırması üzerine başlatılan bu ambargo, OPEC'in iki önemli üyesi İran ve Venezüella'nın bu ambargoya katılmaması ve OPEC üyesi ülkelerin kendi aralarında gerekli olan uyumu yakalayamamaları nedeniyle başarılı olamamıştır. Daha sonra 1973'lere gelindiğinde ABD, Suudi Arabistan'dan

¹⁴⁰ ŞİR, Aslan Yavuz; Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi, s. 3

¹⁴¹ SAMRAY, Pavel; *Osnovniye Napravleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i iyo Vlyanie na Energitičeskuyu Politiku Rossii*, Moskva, Doktora tezi, s.77

petrol üretimini günde 9 milyon varil arttırmasını istemiştir, ancak buna karşı ABD'den Arap-İsrail sorunuyla ilgili olarak bazı ödünler isteyen Suudi Arabistan böylece ihraç ettiği petrolü giderek siyasal sorunlarla ilgili kullanmaya başlamıştır.¹⁴²

Tarihte her zaman enerji konusunda siyasete ve her türlü oluşumlara başvurulmuştur.

Sovyetlerin ürettikleri petrol, kendi ihtiyaçlarının üzerindedir. Ancak Sovyetlerden petrol alan ülkelerin alım gücünün azalmasıyla, komünist ekonomistler petrol bunalımından payını almıştır. İşte bu bunalım 15 Kasım 1974'te toplanan 16 OECD ülkesi (ABD, Belçika, Kanada, İngiltere, Danimarka, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, Türkiye, İsveç ve Almanya), Uluslararası Enerji Ajansını kurmalarına neden olmuştur.

Nitekim OPEC'in kuruluş amaçlarında birisi petrol ihraç eden ülkelerin fiyatları ve üretim kotasını kendi çıkarlarına uygun olarak düzenlemek ve diğer petrol ithal eden ülkelere kabul ettirmek olmuştur.¹⁴³

Dünyada enerji siyasetini petrol sahibi ülkeler yapmaya başlamıştır. Petrolden gelir sağlayan ülkeler genellikle petrolü üreten ülkeler olmaktadır. Bunun yanında talep eden ülkeler de fiyatlardan zorlanmışlar, bir şekilde bunalım yaşamıştır.¹⁴⁴

1973 sonunda başlayarak giderek artan petrol fiyatları, dünyada etkisini ambargodan daha fazla hissettirmiştir. 1973'ün son üç ayında yüzde 370 yükselen petrol fiyatları, 1974'te ambargonun kalkmasına rağmen yükselmeye devam etmiştir. Herkesi olumsuz etkileyen petrol bunalımı, tüm

¹⁴² PATACI, Hilal; **Türkiye Ekonomisinde Enerjinin Yeri ve Enerji Politikaları**, (Erişim) www.denktmk.org.tr/upresimler/2009_genc_enerji_grubu_raporu, 23.08.2010, s.19

¹⁴³ PATACI, **a.g.m.**, s. 8

¹⁴⁴ (Erişim) www.enerji.gov.tr

dünyaya petrolün ülke ekonomisi üzerindeki etkisini göstermiştir. Bu fiyat artışından OPEC ülkeleri beklediklerinden çok daha fazla geliri elde etmiştir. OPEC ülkelerinin 1972’de toplam gelirleri 23 milyar dolar olurken 1997’de 140 milyar dolara yükselmiştir.

Petrol bunalımından en büyük zararı ise, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler görmüşlerdir. Petrol ihraç eden ülkeler en büyük kazancı elde ederken, petrol fiyatlarının yükselmesi ile artan üretim maliyetlerini fiyatlara yansıtan gelişmiş ülkeler, bir bakıma bu olumsuz etkiden kurtulmuşlardır. Burada asıl olumsuz etkiyi sanayileşmemiş ülkeler hissetmişlerdir. Petrol bunalımı, ihracatçısı ülkelerin kendi petrollerine sahip çıkmalarının ve tasarruf haklarının varlığını tüm dünyaya ispatlamış ve petrol üreten ülkeler için önemli bir ekonomik silah kaynağı olmuştur.¹⁴⁵ Bu noktada Rusya elinde büyük bir koz bulundurduğunu görmüştür. Dünya petrol ve enerji siyasetinde etkili güç haline gelmiştir.

3.3. ASKERİ İLİŞKİLER

Rusya’nın ekonomik ve siyasi açıdan bu açılımının bir adım sonrasında askeri ve güvenlik alanındaki açılımları izlemektedir. Rusya öncelikle enerji güvenliği amacı ile askeri açıdan da genişleme hedefi içindedir.¹⁴⁶

Başka bir konu da, belli ülkelere kendi üssünün kurulmasıdır. Bu da bir anlamda enerjisi olan ülkelerdeki enerjiyi korumak anlamına gelir. Yani oradaki enerjiye askeri bir saldırı karşı ya da bir çeşit kontroldür.¹⁴⁷ Tarihte enerji konusu barışa da savaşa da sebep olagelmıştır. Nitekim tarihe

¹⁴⁵ PATACI, **a.g.m.**, s. 9

¹⁴⁶ Rusya- Ukrayna Enerji Krizi Stratejik Bir Değerlendirme

¹⁴⁷ VİSKUZİ G, Turtiya: Teraya Poçvu Pod Nogami, **Finansist**, Moskva No: 40, 2002, s. 59

baktığımız zaman geçmişte yaşanan savaşların birçoğu enerji yüzünden çıkmıştır.

Askeri yöndeki ilişkiler daha çok siyasi bir boyut kazanmıştır. Buna biz “Enerji ve Siyaset” diyebiliriz. Burada çok önemli bir husus da gizli örgütlerin devreye girmesi ve bazılarının da Rusya tarafından desteklenmesidir. Sözelimi Moskova, Türkiye’nin boğazlar konusundaki karşı çıkışlarına PKK’ya açıktan destek olarak PKK militanları o dönemde Duma’da toplantı bile yapıyorlardı, karşılık vermiştir.¹⁴⁸ Rusya’nın PKK’ya desteği aslında kendisi açısından stratejik bir seçim olmuştur. Böylece hem Boğazlar konusunda Türkiye’den intikam almış, hem de Türkiye’nin enerji koridoru olma hedefine büyük bir engel çıkarmıştır. Doğu’daki artan terör faaliyetleri BTC projesine petrol şirketleri ve ilgili devletlerin kuşkuyla yaklaşmasına sebep olmuştur.

Türkiye’nin, Rusya’nın bu tutumuna verdiği karşılık da aynı olmuştur. Nitekim nasıl Türkiye’nin başında PKK terörü varsa Rusya’nın başında da bağımsız olmak isteyen Çeçenistan sorunu vardı. Dahası Bakü-Ceyhan nasıl Türkiye’de terör bölgesinden geçiyorsa, Rusya’nın önerdiği Bakü-Navorossisk hattı da Çeçenistan’dan geçiyordu. Yani Türkiye’nin elindeki kozlarla Rusya’nın elindeki kozlar birebir aynı olmuştur. Neticede Türkiye de Çeçenlere gizliden destek olmuştur. Bu konuda zaten Türk kamuoyunda da bu yönde bir talep olmuştur. Bakü-Ceyhan Boru Hattına karşı olanlar PKK ve Abhaz sorunu ile güvenli olmadığını her fırsatta iddia etmişlerdir.¹⁴⁹

Rusya, Türkiye’nin enerji koridoru olma iddiasını zayıflatmak ve BTC hattının gerçekleşmesini engellemek amacıyla Türkiye – Yunanistan – Güney Kıbrıs yönetimi arasında çıkan S-300 füze krizinde de çok etkin rol

¹⁴⁸ SARIİBRAHİMOĞLU, Lale; **Kurt Kapanında Kısır Siyaset**, Ankara, İmge Yayınları, 1997, s. 66

¹⁴⁹ HUSNİTDİNOV, Rasim; **Türkiye’nin Artan Enerji Talebi İçersinde Rusya Federasyonu’nun Yeri ve Önemi**, Yüksek Lisans Tezi, İst Üniv. Sos.Bil. Ens, İktisat Politikası Anabilim Dalı, İstanbul 2002, s.152

oynamıştır.¹⁵⁰ 1996-98 yılları arasında Türk-Yunan ilişkilerini çok tehlikeli bir boyuta taşıyan bu füzeler adaya Ruslar tarafından yerleştirilmiştir. Rusya, Akdeniz’de bir Türk-Yunan çatışması yaratmaya çalışmış böylece Doğu Akdeniz’i petrol taşınması için elverişsiz bir konuma getirmeyi istemiştir. Böylece Bakü-Ceyhan yerine Bakü-Navorossisk hattının gerçekleşme şansını artırmaya çalışmıştır. Kriz Türkiye’nin sert karşı çıkışıyla son bulmuş ve füzeler bir ara çözüm olarak Girit adasına yerleştirilmiştir.¹⁵¹

3.4. TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER

Enerji denilince akla gelen petrol ve doğalgazı 1990'lara kadar dünya büyük çoğunlukla Orta Doğudan ithal ediyordu. Orta Doğu, 2002 değerlerine göre dünya ispatlanmış petrol kaynaklarının %65.3'ünü, dünya doğalgaz rezervlerinin %36,1'ini içermektedir.¹⁵² Enerji meselesinde ilginin Orta Doğudan Orta Asya ve Kafkaslara kayması ve bu bölgelerin son yıllarda giderek artan biçimde dünya kamuoyunun gündemine gelmesi iki tarihsel olaydan kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, SSCB'nin dağılması ve diğeri 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırılardır.¹⁵³ Sovyetler Birliğinin dağılması, bölgeye ilişkin bilgilerin dünya kamuoyunda daha yaygın ve serbest dolaşmasının ve bölge kaynakları üzerinde Sovyet egemenliğinin kırılmasının alt yapısını oluşturmuştur. 11 Eylül Saldırıları ise, enerji aktarımının güvenlik meselesinin altını çizmiş, Orta Doğuya alternatif enerji kaynaklarının daha fazla öne çıkmasına yol açarak uluslar arası ilgiye ve yatırımlara kaynak olmuştur. Bu iki tarihsel olayın yanı sıra petrol ve

¹⁵⁰ KARAGİANNİS, *Energy Security in the Caucasus*, Routledge, 2002, s. 133

¹⁵¹ GEORGEV Vladimir, “Aboronniy Vektor Moskovskogo Sammita”, *Nezavisemaya Gazeta*, 26 Ocak 2000

¹⁵² PAMİR, Necdet; “Orta Asya ve Kafkasya’da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü”, İdris Bal (der), *21.yy’da Türk Dış Politikası*, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2004, s.508

¹⁵³ PAMİR, Necdet; “Orta Asya ve Kafkasya’da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü”, İdris Bal (der), *21.yy’da Türk Dış Politikası*, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2004, s.507

doğalgazın yenilenemeyen enerji kaynakları olduğu göz önünde bulundurulursa alternatif rezervlerin aranması, dünyanın giderek artan nüfusu ve buna bağlı olarak artan enerji ihtiyacının karşılanması için bir zorunluluk olmuştur. İşte bu durumda, Hazar ülkelerinden Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan enerji kaynakları sebebiyle Batılı Devletlerin ve enerji piyasasının devlerinin dikkatini yönelttiği ülkeler olmuştur. Bu ülkelerin enerji rezervlerinin dünya pazarına ulaştırılması için gerekli olan boru hatları üzerinde söz sahibi olabilmek ve daha genel anlamda bölgede etkinlik kazanabilmek için devletler ve çok uluslu şirketler büyük bir rekabet içine girmiştir. Bu rekabetin başka deyişle “Yeni Büyük Oyunun” aktörleri Rusya dahil olmak üzere Türkiye, ABD, AB üyeleri, Çin, Hindistan, İran ve Pakistan’dır.¹⁵⁴

Uluslararası aktörlerden biri olarak ABD dünyanın “tek süper gücü” olmaya her zaman gayret etmiştir. Soğuk Savaşın bitmesinden sonra ortaya çıkan düzende gücünü zirvede tutmaya çalışmakta, bölgedeki devletlerin Rusya’ya olan bağımlılıklarını azaltmak konusunda destek vermekte ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Avrupa Birliği de benzer şekilde destekte bulunmaktadır. Büyük yatırımlar yapmaktadır. Çünkü AB üyeleri için önemli olan enerjinin sürekli ve güvenli bir şekilde aktarılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için bölgeye yatırımlar ve yardımlar yapmak zorundadır. İran ekonomi kazanç sağlamak için enerjinin kendi toprakları üzerinden aktarılması için uğraşmakta ancak ABD İran politikalarını desteklemediği için İran bu oyunda güçsüz duruma düşmektedir. Enerji tüketiminin yarısına yakını ithal eden Çin Hazar Bölgesi ülkeleri ile kuracağı iyi ilişkileri önemli bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Hindistan da Çin gibi sürekli artan nüfusu ve üretim kapasitesi ile birlikte artan enerji ihtiyacı için Hazar bölgesi

¹⁵⁴ KARAKAYA, Dilek, KORAŞ, Fatih; “Enerji Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri”, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 7 Temmuz 2005, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>.

lkelerinde enerji sahalarına yatırım yaparak enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.¹⁵⁵

3.5. AKTÖRLER

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi son dönemde enerji konusundan dünyanın büyük gleri her yerde etkisini hissettirmiştir. Bu aktörler içinde AB olsun, Çin olsun, ABD olsun, Orta Doğu ve Uzak Doğu lkeleri olsun belli yerlerde etkisini göstermektedir. Demokratik yaşam ve insan hakları konularının her zaman gündemde olduğu asrımızda bile enerji uğuruna birçok kanlı savaşlar verilmektedir. Nitekim son yıllardaki Irak merkezli olmak üzere Ortadoğu'da yaşananlarla aslında Büyük Oyun'un daha acımasız bir biçimde sürdüğü, enerji merkezli mücadelenin artan biçimde şiddetlendiği değerlendirilmeye başlamıştır. Yeni oyunun aktörleri sayıca artsa da oyunun alanının hala aynı alan olması, bir önceki mücadelede en fazla sıkıntı yaşayan ülkeleri en azından tarihi sürekli olarak akıllarında tutmaya zorlamaktadır. ABD ve İngiltere'nin, Irak petrollerini tüm dünyayla paylaşmaları, "insan hakları, demokrasi, halkların kendi kendisini yönetmesi ve kendi kaynaklarını refahları için kullanabilmeleri" gibi insani değerı yüksek söylemleri bir anda içi boş kavramlar haline getirildiği fikirleri söylenmeye başlamıştır.

Rusya da her zaman ABD'nin bu girişimine açıktan karşı çıkmıştır. Bu karamsar hava içerisinde alternatif enerji kaynaklarının bulunması, geliştirilmesi ve kullanılması tartışmalarıyla birlikte petrol ve doğalgazın hala gündemin ya da mücadelenin merkezinde oturduğunu dünya halkı gremeye başlamıştır. Ortadoğu'ya hâkim olan havanın dışında süreçten ve artan fiyatlardan sessiz durarak ama maksimum düzeyde faydalanan aktör olarak Rusya yavaş yavaş ayağa kalkmıştır. Hatta Rusya'nın bu süreci tamamlayarak dünya politikasını belirleyebilecek siyasi bir konuma doğru

¹⁵⁵ ÜNÜVAR, Ersegl B.; "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", *Stratejik ngr* Yıl 1, sayı 1, Mayıs 2004, s.100, 101, 102, 103

ilerlediği gözlemlenmektedir. Son dönemlerdeki Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Belarus'ta yaşananların aslında Avrupa ve Türkiye'ye olan yansımalarıyla sıkıntılı durumu açık hale getirmiştir. Sürekli ve güvenilir enerji kaynakları ihtiyacı beklentisiyle Rusya ile işbirliğine giren aktörler bu gelişmeler üzerine Rusya ile ilişkilerini gözden geçirmeye, alternatifler geliştirmeye başlamıştır.

Büyük aktörler yanında yer almış olan Rusya da, '2020 Enerji Stratejisi'ni 2003'te tamamlayarak uygulamaya başlamıştır. Bu yaklaşımı dünyanın hemen-hemen her bölgesini yakından ilgilendirmiştir. Dolayısıyla Rusya, enerjiyi ekonomik ve siyasi hedeflerinin aracı yapmış durumda denebilir.

3.6. ULUSLARARASI DOĞALGAZ BORU HATLARI

Türkiye'nin bugün için doğalgaz ithalatı dört farklı yoldan sağlanmaktadır;

Rusya'dan gelen boru hattının dışında arz güvenliği oluşturmak ve artan talebi karşılamak için Marmara Ereğlisi'nde Sıvılaştırılmış Doğalgaz (LNG) İthal Terminali kurulmuştur. Burada, özellikle Cezayir'den gelen (2 milyar m³/yıl doğalgaz eşdeğeri) LNG parça parça depolanmakta, istenilen miktarda gazlaştırılarak ana hatta sevk edilmektedir. Terminalin 255 bin m³ LNG depolama ve 439 000 Nm³/h maksimum gaz sevk kapasitesi vardır. Sevk kapasitesi kısa süre için 685 000 Nm³/h pik değere de çıkartılabilmektedir.¹⁵⁶

Yukarıda sıralanan iletim tesislerinden başka, doğalgaz temini için ortaya konulmuş çeşitli projeler bulunmaktadır.

¹⁵⁶ KONOPLYANİK A, Rossiya na Formiruyeshemsya Evroaziyatskom Prostranstve, **Problema Konkuretnnosposobnosti**, Moskova 2004, s. 592

Türkmenistan ve İran Bağlantılı iki doğalgaz boru hattı projesi, Doğu terminali adı altında da anılmaktadır. Geçmişte gündeme gelen ve bugün terkedilmiş aşağıda sıralanan projeler de vardır.

Ayrıca, halen kullanılmakta olan boru hattının geliştirilmesi için Kırklareli Kompresör İstasyonu'nun tevsii, Malkoçlar Ölçüm İstasyonunun Tevsii, Pendik ve Ambarlı Kompresör İstasyonlarının yapımı, 1. ve 2.Boru Hatlarının İnşası üzerinde çalışılmaktadır.¹⁵⁷

Rusya Federasyonu-Avrupa-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı

1977 ikinci yapay petrol krizinin ardından, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de alternatif kaynak arayışları başlamış ve bu çalışmalar sonucu 18 Eylül 1984 tarihinde Eski Sovyetler Birliği ile doğalgaz sevkiyatına dair anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Sovyetlerin yetkili kuruluşu Soyuzgazeksport, doğalgaz sevkiyatının ayrıntılarını ve fiyatını belirlemek, ticari sözleşme yapmak üzere görevlendirilmiştir. Türkiye'de konu ile ilgili çalışmalar BOTAŞ tarafından yürütülmüş, 1985 yılında yaptırılan Doğalgaz Kullanım Etüdü ile tüketim potansiyeli ile boru hattı güzergâhı belirlenmiştir. Bu etütle özellikle Kuzey Batı Anadolu elverişli bölge olarak seçilmiştir.¹⁵⁸

1986-1988 yapılan hat, Bulgaristan sınırında Malkoçlar İstasyonu'ndan Türkiye'ye gitmekte, Kırklareli üzerinden Marmara Ereğlisi'ne, Silivri'den İstanbul'un batısına ve boğazdan geçerek İstanbul'un doğusuna ulaşmakta, Bursa üzerinden Ankara'ya gelmektedir. Ayrıca, Adapazarı üzerinden Karadeniz Ereğlisi'ne de girmektedir. Bu hattın Türkiye içindeki toplam uzunluğu 842 km.dir.

¹⁵⁷ AKBİL, Güvenç; **Türkiye'nin Enerji Politikası ve Dünyadaki Yeri**, İstanbul Teknik Üniv, Fen.Bil. Ens, İstanbul-2001, s.69

¹⁵⁸ AKBİL, a.g.t, s.70

Hat ilk önce 1987 yılında Hamitabat'a ulaşmış, burada Trakya Kombine Çevrim Santralinde elektrik üretiminde doğalgaz kullanılmaya başlanmıştır. Bu hattın sağlanan doğalgaz 1988 yılında İGSAŞ'da, Ambarlı Santralinde ve Ankara'da binalarda kullanılır hale gelmiştir. 1992 yılında İstanbul ve Bursa'da, 1996 yılında İzmir'de ve Eskişehir'de de doğalgaz kullanımı başlamıştır. Bu hattın yılda 6 milyar m³ debi ile 2 yıl gaz alımı için 14 Şubat 1986 tarihinde imzalanan anlaşma yürürlüktedir.

Yapılan ikinci bir 25 yıllık anlaşma ile ek 8 milyar m³/yıl gaz alımı sağlanmış ve bu anlaşma da yürürlüğe girmiştir. Ancak, hattın 14 milyar m³/yıl kapasiteyi taşıyabilmesi için geniş çapta çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma kapsamında Malkoçlar Ölçüm İstasyonu ve Kırklareli Kompresör İstasyonu'nun tevsii, Pendik Kompresör İstasyonu ve Ambarlı Kompresör İstasyonu yapımı, 1. ve 2. loop hatlarının inşası yer almaktadır. Ayrıca, "Gaztransit Projesi" ile de ek gaz alımına yönelik olarak, Rus gazının Türkiye'ye ulaştırılmasında kullanılan hattın Ukrayna sınırları içinde bölümünün geliştirilmesi planlanmaktadır.

Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Bu projenin bir diğer adı Mavi Akım projesi (Blue Stream Project) olup, Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye, Karadeniz tabanından geçerek boru hattı ile ek 16 milyar m³ doğalgaz getirmektedir. Bu hatla ilgili anlaşma 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanmış ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak, 12 Mayıs 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Anlaşmaya göre, gaz sevkiyatı 25 yıl sürecektir. Rusya Federasyonu ve Türkiye, Türkiye'ye sevk edilecek doğalgaz miktarının artırılması ve her iki tarafın ortak çıkarları doğrultusunda üçüncü ülkelere de sevk edilmesi imkânlarının araştırılması hususunda anlaşmışlardır.

Söz konusu boru hattı, Rusya Federasyonu'nun topraklarında ve Karadeniz altında RAO Gazprom tarafından, Türkiye topraklarında ise RAO Gazprom'un ana inşaat şirketi ve Türk şirketleri ile oluşturulan bir konsorsiyum tarafından inşa edilmiştir. Karadeniz boru hattı ile gelen doğalgazın teslimatının teknik, ticari ve idari uygulama koşulları BOTAŞ ve VEP Gazexport –Rao Gazprom arasında imzalanan alım-satım kontratı ile belirlenmiştir.

3.7. RUSYA-TÜRKİYE-İSRAİL DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ

Bu proje geçmişte ele alınan ve terk olunan bir projedir. Bugün için rafta bekleyen bu projenin, dış politika gelişmeleri karşısında yeniden gündeme gelmesine ve gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır.

Adı geçen projelerin dışında İzmir Aliğa'da kurulması planlanan yıllık 6 milyar m³ doğalgaz eşdeğeri kapasitede olacak II Doğalgaz Terminali projesi de vardır. Tractabell-Parmaş ortaklığı tarafından mühendislik çalışmaları yapılan bu projelerin gidişinin tatmin edici olmadığı bilinmektedir. Türkiye'de doğalgaz arz güvenliğini sağlamak için oluşturulmuş çok sayıda ve önemli projeler bulunmaktadır. Ancak, ele alınmış birçok projede gecikmelerden endişe edilmekte, bazıları ise başlamış bulunmaktadır. Türkiye'de hesaplanan doğalgaz talebi ile ortaya konulan kesin sayılabilecek arz olanakları karşılaştırıldığında açıklar görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin ileride doğalgaz darboğazına girme olasılığı vardır. Doğalgazla elektrik üretimine ağırlık verildiği, büyük projelere başlanıldığı için doğalgaz talebinin yeterince karşılanmaması, Türkiye'yi çok zora sokabilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin doğalgaz temin projelerinin, saptanacak bir temin programından sapma olmaksızın gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ AKBİL, a.g.m, s.73

3.8. TÜRKİYE VE RUSYA ENERJİ İŞBİRLİĞİNDE ÖNEMLİ ÜLKELER

Rusya'nın şuanda elinde bulundurduğu devlet stratejileri ve avantajları çoktur. Ancak bu duruma başka bir yaklaşım da şudur: SSCB ile şimdiki Rusya'ya karşılaştırıldığında Rusya'nın jeopolitik konumu kendi aleyhine değişmiştir. Rusya Karadeniz'de ve Baltık Denizindeki limanlarının yarısını kullanamaz oldu. Önceden sahip olduğu deniz yolu, karayolu, demir yollarının ve boru hatlarının önemli bir kısmı artık yabancı ülkeler üzerinden geçmektedir.¹⁶⁰

Rusya'nın önemli ölçüde ekonomik potansiyeli düşmüştür, 90'lı yılların sonunda Rusya ekonomisi SSCB ekonomi gücünün çeyreğinde kalmıştır. Önceden Rusya'nın SSCB ekonomisindeki payı %60 olduğunu dikkate alınmaya değerdir. 1997 de dış ticaret hacmi 135 milyar dolar olmuştur bunun 85 milyarı ihracat 50 milyarı ithalattır.¹⁶¹

Rusya ihracatının büyük bir kısmını hammadde ve enerji yüklü mallar oluşturmaktadır, bu gidişatla Rusya daha fazla ihracat yapamayacaktır, çünkü tüm ülkede çıkarılan petrolün %43'ü, doğalgazın %36'sı, gübrenin %36'sı, selülozun (kâğıdın hammaddesi) %80'i şu an ihraç edilmektedir.

Rusya'nın dış ilişkilerini 4 dairede göstermek mümkündür.

Birinci Daire: SSCB'den ayrılmış yeni Cumhuriyetler Rusya'nın dış ticaretinde %25 paya sahiptirler. Bunlardan Ukrayna %10, Beyaz Rusya %5, Kazakistan %5, diğerleri %5.

İkinci Daire: Eski Doğu Bloğu ülkeleridir buna Çin'i de dâhil etmek mümkün. SSCB ve Doğu Bloğu'nun yıkılmasından sonra ilişkiler

¹⁶⁰ VALOVOY, Dmitriy; "Politekonomiya", Moskva, **ZAO Biznes Şkola "İntel-Sintez"**, 1999, s.335

¹⁶¹ KARAGİANNİS, **Energy Security in The Caucasus**, Roudledge Press, 2002, s.112

kötüleştirmiştir. 80'li yıllarda ticaretin %70'ne sahip olan daire, hâlihazırda %10'u geçmemektedir. Çin'in payı %4-5 civarındadır.¹⁶²

Üçüncü Daire: sanayisi gelişmiş ülkelerdir. 2000 yılı Goskomstat verilerine göre Rusya'nın en büyük ihracatçıları Almanya (%10), İtalya (%8.1), ABD (%5.2), İngiltere (%5.2) ve %3.4 pay ile Türkiye 10.sırada gelmektedir.¹⁶³

Dördüncü Daire: zayıf ekonomik güce sahip olan ülkeler Afrika ve Asya ülkeleridir. Birçok siyasi ekonomik nedenler dolayısı ile bu dairede ilişkiler zayıflamış durumdadır.

SSCB için Asya ve Afrika'nın birçok ülkesi sanayi ürünleri için istikrarlı bir pazar haline gelmişti. İlk akla gelen silah olsa da enerji donanımları, makineler, inşaat malzemeleri, hatta enerji barajları, demir-çelik fabrikaları, yeraltı araştırmaları, üniversiteler ve başka eğitim kurumları yapılmıştır. Bu pazarları kaybetmiş olmasına rağmen Rusya yeniden kazanmakta ümitlidir.¹⁶⁴

Türk-Rus enerji ilişkilerinde ise daha çok BDT ülkeleri önemli rol oynamaktadır. Rusya sahip olduğu boru hatları ve kadroları sayesinde BDT'nin tüm gaz ihracatını kontrol altına alabilir.¹⁶⁵

3.9. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Türkiye Rusya ilişkilerinin 2000'li yıllardan itibaren ivme kazandığı ve her iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımlarının özellikle 2003–2007 döneminde değişme eğilimine girdiği gözlenmiştir. 2003–2007 arasını, iki

¹⁶² LEYLVELED, Michel; “Turkey: Gas-Demand Forecasts Are Bad News For Exporters” 17 Temmuz, 2001, RFE/RL

¹⁶³ Russia in Figures, Moscow, Goskomstat, 2000

¹⁶⁴ VALOVOY, Dmitriy, Politekonomiya, Moskova: ZAO Biznes Şkola Intel-Sintez, 1999, 23

¹⁶⁵ GRİGOREVA, Ekaterina; GUBENKO, Olga; “Kreml Başı”, İzvestiya, www.izvestiya.ru, 21.01.02

ülke ilişkilerinin tarihsel olarak en çok yakınlaştığı dönem olarak nitelendirmek mümkündür. İşte bu yakınlaşmalarda bazı ülkelerin sağladığı politikaları etkili olabilmektedir. Nitekim Rusya son zamanlarda Batı'ya açılmış, Türkiye de ADB ile ilişkilerini sürdürmüştür.

Global enerji politikalarındaki en önemli oyuncu ABD'dir.

ABD'nin küresel enerji politikasındaki yeri çok büyüktür. Enerji krizinin yaşandığı Ukrayna özelinde ise Ukrayna'nın turuncu devrim ile Batı yanlısı bir süreç içine girmesi Rusya'nın yaklaşımında önemli rol oynamıştır. Yakın tarihlerde, 1 Aralık 2005'de AB dönem başkanı sıfatı ile Tony Blair Ukrayna'yı ziyaret etmiş, AB Ukrayna'yı bu ziyarette işleyen Pazar ekonomisi ülke olarak ilan ve kabul etmiş, serbest ticaret alanı oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır. 8 Aralık 2005 tarihinde ise ABD dışişleri bakanı Ukrayna'yı ziyaret etmiş ve Ukrayna'yı Stratejik ortak olarak ilan etmiştir. Ardında Rice Romanya'yı geçerek 4 askeri anlaşması imzalamış ve ABD askeri olarak Karadeniz'deki varlığını sağlamıştır.

Dünyadaki nüfusun %15'sini oluşturan gelişmiş ülkeler, enerji arzının %62'sini tüketirken gelişmekte olan ülkeler % 40'ını tüketmektedirler. Bu miktar 5 milyarlık nüfusa düşen pay olmaktadır. 1.6 milyar insanın ise ticari enerjiye ulaşma olanağına sahip olmadığı tahmin edilmektedir.

Tek başına günde 19 milyon varil tüketen ABD, petrol gereksiniminin % 50'sini dışarıdan temin ederek aslında kendine yetebilecek düzeyde olan 23 milyon varil ulusal rezervini stratejik rezerv olarak tutmakta ve devreye sokmamaktadır. Petrol gereksiniminin % 23'ünü Orta Doğu ülkelerinden, % 77'sini kolayca erişebildiği Meksika, Kanada, Venezüella, Nijerya ve İngiltere'den satın almaktadır.

Ayrıca ABD kontrolündeki dev petrol şirketleri, gelişen teknolojilerden en üst düzeyde yararlanarak arama yatırımlarının maliyetlerini

düşürmektedirler. 1980 yılında 15 dolar/varil olan yatırım maliyeti 1998'de 5 dolar/varil'e düşmüştür.

ABD dünya enerji haritasını kendi yararına çizmeyi hedeflemektedir. Yani, tüm dünya ülkelerinin enerji politikalarının ABD çıkarları doğrultusunda şekillenmesi için, üretici ya da tüketici olan tüm ülkeler üzerinde kontrol ve denetimini sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁶⁶

Asya'dan Avrupa'ya petrol ve doğalgaz boru hatlarının durumu ve ekonomik önemi dehşet dengesi ve dengesizlik stratejisinin kaynağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılması ve asıl olan payının alınması bir güvenlik alanı gerektirmektedir. Dolayısıyla ABD kongresinden 1999 yılında geçen (Ulusal güvenlik stratejisi belgesi) ve İpek yolu stratejisi yasası olarak bilinen ABD Avrasya'sını yaratmaya yönelik politikanın esası enerji koridorlarını kontrol etme ve orta vadede Türkiye'yi oyalama politikasıdır.¹⁶⁷

Hazar bölgesinde ABD ile Rusya'nın rekabeti devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber çift kutuplu dünyanın sona ermesi başta küresel güç ABD olmak üzere pek çok etkin aktörün Avrasya coğrafyasına ilgisini artmıştır. Çift kutuplu dünyanın sona ermesi özellikle bu bölgede bir yönetim boşluğu doğurmuştur. Bu boşluktan yararlanmak isteyen aktörler başta Hazar sorunu ve enerji kaynakları olmak üzere pek çok konuyu kendi lehlerine değerlendirmek için bir yarış içerisine girmişlerdir. Büyük güçler ABD ve Rusya'nın baskın varlığı, bu ülkelerin karşı karşıya geldiği konular kadar işbirliğine gitmeleri gereken konuları da ortaya çıkarmıştır. Özellikle bölgede yer alan ortak tehdit algısı, işbirlikleri konusunda da ana temayı oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük ikinci enerji havzası olan Hazar bölgesi hem Avrupa'nın Asya'ya uzanan köprüsü hem de dünya hâkimiyet ana sahasının esas noktasını oluşturmaktadır. Bölgede Güçler Çatışması ve

¹⁶⁶ ADANALI, Neslihan; Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti, **İzmir Ticaret Odası**, (Erişim) www.izto.org.tr, Nisan 2007, s.6

¹⁶⁷ KÖK, Recep; ABD'nin Orta Doğu Projesi ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye, (Erişim) <http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/ortadogu.pdf>

Hegemonya Araçları Büyük güçlerin bölgesel etkinliğini artırması için bugünkü siyasi araçlar olan çatışma, işbirliği ve yumuşak-sert dengeleme politikaları önem taşımaktadır.

Gerek ABD gerekse Rusya için kendi konumlarına göre yeterli kozlar elde bulunmaktadır. Ancak güçler çatışması farklı politik açılımlarla yeni boyutlar kazanıp, düşmanlıkları belirli bir süre için işbirliğine de çevirebilir. Bu yüzden devletlerin temel dış politik dengelerinin hangi konular üzere inşa edildiğini analiz etmek yakın gelecekte olabilecekleri bilmemizi sağlayacaktır.

Bugün ABD'nin Rusya'ya karşı olan endişeleri şu ana başlıklar halinde yer almaktadır:

- Rusya'nın enerji tekelini elinde tutması,
- Rusya'nın NATO genişlemesine muhalif olması,
- Gürcistan'da güç kullanımı,
- Aynı güç kullanımının diğer post-Sovyet bölgelerinde tekrarlanma ihtimali,
- İran'ın nükleer meselesine Batı aleyhinde yaklaşımı.¹⁶⁸

Küresel güç ABD dünyanın en büyük enerji kaynağı olan Orta Doğu'yu kontrol etmek için Suudi Arabistan'a yumuşak denge politikası uygulamış ve Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur. Orta Asya nüfuzu konusunda, Hazar enerji kaynaklarının çıkarılması için ilk desteğini 1994'te BTC'ye veren ABD enerji koridorunu korumak amacıyla Bağımsız Devletler Topluluğu'na rakip olarak GUAM'ın kurulmasına destek vermiştir. BTC yolu ile bu coğrafyanın enerji kaynaklarını ilk kez dünyaya açan ABD desteği bundan sonra da ortaklıklar yolu ile etkinliğini sürdürmeyi planlamaktadır. Post- Sovyet oluşumlara zıt olarak Batı ile yakınlaşma amacı güden, Avrupa destekli projelere açık olup, bölgesel sorunları yine Batı destekli olarak çözmeyi amaçlayan GUAM, Rusya'nın katılmadığı ilk uluslararası askeri tatbikatların

¹⁶⁸ (Erişim) www.scribd.com

gerçekleşmesini de sağladı. Avrupa'ya doğru bir enerji koridoru olma amacı şu zeminde Rusya tarafından sekteye uğratılmıştır. Batı'ya doğru bir enerji akışının sağlanması karşısında Rusya bölge devletlerini kendi safına çekecek açılımlarda bulunmakta ve alternatif enerji hatlarının oluşturulmasına çalışmaktadır. Rusya post-Sovyet devletler üzerindeki etkinliğini enerji ile artırmaktadır. Zengin kaynaklara sahip olan Orta Asya devletleri enerji taşımacılığını Rusya vasıtası ile yapmaktadırlar. Hariçte yapılan aktarımlar ise ABD desteğindeki projelerdir. Kısacası ABD ve Rusya arasında enerjinin silah olarak kullanıldığı bir rekabet yaşanmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra “radikal unsurları yok etmek” amacıyla Afganistan'a müdahalede bulunan ABD, bu vesile ile Orta Asya'nın stratejik noktalarından birine nüfuz etmiş oldu. Afganistan'dan sonra, Tacikistan ve Kırgızistan'da askeri varlığını sürdüren ABD elbette büyük güç Rusya'nın hegemon politikaları için tehlike oluşturmaktaydı. Bu yüzden ABD destekli oluşumlara alternatif olarak bölge devletleriyle birlik oluşturma yoluna giden Rusya, Çin ile birlikte Orta Asya devletlerini yanına alarak Şangay İşbirliği Örgütü'nü kurmuştur. Bu yolla Bağımsız Devletler Topluluğu'nun asıl gücü Rusya şimdiye dek küresel güç ABD'ye karşı yapılan en büyük başkaldırıyı gerçekleştirmiştir.

NATO çerçevesinde Hazar devletlerinin ABD ile yaptığı ikili antlaşmalar bu bölgenin Batı'ya bağlılığını artırıcı bir faktör olmuştur. Bu konuda en büyük yaklaşımları kuran Gürcistan ABD'nin bölgedeki ileri karakolu durumuna gelmiştir.¹⁶⁹ Bununla birlikte 2002 yılında ABD'nin Azerbaycan'a yapılması gereken yardımlarla ilgili 907. maddeyi yürürlükten kaldırmasıyla Azerbaycan ve ABD ilişkileri hız kazanmıştır. Azerbaycan hava sahalarının ABD'ye açılması ile gelişen bu askeri işbirliğinden rahatsız olan Rusya ve İran sert politik söylemlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının güvenliği ABD için büyük ölçüde önem taşımaktadır. Romanya ve Bulgaristan'da kurulan yeni Amerikan üslerindeki hızlı müdahale kuvvetleri Bakü-Ceyhan hattında bir sıkıntı ortaya çıkması durumunda

¹⁶⁹ WALT, Stephen M. (1987). **The Origins of Alliances**. Ithaca, NY: Cornell University Press

Kafkasya'ya kısa sürede ulaşarak müdahale edebilecektir. Gürcistan'da Gürcü askerlerinin eğitimi için bulunan Amerikan askerleri acil durumda petrol güvenliği için de kullanılabilir.¹⁷⁰

ABD'nin NATO kanadıyla oluşturduğu askeri işbirlikleri karşı Rusya en büyük karşı oluşum olarak Şangay İşbirliği Örgütü'nü organize etmekle beraber hemen ardından oluşturdukları Kolektif Güvenlik Örgütü'nün bu coğrafyada NATO faaliyetlerine karşı durabileceği belirtildi. Şangay İşbirliği Örgütü ile beraber Rusya'nın NATO'ya karşı elindeki diğer koz da çatışmalar mevzusudur. Fergana, Osetya ve Abhazya ile Karabağ meselesi Rusya'nın bölgesel etkinliğini göstermesi için yeterli fırsatları sunmaktadır. Bu meselelerin hallolması ancak Rusya'nın girişimleriyle mümkün olabilecektir. ABD ve Avrupa desteğindeki GUAM ülkelerinin bölgesel problemleri için çoğu zaman Rusya'nın devre dışı bırakılması amaçlanmaktadır. Gürcistan meselelerine ek olarak; Ukrayna'da Kırım, Moldova'da Transdiester ve Azerbaycan'da Karabağ meselesi için Rusya'nın yeniden kendi menfaatine iş görmeyeceği garanti edilemez. Ancak şu an için Rusya'nın çatışmalardan yararlanma konusunda izlediği politikalar Güney Kafkasya'da özellikle Gürcistan üzerinde yoğunlaşmaktadır. Abhazya ve Güney Osetya ülkelerinin bağımsızlık kazanmaları Batı destekli Gürcistan'ın Rus güdümünden ayrılmasının bir nevi cezası durumundadır.

2004 yılına kadar ABD politikalarına karşı çıkmayan BDT ülkeleri, bu tarihten sonra Rusya'nın etkisinde devam eden gelişmeleri desteklemiş ve bölgedeki Amerikan varlığı belirli konularda tehlikeye girmiştir. ABD'nin yaşadığı bu karşı tutuma paralel olarak bölgeye tesir etmek isteyen Avrupa Birliği Hazar'ın Kafkasya'daki kilit ülkesi Azerbaycan'a kadar uzanacak genişleme politikasına devam etmiştir. Nabucco projesi gibi açılımlar Hazar devletlerinin Rus kontrolünden çıkıp Batı'ya yönelmesinde önemli roller üstlenecektir. Özellikle şimdiye dek Avrupa Birliği destek programları ile

¹⁷⁰ PURTAŞ, Fırat; "Hazar Bölgesinde Rekabetin Yeni Boyutu: Silahlanma Yarışı", **TÜRKSAM**, 01/10/2004

oluşturulan TACIS, TRACECA¹⁷¹, INOGATE gibi projeler de en az diğer projeler kadar bölge devletleri üzerinde etki bırakacaktır. Hazar bölgesinde enerji konusunda Amerikan yayılcılığına karşı oluşan direnç hem iç işbirlik hem de Rusya'nın karşı politikaları olarak kendini göstermektedir. Ayrıca Hazar'ın statüsü konusunda Rusya'nın aleyhine olacak durumun desteklenmesi de çatışmalardan yararlanarak hegemonya kurmak yolunda atılacak adımlardan biridir.

Bölgede Mecburi İşbirlikleri Washington dış politikasının temel sorunlarından biri olan Moskova'nın bölgedeki işbirlikleri hususunda her ne kadar ABD'ye karşı rekabet içinde olsa da kendi iradesi dışında gelişen birçok meseleyle tek başına mücadele etmesi imkânsızdır. Bilindiği gibi 11 Eylül saldırılarından sonra Irak, İran ve Afganistan doğrultusunda “terörle mücadele” ABD'nin bu bölgedeki ana öncelikleridir. Rusya; İran ve ABD arasında gerçekleşebilecek bir çatışmanın sonuçlarından endişe etmektedir. Buna ek olarak, İran ve ABD arasındaki bir yakınlaşmanın sonuçlarından da endişe duymaktadır. Rusya, ABD-İran arasında bir yakınlaşmada İran'ın silahlarını ve nükleer teknolojisini Rusya yerine ABD'den almasından; Amerika'nın Hazar Havzası petrol ve gaz boru hattının İran üzerinden geçmesini onaylaması ve desteklemesinden (Bu hareket, Rusya'nın geçiş gelirlerinin azalmasına ve Rusya'nın bu bölgedeki etkisinin azalmasına yol açacaktır) ve Amerika'nın “İran ile başa çıkmak için” Rusya'ya olan ihtiyacının şimdikine oranla daha azalmasından kaygılanmaktadır. Hali hazırda Orta Asya'nın stratejik bölgesi Afganistan'da bulunan ABD, radikal akımların desteklediği terör oluşumlarına karşı güvenilir bir güçtür. Rusya'nın rahatsızlık duyduğu bu oluşumlara karşı ABD varlığı yeterli bir teselli konusudur. Zaten Rusya'nın ABD yerleşkesine izin vermesinin ardında yatan neden budur. Rusya'nın Manas'taki ABD üssünün kapatılması için baskı yapması bölgedeki ABD etkisinin azaltılması yönünde atılan adımlardan biridir. Ancak aynı zamanda bu girişim Rusya'nın korktuğu radikal unsurların

¹⁷¹ SARAÇ, Naciye; AZSAM “Tarihi İpek Yolu Yeniden Hayata Döndürülüyor” (Erişim) <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=229>

yayılması için de bir başlangıç olacaktır. Bunların karşılığında ABD'nin Doğu Avrupa'daki askeri varlığı konusunda Rusya'nın isteğinin gerçekleşmesi de ayrı bir "birbirine bağımlılık" durumunun göstergesidir. Füze kalkanları konusunda oluşan bunalımın ardından ABD Başkanı Bush, Moskova-Washington ilişkilerinin geliştirilmesi çalışmalarına bundan sonra da devam edeceklerini ifade etmiştir. Rusya'nın ABD'ye karşı tavrı iki şekilde kendini göstermektedir; hem ABD'nin bölgedeki etkinliğini yok etme isteği hem de bölgede Rusya'yı tehdit edecek gelişmeleri önleyecek tek gücün ABD olmasından duyulan iyimserlik. Soğuk savaş dönemi rekabetinin yeniden canlandığı günümüzde; Hazar bölgesi, enerji kaynaklarından askeri işbirliklerine kadar, büyük güçlerin hegemonyasını etkin hale getirmek için bir çatışma ve işbirliği sahası olmaktadır. Ortak menfaatlerle oluşan işbirliği ihtiyaçları aynı zamanda bir diğerinin etkinliğini azaltmak için kullanılan araçların doğmasına da sebep olmaktadır. Güçler dengesinin Orta Asya devletleri haricinde sağlandığı bu zeminde, "ilişkisizlik" durumundan kurtulan BDT ülkeleri yeni gelişmeleri ateşleyebileceğine dair yorumlar mevcuttur. Sonuçta Mackinder'in Heartland teorisi doğrultusunda iş gören şahin dış politik açımlar elbette bu bölge üzerinde yeni dengeler oluşturma kabiliyetine de sahiptir. Oluşacak yeni dengelerde ise zengin kaynakları elinde tutan bölge devletlerinin söz hakkı, dünyanın kaç kutuplu olarak yönetileceğinin de işaretçisi olacaktır.

3.10. AVRUPA BİRLİĞİ

Günümüzde, dünyanın ikinci en büyük enerji tüketicisi konumundaki AB, dünya enerji ithalatında ilk sırayı almaktadır. AB'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı kaynak toplam tüketiminin %76'sını ithalatla sağladığı petroldür. AB'nin doğalgaz tüketimindeki ithalata bağımlılığı ise %40

düzeyindedir. AB'nin önümüzdeki 20-30 yıl içinde petrolde %90: doğalgazda %70 seviyelerinde dışa bağımlı hale geleceği beklenmektedir.¹⁷²

AB'nin doğalgaz talebi gün geçtikçe arttığından son dönemlerde alternatif arayışlarıyla Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır.¹⁷³

Petrol ithalatının %45'ini Orta Doğudan, %21'ini Rusya Federasyonundan; doğalgaz ithalatının %42'sini Rusya Federasyonundan gerçekleştiren AB Orta Doğudaki güvenlik eksikliğinden ve Rusya'nın enerji konusunda tek başına hâkimiyet sürmesinden rahatsız olup enerji aktarımı için yeni boru hattı projelerine sıcak bakmaktadır.

Günümüzde AB petrol tüketiminin %15'i, petrol ithalatının ise %30'u Rusya tarafından karşılanmaktadır. Bu petrolün sadece %10'luk bir kısmı boru hattı yoluyla, geriye kalan kısmı ise tankerler yoluyla taşınmaktadır. Uzmanlar üretimin azalması ile birlikte Rusya'dan gelen petrolün öneminin daha da artacağına işaret etmektedir. Avrupa Birliği doğalgaz tüketiminin %25'i Rusya tarafından karşılanmaktadır.¹⁷⁴ Petrolden farklı olarak doğalgaz ticaretinin çok büyük bir bölümü boru hatları yoluyla yapılmaktadır. Avrupa Birliği'nin Rus enerjisine bağımlılığı giderek artmakta, bu bağımlılığın büyük bir bölümünü ise doğalgaz oluşturmaktadır.

Bu bağımlılık tek taraflı değildir. Rusya uluslararası alandaki etkinliğini arttırmak, savunma, silahlanma, nükleer enerji ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için enerjiden elde ettiği gelirin devamlılığını sağlamak ve onu iyi kullanmak zorundadır. Rusya, AB'nin yaptığı enerji ithalatını kontrol etmek ve bağımlılığı sürdürmek için yeni boru hatları ve ihracat anlaşmaları yaparak, aslında sahip olmadığı bir kaynağı da pazarlamaktadır. Nitekim

¹⁷² PALA, Cenk; "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye", *Avrasya Dosyası*, cilt 9, sayı 1, 2003, s.18

¹⁷³ SESTANOVICH, Stephen (Der); *Rethinking Russian National Interests*, CSIS, Washington, 1994

Uluslararası Enerji Ajansı öngörülerine göre, 2030 yılına kadar Avrupa'nın doğalgaz ithalatının %50 oranında artması durumunda, Rusya'nın böyle bir talebi karşılaması mümkün görünmemektedir. Aynı öngörü, Rusya'nın birincil enerji sağlayıcısı konumunu sürdüreceğini, ancak AB enerji ithalatındaki payının azalarak % 70'den % 35-40 seviyelerine düşeceğini vurgulamaktadır. Avrupa Birliği Rusya'dan alamadığı enerjiyi, alternatif kaynaklara yönelerek ikame etme yoluna gidecektir. Bu durum Rusya'nın enerjiye dayalı ekonomik yükselişi ve uluslararası alandaki saygınlık mücadelesini sekteye uğratacaktır. Çünkü Putin döneminde Rus devletinin iç ve dış politikada başarısı, enerjiye endekslenmiştir; enerji politikalarında sahip olunan bu dominant konumun kaybı Rusya'yı zor durumda bırakacağı belirtilmektedir.¹⁷⁵

Rusya Devlet Başkanı, kalkınma ve modernleşme için Rusya'nın iç kaynaklarının yeterli olmadığını, Batı'nın para ve teknolojisine ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Başkan, Rusya'da yayınlanan "Gazete" gazetesi için kaleme aldığı makalede, Batı demokrasileri ile uyum içinde olunması, komplekse kapılmadan şeffaf ve çıkarların gözetildiği ilişkilerin kurulmasının zorunlu olduğuna değindi. "Rusya, ileri!" başlığı ile Kremlin internet sayfasında da yayınlanan makalede, "Batı demokrasileri ile uyum geçici bir süreç ya da kişisel bir tercih olmadığını, Rusya'nın kendi kaynakları yaşam standardının yükseltilmesi için yeterli olmadığını ve Avrupa, ABD ve Asya ülkelerinin para ve teknolojisine ihtiyacın olduğunu ifade etmiştir". Başta Türkiye ve AB olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerde karşılıklı çıkar anlayışının önemli olduğuna değinmiştir. Ona göre Batı'nın da Rusya'ya ihtiyacı vardır.

AB ülkelerinin Rusya'ya alternatif arayışları, Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Rusya'ya bağlanması, başta Norveç olmak üzere Kuzey Avrupa'da enerji kaynaklarının tükenmesi, İran'ın Batı ile sorunlar yaşaması, Orta Doğu'nun istikrardan uzak olması sadece Avrupa ülkelerini değil, ABD

¹⁷⁵ (Erişim) <http://www.diplomatikgundem.com/2008/08/rusyanin-yeni-enerji-stratejisi.html>

ile Asya-Pasifik ülkelerini de alternatifsiz bırakıyor. Nitekim Almanya ve İtalya gibi AB'nin ileri gelen ülkeleri, enerji alanında Rusya ile işbirliğine giderken, Çin ile Japonya da Rus enerji kaynakları için kendi aralarında mücadele vermektedirler. Rusya ise, son dönemde geliştirdiği yeni projelerle, kendisine hâlihazırda bağımlı olan ülkelerin bağımlılık düzeylerini artırma çabası içindedir. Bu projelerin başında Kuzey Boru Hattı ki bu hat Rusya ile Almanya'yı Baltık Denizi altından bağlayacaktır. Güney akım da, Rus gazını Bulgaristan, Yunanistan, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerine ulaştıracaktır.¹⁷⁶

AB'nin etkisi doğrudan ve dolaylı olarak Rus-Türk enerji ilişkilerine etkisini göstermektedir. Örneğin; Rusya-Ukrayna arasındaki enerji krizi Avrupa'yı her zaman etkilemiştir. Avrupa ülkeleri enerjide artan oranda doğalgaz kullanmaktadır. 2004 yılında kullanılan 170 milyar m³ doğalgazın 130 milyar m³'ü Rusya'dan alınmaktadır. Rusya'dan gelen doğalgazın ise yüzde 80'ni Ukrayna üzerinden geçmektedir. Avrupa ülkelerinin önemli bölümü doğalgaz kullanımında Rusya'ya aşırı bağımlıdır. Bağımlılık oranı; Sırbistan %100, Estonya %100, Bulgaristan %99,6, Finlandiya %99,2, Yunanistan %90, Slovakya %85,6, Almanya % 65, Çek cumhuriyeti %76,5, Macaristan % 71,5, Avusturya %63,5, Letonya %93,8, ve Litvanya % 93,2'dir.

Avrupa ülkelerinin enerjide doğalgaza, Rus doğalgazının ise Ukrayna transit hattına yüksek bağımlılığı Avrupa ülkelerini de krize taraf haline getirmiştir. Ukrayna'nın % 15 transit geçiş hakkı ile el koyduğu doğalgaz ve Rusya'nın kısıtlamaları ile Avrupa ülkeleri sorunun ve çözümün ortağı haline gelmiştir.

AB'nin enerji ihtiyacının %50'sini dışarıdan ithal ettiği bilinen bir gerçektir. Buna bakıldığında da önümüzdeki senelerde daha birçok ülkelerin

¹⁷⁶ KAMALOV, İlyas; "Rusya'nın Yeni Enerji Politikaları", **Stratejik Analiz**, C.9 No:100 s. 10

enerji kriziyle yüz yüze olabileceğini öngörmek mümkündür. İşte o zaman AB belki de Uluslararası faktörlerin en büyüğü haline gelecektir.¹⁷⁷

AB'nin Politikasında Rusya'ya Alternatif Kaynaklar olarak Hazar ve Orta Asya Kaynakları.

İran ve Kuzey Afrika ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin siyasi ve ekonomik açıdan gelişmiş olduğu görülse de İran konusundaki belirsizlik, Libya'nın dış politikasına duyulan güven eksikliği ve Cezayir ile sınırlı ilişkiler, AB için Hazar'ı en cazibeli kaynak durumuna getirmektedir. AB'nin "Orta Asya ile Ortaklık için Strateji" belgesini kabul etmiştir. Bu belgede ortaya konan en önemli hedeflerden biri de Türkmenistan ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayacak Trans-Hazar boru hattının inşa edilmesidir. AB'nin bu amaçla oluşturduğu, bölgeye yönelik en önemli araç "Orta Asya için Bölgesel Yardım Stratejisi"dir. Buna göre AB, 2007-2013 yıllarını kapsayan dönemde "yoksulluğun azaltılması, eğitim, sürdürülebilir kalkınma, demokratikleşme, yönetim, ticaret politikası ve yatırımda hukuki reform" alanlarında kullanılmak üzere 750 milyon euroluk bir yatırım yapmayı öngörmektedir. Bu yardımın 1/3'ü, Orta Asya ve Güney Kafkasya ile AB arasındaki bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine ayrılmıştır. Ancak AB enerji ve dış politikasında üye ülkeler arasındaki uyuşmazlıklar, bölgeye yönelik stratejinin kısa vadede sonuç almasını zorlaştırmaktadır.¹⁷⁸

Avrupa Birliği'nin, Rusya Federasyonu enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için yürüttüğü, ancak bir türlü sonuca ulaşamayan projelerin hayata geçirilemeyişinin ana nedeni, AB ülkeleri arasında enerji ve dış politika konularında süregelen anlaşmazlıklardır. Kafkasya krizinden sonraki gelişmeler, bu durumu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Petrol fiyatlarının oluşturduğu parasal gücü; eğitimli milliyetçiliğin öne çıktığı bir

¹⁷⁷ TÜRKMENBAŞI, Saparmurat; **Programa (10 let blagapoluçya) Ekonomiçeskaya Programa Prezedenta Türkmenistana**; Sinem Yay; Aşgabat, 1994, s. 44

¹⁷⁸ Samray, Pavel; **Osnovniye Naprovleniye Energetičeskoy Strategiy Türtsiy i İyo Vlyanie Na Energitičeskuyu Politiku Rossiy**, Moskva, s. 3

toplum yetiştirme ve güçlü savunma sistemine erişmede kullanan Rusya ile AB' ilişkilerinin boyutu da AB-ABD ilişkilerindeki değişimi ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar AB, ABD ve Rusya arasındaki ikili ve çoklu ilişkileri ikili boyuta indirmek zor ise de, Rusya ile komşuluk ve yoğun ticaret ilişkisinde olan AB ülkelerinin sergilediği ilişki tablosu, yeni bir döneme işaret etmektedir. Gerek ticari ilişkiler gerekse hâlihazırda alternatifi olmayan enerji kaynaklarına olan bağımlılık nedenleriyle birbirine geçmiş Avrupa-Rusya ilişkilerinin, ABD'nin Rusya'ya yaklaşımdan farklı olacağı bir gerçektir. Bu çerçevede AB, ticaret hacminin büyük olduğu Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine, bu ülke ile ticari sorunların çözümüne destek olacağı ve uluslararası ticaret kurallarına uyumunu sağlayacağı gerekçeleriyle destek vermektedir. Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ve işgal sonrası oluşan iki bağımsız devleti tanınması karşısında ABD'nin hızlı ve sert tepkisi AB'de aynı şekilde destek bulmamıştır. AB dönem Başkanı Fransa Devlet Başkanı'nın ateşkes ve arabuluculuk çalışmalarını takip eden AB'nin toplu tepkisinde kararsızlık ve bölünmüşlük hâkimdi. Bu tablo, Soğuk Savaş döneminde gözlenen transatlantik işbirliğinde çatlama ve çatlamaların başladığının işareti olarak, ABD'nin Soğuk Savaş naralarına karşı AB'nin yumuşak ve tavizci bir tavır takınması şeklinde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar transatlantik işbirliği ticaret, NATO ve küresel denetim konularında gerekli ise de Avrupa'nın Rusya ile ilişkili konulara daha ihtiyatlı yaklaşmasının en önemli nedenleri bu ülkeye olan enerji bağımlılığı ve bazı AB ülkelerinin yatırımları olarak sıralanabilir. Avrupa bazı projeler nedeniyle ilgili olduğu coğrafyada meydana gelen saldırıya karşı daha gerçekçi bir tavırla, çok büyük anlaşmazlıklara neden olmayacak bir çözüm yoluna gitmiştir. Rusya dünyanın en büyük doğalgaz üreticisidir ve AB ise tek coğrafyada en büyük doğalgaz pazarıdır. Standard mantık, bu iki komşunun sağlıklı ve gelişmiş siyasi, ticari ilişkiler kurmasını gerektirmektedir. Avrupa sermayesinin Rusya'deki ham petrol, doğalgaz ve elektrik sektöründeki yatırımları da oldukça büyük boyutlardadır. Öte yandan Rusya doğalgaz ve petrol sektöründeki enerji devleri de AB pazarlarındaki paylarını büyütme çabasıdadır. AB, Rusya'nın büyük ve kârlı işler yaptığı, yaklaşık 2 bin km sınır paylaştığı bir pazardır. Rusya'nın elitleri Almanya'da iş

yapmakta, Fransa'da yazlık evler almakta ve çocuklarını İngiliz okullarında okutmaktadırlar. Tüm bu gelişmeler ve iç içe girmiş karmaşık ilişkiler, AB-Rusya siyasi ilişkilerini etkilemekte ve son Kafkasya krizinde olduğu gibi, AB-ABD siyasi gelişmelerinde de önemli rol oynamaktadır. Ancak, yukarıda açıklanan durumun, AB ve Rusya enerji ilişkilerini şeffaf, karşılıklı yarara dayanan, güvenli bir sisteme götürmesi beklense de, Kafkasya'da yaşanan son kriz, Avrupa'da Rusya ve sahip olduğu enerji gücü için soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. AB ülkeleri tarafından sorgulanan diğer bir husus da, 2003 sonrası enerji fiyatlarının eriştiği seviyede oluşan kârlılığa rağmen, Rusya'nın gerek doğalgaz gerekse petrol sahalarına gerekli yatırımları yapmadığından gelecekte arz sıkıntısı yaşanacağı endişesidir. Rusya'nın buna rağmen Asya pazarlarına girmek için de yoğun çalışmalar yapması bu endişeyi daha da artırmaktadır. AB üyesi ülkelerin bir kısmı bu nedenlerle kaynak çeşitliliğinin ciddi olarak gündeme gelmesini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, gerek tüketimdeki hızlı artış gerekse petrol ve kömüre kıyasla temin ve nakil konularındaki kısıtlamalar, enerji arz güvenliği açısından doğalgazın öne çıkmasına neden olmaktadır. Doğalgazın petrol ve kömür kadar yaygın üretimi olmaması, üretim ve pazar arasındaki ulaşımın ekonomik olması kaydıyla öncelikle boru hatları, sonra sıvılaştırılmış olarak ve çok özel deniz ve kara tankerleriyle sağlanabilmesi, bu kaynağa bağlı olanların daha sorgulayıcı olmalarına yol açmaktadır. Enerji güvenliği, enerji kaynak ve ülke çeşitlendirmesinin hem kapasite hem fiyat olarak sürdürülebilirliği konularında AB'de yapılan tüm proje çalışmalarına karşın, AB ülkelerinin ABD ve Rusya ile ticari ve siyasi ilişkileri ve konuya yaklaşımları bu projeler için eyleme geçişte isteksizlik veya söz konusu ülkelerin bireysel girişimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Enerji konusunda öne çıkan AB-Rusya ilişkileri göz önüne alındığında, bu konuda AB'de fikir ve eylem birliğinden söz etmek mümkün olamamaktadır. AB içinde, AB-12 olarak adlandırılan grupta, birliğe sonradan katılan Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Baltık ve İskandinav ülkeleri arasında Rusya ilişkilerine bakıştaki farklılık Kafkasya krizi sonrası çok net olarak ortaya çıkmıştır. Kafkasya krizinin ardından Rusya kaynaklarına olan bağımlılık yanında, Hazar Havzası

enerji kaynaklarına ulaşım yolları da tartışılmaya başlanan bir konu olmuştur. 2008 Eylül ayının ilk haftasında Piestany-Slovakya’da bir araya gelen AB’nin Doğu Avrupa kanadını oluşturan Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya Devlet Başkanları, AB’nin Rusya enerji kaynaklarına bağımlılığını gündeme getirerek, acil kaynak çeşitlendirmesi konusunu vurgulamışlardır. Toplantı sonrası bir açıklama yapan Polonya Devlet Başkanı Lech Kaczynski AB’nin Rusya hidrokarbon kaynaklarına olan bağımlılığına acil olarak çözüm getirmesi gereğini, ancak Gürcistan’daki durum ve Rusya’nın tutumunun, bu hususta verilecek kararı da içinden çıkılmaz bir hâle getirdiğini, vurgulamıştır. Rusya doğalgaz üretiminin yüzde 85’ini karşılayan Gazprom’un en büyük dış pazarı Avrupa’dır. 2005 yılında Avrupa’nın 560 milyar metreküp talebinin 161,5 milyar metreküpü (yüzde 28) Gazprom tarafından karşılanmıştır. Yaklaşık 2000 km uzunluğundaki ‘Yamal-Avrupa’ doğalgaz boru hattı ise Rusya, Belarus ve Polonya’dan geçerek Almanya’ya ulaşmaktadır. Gazprom tarafından 2006 yılında tamamlanan bu hat ile Almanya, yılda 33 milyar metreküp doğalgaz satın almaktadır. Başında Almanya eski Başbakanı G. Schröder’in olduğu, kuzey denizinden geçen ve Almanya ile İngiltere’ye enerji sağlayacak olan ‘Kuzey Akımı’ doğalgaz boru hattı, yine Rusya ile ilişkilere bağımlı bir projedir. Avrupa pazarında en büyük gaz ithalatçıları Almanya, İtalya, Türkiye ve Fransa olup, toplam Rusya satışlarının 1/3’ü bu dört ülkeye yapılmaktadır.¹⁷⁹

Enerjide bağımlılık sadece doğalgazda değildir. Rusya, Avrupa petrol talebinin de yaklaşık yüzde 33’ünü karşılamaktadır. Öte yandan BDT ve Baltık ülkeleri’nin de Rusya doğalgazına bağımlılığı söz konusudur. 2006 yılında bu ülkelere satışlar 101 milyar metreküp olmuştur. Bu pazarda da en büyük alıcılar, Ukrayna ve Belarus olup, Ukrayna yılda 59 milyar metreküple toplam miktarın yüzde 60’ını almaktadır. Rusya’nın sahip olduğu enerji kaynaklarını politik silah olarak kullandığını, bunun yakın gelecek için çok ciddi bir tehdit oluşturacağını savunan ve Almanya, İtalya ile Fransa’yı Rusya

¹⁷⁹ GÖKNEL, Mete; Kafkaslarda Yaşanan Sıcak Yaz, Soğuk Bir Kışın Habercisi mi?, 3 Eylül 2008, (Erişim) <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2558&kat1=11&kat2=>.

doğalgazına bağımlılıkları ve bu ülkedeki yatırımları nedeniyle suçlayan Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri, Rusya'ya karşı, ABD ve NATO desteğiyle katı duruş sergilenmesi gereğini dile getirmektedirler. Bu ülkelerin Rusya'ya enerji bağımlılığının hemen hemen yüzde 100 olduğu göz önüne alındığında bu çıkışları haklı görülmekle birlikte, söz konusu bağımlılığın ortadan kaldırılmasında kısa ve orta vadede yapılacak hiçbir eylemin olmadığı bir ortamda, bu çıkışa bir anlam verilememektedir.

Biz buradan Avrupa'nın "NABUCCO" projesine olan ilgileri kayda değer olduğunu anlayabiliriz.

Bakü'den konuya bakışta, NABUCCO projesine doğalgaz sağlamada sorun yok gibi görünse de, Hazar'ın doğusundaki kaynakların uzun vadeli sözleşmelerle Rusya ve Çin'e bağlandığı bilinmektedir. Türkmenistan, yapımına 2007 yılında başlanan ve Çin'e uzanacak doğalgaz boru hattından CNPC-Çin Devlet Petrol Şirketi- ile yaptığı anlaşma gereği sevk edilecek 30 milyar metreküp sevkıyatı 40 milyar metreküpe çıkarma teklifi yapmıştır. Azerbaycan'da faaliyet gösteren Batılı şirketler, doğalgaz üretimini artıracak yeni yatırımlara soğuk bakmaktadırlar. Bu durumda NABUCCO hattını besleyecek kaynaklar İran, Katar ve Irak olmaktadır. Bilindiği gibi LNG üretim ve satışında en büyük olan Katar, mevcut yatırımları ve LNG piyasasının hızlı gelişimi nedenleriyle boru hattı ile gaz sevkine sıcak bakmamaktadır. Irak Petrol Bakanı Hüseyin al Şehristani 13 Ekim günü Londra'da, içinde Shell, BP, ExxonMobil, Chevron, Total gibi devlerin de bulunduğu 35 IOC-Uluslararası Petrol Şirketleri- ile bir toplantı yaparak, ülkenin en büyük altı petrol iki doğalgaz sahasının ihale edilmesi konusunun görüşmelerini yapma kararı almış ancak yatırıma esas kararın ancak 2009 yazında verilebileceği bildirilmiştir. İran da NABUCCO projesine olan ilgisini ve Avrupa'ya doğalgaz sevk etme arzusunu belirtmekte ve karşı tarafın ilgisizliğini dile getirmektedir. İran Petrol Bakanı Golam Hüseyin Nozari Wiener Zeitung gazetesine verdiği demeçte, NABUCCO Koordinatörü OMV -Avusturya Firması- projeyi hızlandırmalı ve tamamlamaya yönelik çalışmalara başlamalıdır. Bu

çerçevede bir an önce doğalgaz satın alma sözleşmelerini yapmalıdırlar. Dünya doğalgaz rezervlerini yüzde 16'sına sahip bir ülkeyi (İran) göz ardı ederek bu projeyi hayata geçirmeleri mümkün değil, ancak bizde sonsuza dek bekleyemeyiz, AB'nin bu konuda İran'a ihtiyacı var' sözleriyle İran'ın Batı ile işbirliğine girme arzusunu beyan etmiştir. Ancak, ABD yaptırımları karşısında İran ile AB ilişkilerinin nasıl kurulacağı da ayrı bir soru işaretidir. Bu ülkelerden Irak'ın hem rezerv hem de netleşmesi zaman alacak iç politik gelişmeleri; İran'ın ABD ile ilişkileri; Katar'ın mevcut ve kurulmakta olan LNG Üretim Tesislerinin (LNG Trains) üretimini uzun vadeli sözleşmelerle sattığı ve boru ile gaz satışına sıcak bakmadığı göz önüne alındığı takdirde, bu kaynaklara yönelik rezerv ve güvenlik gerekçeleri ortada iken, sadece Mısır ve Azerbaycan gazının hem ITG(Yunanistan ve İtalya) hem de NABUCCO (Bulgaristan-Romanya Macaristan-Avusturya projesini aynı anda besleyebilecek kapasiteye ulaşması mümkün görülmemektedir.¹⁸⁰

AB ülkeleri, topluluğu ilgilendiren siyasi konularda olduğu gibi enerji konusunda da çok sesliliğe devam ettiği sürece, Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığa karşı kaynak çeşitlendirme konusunda toplu çözüme yönelik projelerin hayata geçirilmesi zor görülmektedir. AB Komisyonu INOGATE Programı çerçevesinde geliştirilen ve ilk etabı (Türkiye-Yunanistan) Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi olarak adlandırılan Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı, kaynak çeşitlendirilmesi için bölgesel çözüm tarzına yönelik iyi bir örnektir. Bu proje Hazar Havzası, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinden sağlanacak doğalgazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden, İtalya ve daha sonra Avrupa pazarlarına naklini sağlamaktadır. Aynı yaklaşımla, NABUCCO Projesi, Rusya enerji bağımlılığından aşırı tedirgin olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini besleyecek bir rotaya çevrilerek bu boru hattından doğalgaz alma kararlılığında olan ülkelerin gösterecekleri siyasi irade ile bölgesel bir çözüme gidilebilir. Bu çözüm, öncelikle erken sağlanacak

¹⁸⁰ Kommersant, (Erişim), www.kommersant.com, 18.09.2008

Azerbaycan ve Mısır doğalgazları yanında Irak doğalgazı ve takviye edilecek İran doğalgazıyla mümkün olabilecektir.

Tüm bu çözümlerde -jeopolitik konumu itibariyle- Batı ile Doğu arasında doğal bir enerji köprüsü oluşturan Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkarılmasında en ekonomik ve güvenli geçiş yoludur.¹⁸¹

Türkiye geçişli rotalar aynı zamanda AB için de Rusya dışındaki kaynaklara ulaşımında tek yol olmaktadır. Öte yandan, ABD'nin, Rusya'nın enerji alanındaki faaliyetlerine karışmama yolundaki tutumu güçlü bir mesaj olarak algılanmalıdır. Rusya Avrupa'ya enerji arzında başrol üstlenmeye kararlı olup, AB'nin, ABD'nin Orta Doğu coğrafyasında uyguladığı politikalarla, "AB enerji kaynakları ve güzergâhlarını çeşitlendirme" politikasını uygulaması, ABD'nin telkin ettiği gibi çok da kolay bir konu değildir. O nedenle, İran ilişkilerinde AB ülkeleri ve Türkiye kararlılıklarını sergileyerek, enerji kaynaklarını çeşitlendirme tezlerini ABD'ye kabul ettirmeleri gerekmektedir. AB ve İran arasında başlayacak böyle bir ticari ilişkinin bölgeye getireceği siyasi huzuru Afganistan ve Irak konularında sıkıntıları olan ABD 'nin göz ardı etmesi çok zordur. Sonuç olarak, AB ve Rusya arasındaki karmaşık teknik, ekonomik ve jeostratejik konular, enerji ilişkilerini tek düzleme çekmeye ve çözüm üretmeye mani olmaktadır. O nedenle, Birlik olarak merkezi çözümden çok bölgesel çözümlere gidilmesi, ancak, birlik menfaatlerini ilgilendiren siyasi konularda AB olarak tam destek verilmesi, en uygun yol olacaktır.

Rusya, AB enerji ticaretindeki hâkimiyetini koruyabilmek ve enerjiye dayalı yükselişini sürdürebilmek için; Yeni enerji sahaları bularak üretimini arttırmalı ve yeni sahaların geliştirilmesi aşamasında gerekli olan finansmanın sağlanması için yabancı yatırım seçeneğini göz önünde

¹⁸¹ Oil companies to get details Monday on bidding for rights to Iraqi oil fields` , The Canadian Press, (Erişim) 12 Ekim 2008, www.thecanadianpress.com.

bulundurmalı, iç pazarda reform yapmalı, özellikle doğalgazda yerli tüketim artışının ekonomiye tehdit oluşturmaması için yeterli arz sağlamalı,

Son dönemde Rusya'nın Orta Asya ve enerji üreten ülkelere artan ilgisinin temelinde enerjiye dayalı bu yükselişin sürdürülmesi ve bu yükselişten sağlanan siyasi güç yatmaktadır. Orta Asya ülkeleri ile tarihsel bağları ve siyasi ilişkileri Rusya'yı diğer devletler karşısında avantajlı bir konuma getirmektedir. Bu durum Rusya için çok önemlidir, çünkü aynı durumun Avrupa'ya kaynak sağlayabilecek diğer bölgelerde geçerli olduğu söylenemez. Rus devleti ve Gazprom'un Kuzey Afrika'ya ilgisi, bölgedeki Rus etkinliğinin üst seviyeye çıkarılması, Avrupa'nın Rus enerjisine bağımlılığın kırılmasının engellenmesi amacı taşımaktadır. Bu bağımlılığın kırılması, ekonomik açıdan büyük zararlar getirmese de siyasi açıdan Rusya'nın uluslararası etkisinin azalması anlamına da gelebilecektir.

Avrupa Birliği Enerji Politikası'nda Rusya'ya Alternatif Kaynaklar Rusya'nın stratejik ve siyasi kaygıları, ancak enerji alanında Rus kaynaklarına bağımlılığın sürdürülmesi, alternatif kaynak özelliği gösteren ülkelerde Rus etkinliğinin artırılması ve Avrupa-Atlantik ittifakının çevreleme politikalarının tersine çevrilmesi ile mümkün olacağı fark edilmiştir.

Rusya dağıtmış olduğu ülkeleri bir şekilde tekrar kendine bağımlı bir ülke haline getirmeyi amaçladığı da görülmüştür. Hatta belli başlı örgütlerin kurulmasına da ön ayak olmuştur.

Birçok ekonomik ve siyasi örgütleri de kurulmuştur. Aynı zamanda bu örgütlerin birçoğu enerjinin kontrol edilmesi amacını da taşımaktadır.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT),
Şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü (ŞEİÖ),
Orta Asya İşbirliği Örgütü (OAIÖ),
Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü (AEİÖ),

Rusya-Beyazrusya Ortak Ekonomik alan Anlaşması. Bunların yanında: Türkiye ve Pakistan başta olmak üzere ve çoğu Orta Asya ülkesinin üye olduğu Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)

Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın oluşturduğu (GUAM) örgütleri de bulunmaktadır.

3.11. İRAN

İran önemli enerji rezervlerine sahip Türkiye'nin komşusu bir ülkedir. Fakat tarihte İran-Türk (Osmanlı) dostluğuna dair ciddi hadiseler yaşanmamıştır. İran'ın ABD ile ters düşmesi zaman zaman Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Şuanda da İsrail ve ABD'nin istememesine rağmen Rusya Buşera'da nükleer santral inşa etmektedir.

Türkiye'nin İran ile enerji konusunda 40 yıla yakın müzakereleri sürmektedir, fakat Türkiye, ABD siyaseti ve başka sebeplerden dolayı İran ile ilişkilerinde çok başarılı olduğunu söylemek zordur.

8 Ağustos 1996 tarihinde BOTAŞ ile İran Ulusal Gaz Şirketi (NİGC) 23 yıllık doğalgaz alım -satım anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre 4 milyar m³ miktardan başlayan ithalat 2007 yılında 10 milyar m³'a kadar çıkmakta ve 2020 yılına kadar bu miktar sabit kalmaktadır.

Bu anlaşma çerçevesinde Doğu Anadolu Doğalgaz Ana iletim Hattı Projesinin ilk bölümü olan Doğubeyazıt-Erzurum doğalgaz boru hattı ihalesi, 1997 yılında yapılmıştır.¹⁸²

¹⁸² BOTAŞ, (Erişim) www.botas.gov.tr. 12.03.02

İran Doğalgaz Boru Hattı gecikmesi bazı yorumlara tabi olmuştur. Kimilerine göre Türk tarafı kendi tarafındaki bağlantıyı zamanında hazırlamama ve yerine getirilmeyen vaatlerin tazminatını İran'a ödememe gibi bazı aksaklıklar çıkarmıştır. Bazı çevreler de ABD baskısı yüzünden Türkiye mahsus sorun çıkarmakta fikrini savunmaktadırlar, çünkü İran Doğalgaz Boru Hattı daha 1997'lerde ABD'nin General Electric Cail Structure Finans Group ve Bechtel Enterprises şirketleri tarafından finanse edilmiş olan Türkmenistan'dan gelecek olan Hazar Boru Hattına rakip olacaktır.¹⁸³

İran-Türkiye doğalgaz boru hattından gaz sevkiyatına başlanması nedeniyle, sınırın İran tarafındaki Bazargan ölçüm istasyonunda resmi açılış töreni düzenlendi. Bir süre önce, uluslararası normlara uymadığı gerekçesiyle devreye girmesi uzayan Bazargan Ölçüm İstasyonu, 10 Aralık'ta hizmete girerek Türkiye'ye gaz verilmeye başlanmıştı. Bazargan'da düzenlenen törenle, bu proje resmen hayata geçirilmiştir. Bu doğalgaz bağlantısı ile Türkiye'nin İran ile yaptığı dış ticaret açık vermeye başlamıştır, yani Türkiye'nin İran'dan ithalatı ihracatını aşmıştır.¹⁸⁴

İran, Kuzey Afrika ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya Doğalgaz ihraç etme yollarını aramıştır, fakat Türkiye'yi devre dışı bırakacak projelerin ekonomik olmaması projelerin hayata geçirilmesini engellemiştir. İran'ın Pakistan üzerinden gerçekleştirdiği projeler de beklenen başarıyı getirememiştir. Avrupa'ya Rus hatları vasıtasıyla doğalgaz ihraç etmiştir ama nakil pazarlığında Rusya ile tam anlaşamamışlardır.

Türkiye'nin İran karşısında pazarlık gücünü artıran faktörler çoktur, Türkiye'nin sınır komşuluğu, komşuların en zengini ve büyük enerji talebinde

¹⁸³ BELENKAYA, Marianna; "Draka za Turetskiy Rynok Gaza", Nezavisimaya Gazete, www.ng.ru, 12.03.02

¹⁸⁴ "İran Türkiye Doğal Hattı Resmen Açıldı", (Erişim) www.e-kolay.net, 23.01.02

bulunması, Avrupa'ya bağlantı yolunda olması İran'ı Türkiye ile işbirliğine istemese bile zorlamaktadır.¹⁸⁵

Enerji Bakanlığı talimatı gereği BOTAŞ'ın İran ile yaptığı fiyat indirme görüşmesinde "Türkiye sizin için ABD ile karşı karşıya geldi" görüşü aktarılaraq İran'ın fiyatı düşürmesi talep edilmiştir. Yalnız olumlu bir sonuç alınmamıştır.¹⁸⁶

Hâlihazırda İran dünyadan tecrit edilmiş ve Batı'nın politik baskısı altındadır. Bu bakımdan İran'ın gelişmesi zor görünmektedir.¹⁸⁷ Buna rağmen Türkiye İran için enerji alanında vazgeçilmeyecek işbirliği ortağıdır. İran da Türkiye için ucuz ama güvenilmeyen enerji kaynağıdır. Ticari ilişkilerin gelişmesi her iki ülke insanı için de refah artışı sağlayacaktır.

Gazprom sadece Hazar kaynaklarını değil, Avrupa enerji ihtiyacını karşılayacak ve kendisine alternatif olma ihtimali taşıyan tüm ülkelerin bu yöndeki girişimlerini yakından takip etmektedir. Bu ülkelerden en önemlisi şüphesiz İran'dır. Gazprom Başkanı Alexei Miller 12-13 Temmuz 2008 tarihlerinde Tahran'da İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad ve Petrol Bakanı Hüseyin Nazeri ile görüşmelerde bulunmuştur. Taraflar arasında petrol ve doğalgaz sahalarının arama-çıkarma çalışmalarının birlikte yapılması, yeni rafinerilerin kurulması ve ulaşım hatlarına yatırım öngören bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Rus tarafı, İran'daki Güney Pars sahası, İran-Pakistan-Hindistan boru hattı ve sıvılaştırılmış doğalgaz projelerine de ortak olma isteğini ortaya koymuştur. Böyle kritik bir dönemde büyük ölçekli yatırım öngören bu tip anlaşmalar yapılması riskli olmakla beraber, Rusya İran'a yönelik izolasyonun artarak devam etmesinden yararlanarak özellikle enerji alanında büyük avantaj elde etme peşindedir.

¹⁸⁵ AKGÜN, Mensur; AYDIN, Turan; **Türkiye-Rusya ilişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAT, 1999, s.134

¹⁸⁶ SEYREK, Deniz; "Doğalgazda Pazarlık", (Erişim) Radikal, www.radikal.com.tr, 02.02.02

¹⁸⁷ BOSTANCI Meltem, **Dünya Enerji Politikasında Türkiye'nin Yeri**, İst Üniv. Sos.Bil.Ens. İstanbul-2000, s.106

Rusya, muhtemel bir ABD askeri operasyonuna karşı çıkmaktadır. Güvenlik Konseyi'nde İran'a uygulanacak yaptırımların Rusya tarafından veto edilmemesinin asıl sebebi ABD'nin operasyon yapma bahanelerini azaltmaktır. Böylece Rusya, zengin enerji kaynaklarına sahip İran ile ikili ilişkilerini geliştirirken, bir yandan da Güvenlik Konseyi'ndeki rolü aracılığıyla nükleer güç olmasını engellemektedir¹⁸⁸.

İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Bu projeyle Türkiye'nin doğalgaz ağının bir bölümünün İran'dan karşılanması için ilk etapta İran'dan Türkiye'ye, daha sonra Avrupa'ya uzanacak bir boru hattının yapılması amaçlanmıştır.

Proje ile ilgili olarak seçilen güzergâh, sınırda Doğubayazıt'tan başlayıp Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Öncelikle 800 km uzunluğundaki Doğubayazıt-Erzurum arasında bulunan hattın ihalesine çıkılarak, yapım sözleşmesi 29 Nisan 1997 yılında imzalanmıştır. Yapım süresi de 20 ay olarak belirlenmiştir. Projenin ikinci aşaması olan ve Erzurum'u Ankara'ya bağlayan 905 km'lik bölümü için Erzurum-İmranlı, İmranlı-Kayseri ve Kayseri-Ankara şeklindedir. Söz konusu hatlarla birlikte Kayseri-Konya-Seydişehir hattı yapılmıştır.

Bu arada İran, Türkmenistan ile doğalgaz bağlantısı kurmuştur. Bu nedenle bu hattın taahhüt olunan gazın üzerinde yapılan olumsuz spekülasyonun bitirilmesi açısından önem arz etmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ (Erişim) <http://www.diplomatikgundem.com/2008/08/rusyanin-yeni-enerji-stratejisi.html>

¹⁸⁹ AKBİL, **a.g.m**, s.74

3.12. ÇİN

Çin Halk Cumhuriyeti son zamanlarda enerjide dışa bağımlı ülke haline gelmiştir. Bu sorunu çözüm aramış ve bazı girişim ve işbirliklerine adımlar atmak zorunda kalmıştır. Buna bir örnek olarak Rusya ve Çin'in öncülüğünde gerçekleşen Şanghay işbirliğidir. Bu proje aracılığıyla üye ülkelerden enerji tedarik etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu örgüt aynı zamanda Avrasya'daki ekonomik gelişmeleri, Orta Asya'daki dini ve ekonomik gelişmeleri izlemekle birlikte kendi ekonomik planlarını buna göre gerçekleştirmek amacını gütmektedir. Bunun kurulması Türkiye'yi şu yönden etkileyecektir; Türkiye'nin de sahip olmaya düşündüğü Türkmenistan gazını Özbekistan sınırlarıyla Çine aktarma projesi ve Rusya'dan Kazakistan'a ve oradan da Çine aktarılacak enerjidir.¹⁹⁰

Çin'in en önemli girişimlerinden biri de Şanghay Örgütüdür. Nitekim Önümüzdeki 20 yıllık dönemde dünya birincil enerji talebinin % 50 büyüme göstereceği tahmin edilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde beklenen artış % 23 iken, gelişmekte olan ülkelerin bu oran % 100'den fazladır.¹⁹¹

Çin'in Enerji konusunda özellikle Rusya için önemi büyüktür. Çünkü son zamanlarda Japonya ile birçok anlaşmalar yapmaktadır. Bunların çoğu da enerji üzerinedir. Söz konusu anlaşmanın gerçekleşmesi Çin'deki boru hatlarını uzatılmasıyla mümkündür.

Rusya enerji pazarlama konusunda çok boyutlu ilişkiler sürdürmektedir. Örneğin Rusya'nın Doğuya doğru büyüyen ve umut vadeden pazarlar olarak Hindistan, Çin ve Japonya tamamlanmıştır. Çin'le hızla işbirliğine gidilerek 30 milyon ton kapasiteli yeni bir boru hattı inşa edilmesi anlaşması imzalamıştır. Bu hattın 2030'da 700 milyon ton petrol taşıyabilecek

¹⁹⁰ BALAŞOV Roman; "Rossiya i SNG Problemi i Perspektivi İntegrasi", **Avtoreferat**, Moskova, 1996, s.23

¹⁹¹ ADANALI, Neslihan; Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Rusya Dış Ticareti, **İzmir Ticaret Odası**, (Erişim) www.izto.org.tr, Nisan 2007, s.6

bir kapasiteye ulaştırılması hedeflenmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün öneminin artması da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Eş zamanlı olarak 2003 başından itibaren Japonlarla da işbirliği görüşmelerine başlamıştır. Ocak 2003 Rus-Japon Eylem Planı'nın merkezine de enerji merkezli işbirliği oturtularak bir boru hattı inşası, gerekirse Çin hattının büyütülerek genişletilmesi gündeme alınmıştır. Güney Kore ve Moğolistan ile işbirliğine girilmesi ve buna bir de Amerikan pazarına ulaşılması bağlamında Moskova ile Washington arasında yeni bir enerji diyaloguna girilmesi eklendiğinde yeni Rus politikasında merkezine enerjinin oturtulduğu çok boyutluluk açık bir şekilde görülmektedir. Ancak ne kadar da Rusya ilişki boyutunu çeşitlendirmekte ise de Rusya için Türkiye'nin konumu daha da önemli durumdadır. Çünkü Norveç Uluslararası Barış Araştırma Kurumu'ndan uzman Pavel Baev'in fikrine göre Rusya'nın Çin ile ilişkilerine bakacak olursak, Rusya petrol ihracatının sadece yüzde 5'ini bu en büyük komşusuna satmaktadır. Dolayısıyla, "yeni pazarlar" Rusya'nın başa çıkamayacağı bir lükstür.¹⁹²

Rusya Türkiye ile yapılan enerji bağlanımındaki ilişkileri ihmal etmeyecektir. Çin Halk Cumhuriyeti'ni Türk-Rus enerji ilişkilerini etkileyen büyük bir faktör olarak görsek bile Rusya ile Çin'in arasındaki yapılan anlaşmanın çapı ortadadır.

3.13. TÜRK CUMHURİYETLERİ

"Hazar Dörtlüsü" denilen Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın enerji rezervleri giderek artmaktadır. 1999 yılında Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili rapora göre Hazar Bölgesinde toplam (ispatlanmış+ muhtemel) petrol rezervleri 200 milyar varil düzeyindedir. 2002 yılında ABD enerji Bakanlığı verilerine göre petrol rezervi

¹⁹² (Erişim) <http://www.euractiv.com.tr/enerji/analyze/boru-hatlari-politika-ve-guc-ab-rusya-enerji-iliskilerinin-gelecegi>

250 milyar varile yükselmiştir. 2001 yılı sonu itibari ile dünya toplam ispatlanmış ham petrol rezervlerinin 1 trilyondan fazla olduğu hesaplanmakta ve bunun yukarıda belirtildiği gibi 250 milyarının Hazar'da olduğu düşünüldüğünde bu bölgenin önemi anlaşılmaktadır.¹⁹³

Bu bölgelere başta Rusya olmak üzere birçok ülke göz dikmiştir. Eğer Rusya Orta Asya ve Hazar bölgelerini kontrolden çıkarırsa petrollerinin nakledilmesi konusunda Türkiye'nin lehine ve Rusya'nın aleyhine olan iki durum meydana gelme olasılığı vardır.¹⁹⁴

Doğalgaz rezerv durumuna bakıldığında, 2001 yılı sonu itibari ile dünya ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin 155 trilyon m³ olduğu görülmektedir. Hazar Bölgesi doğalgaz rezervleri petrol gibi sürekli değişmekle birlikte bölgede (ispatlanmış+ muhtemel) 18 trilyon m.³ civarında doğalgaz rezervinin olduğu öne sürülmektedir.¹⁹⁵

Hazar devletlerinin açık denizlere kıyısı olmadığı için (land-locked) enerjinin taşınmasında araya köprü devletler girmektedir. Bu köprü görevini üstlenmek isteyen iki büyük rakip Türkiye ve Rusya'dır.

Diğer yandan Rusya doğalgazı ihraç etmenin ötesinde ister doğrudan Gazprom eliyle isterse Gazprom'un arkasında bulunduğu şirketler eliyle ve özelleştirmeler aracılığıyla BDT ülkelerinden Avrupa'nın tamamına yerel dağıtım şirketlerini ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu durum Rusya'nın gazın dağıtımında son noktaya kadar ulaşarak gaz fiyatlarını kontrolü altında tutmaya çalışmasının bir yansımasıdır. Böylece Orta Asya'ya da benzeri alternatif kaynakları kısıtlama, hem alıcı, hem satıcı hem de dağıtıcı olarak piyasaya hâkim olma çabası sürdürülmektedir. Rusya'nın Türkmenistan gibi

¹⁹³ PALA, **21. Yüzyıl Dünya Enerji** s.15

¹⁹⁴ Pamir, Necdet; "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", İdris Bal (der), **21.yy'da Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2004, s.508

¹⁹⁵ Pala, **21. Yüzyıl Dünya Enerji**, s.18

diğer potansiyel sağlayıcıların ürettiği gazı ve diğer kaynakları alarak kendi sistemine sokup yeniden fiyatlandırarak satma politikası bunun doğrudan yansımasıdır. Bu kaynak ülkelerin Rusya dışında ilişkiler ve alternatif sözleşmeler yapmasının önüne geçilmesi çabaları da aynı şekilde bunun bir göstergesidir. Bu ise enerji merkezli bir dış politika oluşturulması ve yürütülmesine yol açmaktadır. Bu gelecekte artan bağımlılıkla Rusya'yı daha etkin hale getirecektir.

Rusya'nın 2020 enerji Stratejisinde öngörülen petrol ve gaz üretimi hedeflerine bakıldığında durumun hassasiyeti daha dikkat çekici hal almış olduğu görülür. Rusya önümüzdeki 30 yıl içinde petrol üretimini 490–520 milyon ton olarak öngörmekte, bunun 200-215'i iç tüketime gidecektir. 100-105'i ise Asya-Pasifik bölgesi için planlanmıştır. Geriye yaklaşık olarak 200 milyon petrol kalmakta. Bunun 30-35'inin BDT ülkelerine ayrılan kaynak olduğu düşünülürse geriye kalan 150-160 milyon tonun 2001'de Avrupa'ya satılan 181 milyon tondan daha az olduğu bilinmektedir. Bu farkın ya da artan ihtiyacın nasıl ve nereden sağlanacağı sorusu petrol ve gazın Rus dış politikasının geleceğini nasıl belirleyebileceği ile ilgili ciddi soruları akla getirmektedir.

Rusya sahip olduğu bu kaynakları Soğuk Savaş'ın ideolojik çekişmesi ve silahlanma yarışı yerine yeni bir silah olarak dış politikasında daha da etkin bir şekilde kullanması mümkündür.

3.14. AZERBAIJAN

Azerbaycan bugün rezervleri 3.5-4 milyar ton olarak ifade edilen Hazar petrollerinin %70'ine sahip ülkedir. Azerbaycan II.Dünya Savaşı sırasında SSCB petrol ihtiyacının %70 karşılamakta idi. 1949 senesinde de Azerbaycan'da da ve dünyada ilk defa denizden petrol çıkarılmaya başlanmıştır. Sonraları Sibirya ve Tataristan'da da bulunan petrol yatakları

Bakü'nün önemini azaltmıştı ama 1980'den sonra Hazar'ın Azerbaycan sektöründe, derinlerde yüksek petrol rezervleri olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁹⁶

Kafkas'ın güneyinde ve Hazar'ın kenarında bulunan Azerbaycan bölge enerji politikalarında önemli rol oynamaktadır. Azerbaycan bağımsızlığını kazanmakla birçok yeni imkâna kavuşmuştur. Uluslararası yatırımlar ve dünya topluluğuna katılımı sayesinde Azerbaycan önde gelen petrol üreticilerinden biri olma yolundadır.

Azerbaycan'dan çıkan petrol iletim hatları geçme rotası Türkiye ve Rusya üzerinden geçmesi mümkündür. Bu rotalar da Rusya ve Türkiye'nin çekiştiği konulardan biridir.

Aliyev, ülkesinin sahip olduğu ve değerinin dört trilyon dolara ulaştığı belirtilen petrol rezervlerinin çekiciliğini de, dev petrol şirketlerinin desteğini alma yönünde kullanmaktadır. Aliyev Exxon, Chevronve Mobil gibi dev petrol şirketleriyle de 10 milyar dolarlık yeni anlaşmaları imzalamayı hazır olduklarını açıklamıştır.¹⁹⁷ Bakü'den üç yolla petrol ihraç edilebilir bullar: Karadeniz, Akdeniz ve Körfez'dir.

Kara Deniz Rotaları

Bakü-Grozniy-Novorossiysk (Kara Deniz Limanı)

1990'larda 30 km eklenince (toplam 1400km) hazır hale gelebilecek tek Kara dezin Boru Hattı olmuştur. 1997'de Hazır hale gelmiştir. Fakat Çeçenistan Savaşı bu hattı tahrip etmiştir. 1999 Mart ayında patlatılmış tam bir sene sonra da Çeçenistan'ı pas geçen bir ek inşaat ile tekrar işler duruma getirilmiştir. Bu hat coğrafik yönden de kolaylık arz etmektedir.

Bakü-Supsa (Gürcistan)

¹⁹⁶ ATMACA, Tayfun; "Paylaşılamayan Hazar", (Erişim) www.yeniavrrasya.com, 02.04.02

¹⁹⁷ "Haydar Aliyev'e Petrolcü Yağı", **Hürriyet**, 02.08.1997

Kara Deniz'in en kısa boru hattı (830km) ve etraftaki problemlerle bağlantılı olmakla birlikte tamire ihtiyaç duymakta idi. 1999 tarihinde faal duruma getirilmiştir.

Bakü-Tiflis-Batumi

Önce özel ilgiye tabi olan bu hat doksanlardan sonra limanın mafya tarafından yönetilmesi ve sorunlu bölge Acaristan'ın başkentinde olmasından dolayı ilgi kaybına uğramıştır.

Akdeniz Rotaları

Bakü-Tiflis-Ceyhan

Ekim 1998'de Türkiye, Gürcistan, Kazakistan, Azerbaycan hükümetleri arasında anlaşma gereği proje oluşturulmuştur. 1999 Kasım ayında İstanbul'da projenin inşaat, Nisan 2000 Washington'da finans anlaşması imzalanmıştır. Bu Akdeniz'in en uzun hattı olmuştur. (1730) km¹⁹⁸

Rusya'nın en büyük petrol üretici şirketi Lukoil'in yöneticileri, Bakü-Ceyhan petrol boru hattının yüzde 7.5'ni satın alma niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Daha önce Rus yetkililer Azeri petrollerinin Gürcistan'ın başkenti üzerinden Ceyhan limanına taşınmasını amaçlayan Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nı verimsiz bulduklarını açıklamışlardır. Uzmanlar Rusya'nın bu projeyi "Rusya Karşıtı" bulduğu için verimsiz olarak değerlendirdiklerini iddia etmişlerdir.¹⁹⁹

Türkiye SSCB dağıldığından bu yana bölgeye ve petrol boru hatlarına ilgi duymaktadır. Amaç hem ekonomik hem siyasideir. Azerbaycan'a Rusya'ya

¹⁹⁸ Eastern Europe, Russia and Central Asia, **a.g.e.**, s.14

¹⁹⁹ "Rus Lukoil, Bakü-Ceyhana Katalılmak İstiyor", Dünya Gazetesi, (Erişim) www.dunyagazetesi.com.tr 25.12.01

bağımlı olmaktan kurtarmak, Batı doğu arasında önemli bir stratejik ortak olmaktır. Bu proje sayesinde boğazların trafiğini de hafifletmek mümkündür. Ayrıca kimilerine göre Türkiye'nin Cenona ve Rotterdam gibi petrol geçişinden para kazanacağı iddiaları da vardır.²⁰⁰

Bakü-Ceyhan rakibi tek Novorossiysk değildir. Buna rakip olarak aynı zamanda Bakü-Supsa da vardır.

Bakü-Ceyhan bölgenin güvenliğini artırma çabasındadır. Bakü-Ceyhan'a rakip olabilecek ucuz ihraç boru hatlarının İran üzerinden geçmesi İran-ABD ilişkileri tamamıyla normalleşse dahi zordur.

Hazar petrolünün Türkiye üzerinden geçme olasılığı yüksektir, bunu gerçekleşmesi için Türkiye'nin aşırı tavizler vermesine, Rusya'yı rakip olarak girmesine gerek yoktur. Türkiye ve Rusya kendi aralarındaki jeopolitik rekabetini doğal olarak sürdüreceklerdir. Rusya ve Türkiye artık birbirlerine ortak olarak da güvenmelidirler. Rusya'nın hayati çıkarlarını gözeterek ve

²⁰⁰ AKGÜN, Mensur; AYDIN, Turan; **Türkiye-Rusya ilişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAT, 1999, s. 93-94

Boğazların hassas oluşu bilinerek sürdürülecek bir rekabet Türkiye'nin stratejik, siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunmasına çok daha fazla katkıda bulunacaktır.²⁰¹

Bakü-Ermenistan-Ceyhan

Bu en kolay rotadır, fakat Ermenistan'dan geçmesi büyük risk taşımaktadır. Bu hattı savunanlar da Azerbaycan-Ermenistan barışına katkıda bulunur düşüncesindedirler.

Bakü-İran Ceyhan

Bu hat ekonomik ve teknik yönden kolay ve ucuz hat olmasına rağmen İran üzerinden geçmesi ABD'nin tepkisini almaktadır.²⁰²

Bakü-Grozniy-Novorossiysk-Trabzon-Samsun-Zonguldak-Akdeniz

Bu hattın hem Türkiye hem Rusya faydalanabilir. Bu proje için liman yapmanın ve boru hatları döşemenin yüksek maliyeti ile Çeçenistan meselesi gibi büyük engeller vardır.

Bakü-Grozniy-Novorossiysk-Burgaz-Aleksandropolis

Bu rota AB tarafından destek görmektedir.²⁰³

Bakü-Supsa Projesi

Bu hat Bakü-Ceyhan'ın rakibidir. 2012 yılına kadar yıllık 217 milyon ton petrol ihraç edileceğine göre bu proje için fazla petrol de kalmamaktadır.

²⁰¹ “Beftorovodı Rossiy İnteresuyut Teksako”, **Staliçnoe Obozreniye** No: 26, 1998, s.9

²⁰² Kadımbekov.Z, Baku-Djeyhan neft potechet mimo Rossiy, **Pravda-5**, 04.03.1998.

²⁰³ Eastern Europe, Russia and Central Asia, **a.g.e.**, s.14

Şahdeniz

Hazar projesi çalışmaları sürerken Azerbaycan Hazar Denizindeki Şahdeniz ve Apşeron yataklarını Türkiye'ye bağlamak için diğer bir proje düşünmektedir. Böylece Azerbaycan da Hazar projesini engellemiş ve Türkmenistan'ı Rusya'ya muhtaç kılmıştır ve bunun karşılığında ise Rusya Azerbaycan'a orta fiyattan gaz vereceğini vaat etmiştir. 13 Mart 2001 tarihinde yapılan anlaşmaya göre 2004 yılından itibaren 15 yıl süresince Türkiye Azerbaycan'dan yıllık 6.6 milyar m³ gaz alacaktı.

Hâlihazırda gaz ithalatına muhtaç olan Azerbaycan ile yapılan Şahdeniz projesi daha çok siyasi konuma sahiptir denebilir. Çünkü bu proje sayesinde Türkiye İran'a bağlanma imkânı elde ederek Rusya'ya bağımlılığını azaltmaktadır.²⁰⁴

Şahdeniz projesinin maliyeti önce 2.5 milyar olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla da bu gazın Mavi Akım'a göre daha ucuz olacağı belirtilmektedir.²⁰⁵

Gürcistan görüşmelerinde Azerbaycan'ın projelerine destek vereceğini bildirmiştir.

Şahdeniz projesi kapsamında olan Bakü-Tiflis-Erzurum Gaz Boru Hattı ile 2004–2018 döneminde 80 milyar m³ gaz nakli yapılacağı düşünülmektedir.²⁰⁶

²⁰⁴ NAUMOV, Gleb; “Novaya İgra Geydara aliyeve”, **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

²⁰⁵ CİLAVYAN, Arman; Bratsva po Rasçetu, **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

²⁰⁶ Azerbaycan-Gruzya, **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

Bakü ile Novorossisk limanı Arasındaki Hat

Azerbaycan erken üretim petrolünün hangi güzergahtan taşınacağını tartışıldığı dönemlerde Rusya Bakü ile Novorossisk limanı arasında zaten bir boru hattı olduğunun bu hattın kullanılmasının hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür.²⁰⁷ Petrolün Bakü'den Novorossisk limanına buradan da gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarlarına taşınması planlanmış, Şubat 1996'da imzalanan anlaşma ile erken petrolün bu hat ile ihracına karar verilmiş 1997 yılının Kasım ayından itibaren ihraca başlanmıştır.

3.15. KAZAKİSTAN

Kazakistan petrolünün dünya pazarına aktarılması için Rusya'nın savunduğu hat Tengiz-Novorossisktir. Kazak petrollerinin Tengiz-Astrahan-Kropotkin-Karadeniz güzergâhındaki mevcut hatların iyileştirilip yeni boru hatlarının da eklenmesi ve yine Novorossisk limanından gemilerle Türk boğazlarından dünya pazarına taşınmasına karar verilmiştir. Bu hat 2001'de kullanılmaya başlanmıştır.²⁰⁸

Astana'nın 10. yıl kutlamalarında yer alan devlet başkanlarının görüşleri dikkate alındığında Türkiye, Rusya ile birlikte iki önemli bölgesel güçten biridir. 90'lı yıllarda zayıflayan ilişkilerini güçlendirerek bölgenin enerji politikalarında önemli bir aktör durumuna gelmiştir.

²⁰⁷ ARAS, Osman Nuri; *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, İstanbul, Der yayınevi, 2001, s.50

²⁰⁸ ÜNÜVAR, *Yeni Büyük Oyun*, s.108

Gerek Kazakistan gerekse de Çin, Rusya için önemli stratejik ortaklar olmanın yanı sıra aralarındaki iktisadi ilişki de göz önüne alındığında, bu iki ülkenin Rusya için oldukça önemli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁰⁹

Rusya ve Kazakistan ekonomisinde SSCB'den kalan büyük bağlantılar vardır. Bundan dolayı Rusya'da yaşanan kriz Kazakistan'ı da etkilemektedir. Kazakistan ekonomisi aynı zamanda petrol ihracatına da bağlıdır. Ve dünya petrol fiyatlarına karşı hassastır. 1998'de yaşanan petrol fiyatlarındaki düşüş bütçe gelirlerini %7.5 oranında azaltmıştır, o yılda ekonomide de % 2.5 oranında küçülme olmuştur.²¹⁰

2000 yılında %3 oranında büyüme hedefleyen Kazakistan %9.5'lik bir büyüme gerçekleştirerek dönemin en hızlı büyüyen BDT ülkesi olmuştur.²¹¹

İlk Kazak petrolü Azeri tankerleri ile Batumi üzerinden Novorissiysk'e gönderilerek ihraç edilmeye başlamıştır. Kazakistan Hazar Denizinin altından Azerbaycan'a boru hattı iletmek üzere Royal Dutch, Shell, Mobil ve Chevron ile 1998 yılında fizibilite çalışmaları başlatmıştır.

Kazakistan İran ile 1997 yılında Swap ilişkileri yapar ayrıca Çin'e de petrol gönderirdi.

Orta Asya'da da petrol çıkarma koşullarının zor olması, döşenmiş boru hatlarının olmaması petrol ihracatını düşürmüştür. Hali hazırda Kazakistan daha çok Rusya'nın petrol boru hatları ile ihraç yapmaktadır. 1990'larda Kazak petrolünün %95'i SSCB boruları ile taşınmıştır. Ülkenin doğu bölgesinde SSCB sisteminin ekonomik iş bölümüne uygun olarak inşa ettiği rafinerileri Batı Sibirya'dan gelen petrol ile çalışmaktadır.²¹²

²⁰⁹ ÖZERTEM, Hasan Selim; (Erişim) <http://www.stargazete.com/acikgorus/turkiye-ve-rusya-nin-hazar-politikasi-115141.htm>.

²¹⁰ DİKBAŞ, Kadir, "Petrol Fiyatları ve Avrasya'nın Petrolcileri", **DA**, No:3, Şubat 2001, s. 72-81

²¹¹ TİKA; **Avrasya Etüdleri**; TİKA Yayınları; Ankara, 1995/1996, s.4

²¹² "Dünyada ve Türkiye'de Enerji", **Asomedy**, Ankara Sanayi Odası Haziran, 2000 s. 87

Kazakistan'ın Rusya üzerinden petrol ihraç ettiği iki hat vardır. Bunlardan biri 13 milyon ton yıl kapasiteye sahip olan Atrau-Samara'dır. 1996 bu hattan 8.2 milyon ton petrol ihracatı yapılmış ve 1997 yılında 10.3 milyon tona çıkmıştır. Diğer boru hattı ise 6.5 milyon ton yıl kapasiteye sahip Beştamak-Orsk'tır. 1996 yılında bu hattan 1.9 milyon ton, 1997 yılında 2.1 milyon ton petrol ihraç edilmiştir.²¹³

Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (HBHK) Kazak ve Umman hükümeti arasında 1992 yılında kurulmuştur. Daha sonra bu konsorsiyuma Rusya ile Azerbaycan da katılmıştır. Konsorsiyumun amacı Tengiz-Novorossiysk arasında boru hattı döşemektir. Önce Çeçenistan üzerinden düşünülen hattın sonra Dağıstan'dan geçirilmesine karar verilmiş, 28 milyon ton yıllık kapasiteli (2010 yılına kadar 67 milyon tona çıkması planlanmıştır) 1580 km uzunluğundaki hattın yarısı 2000 yılında tamamlanmıştır.²¹⁴ Ortaklık payları tekrar düzenlenince (Rusya %24, Kazakistan %19, Umman %7 ve yabacılar %50) işler yine hız kazanmıştır. Hat 2001 yılında faal duruma gelmiş, Temmuz 2000'de de HBHK, bu hattı işletmek için ihaleye sunmuştur. Bu ihalenin tek adayı Transneft (Rusya) olmuştur.

Kazakistan boru hattı tercihini Türkiye'den ziyade İran üzerinde yapmaktadır. Gerekçe olarak da İran üzerinden geçecek hattın maliyeti 600-800 milyon dolar iken Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçecek hattın maliyetinin 2.8 milyar dolar olacağını göstermektedir.²¹⁵

TPAO'nun Kazakistan'daki faaliyetleri KazakTürkMunay Ltd (KTM) ve TEPCO LLC kanalı ile yürütülmektedir. KTM Ltd ortak şirketinin 2000 yılı sonu kümülatif petrol üretimi 500.3 bin ton olmuştur.

²¹³ “İstorya SSSR”; İzdat, Prasveşekya ;Moskova,1987, 43

²¹⁴ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.155

²¹⁵ İSAEV, P, KLASSON M. Kaspiyskiy Konsersiyum prityagivaet pomusli deputatov, Vremya, 17.07.98.

TPAO-TPOC ve BP Amoco arasında oluşturulan ortak şirket TEPCO LLC vasıtasıyla yürütülen Temir Projesi çerçevesinde açılan bir adet arama kuyusunun olumsuz neticelenmesi üzerine Haziran 2000 sonu itibarı ile Temir Projesi sona erdirilmiştir.

1997 yılında Tengizchevroil'in petrol sahası genişletme projesinin 250 milyon dolarlık ihalesini, üç katılımcı arasında Bechtel-ENKA ortaklığı kazanmıştır. Bu projede üç bin Türk mühendis ve işçisine yeni iş imkânı açıldığı belirtilmiştir.²¹⁶ Bu proje ile daha fazla miktarda petrolün doğalgaz ve hidrojen sülfitten arındırılması düşünülmektedir.

Kazakistan'ın petrol üretimi yıl geçtikçe artmaktadır. Bu petroler Novorossiysk üzerinden taşındığında İstanbul Boğazındaki trafik yoğunluğunu olumsuz etkileyecektir.²¹⁷

3.16. TÜRKMENİSTAN

Türkmenistan-Türkiye Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Türkiye'nin Türkmenistan ile yapılan bazı önemli projeler bulunmaktadır. Bunların en önemlisi de Türkmenistan-Türkiye Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi'dir.

Türkiye, kendi artan talebinin yanısıra 2000'li yıllarda Avrupa'da beklenen doğalgaz açığının bir bölümünün karşılanmasına yönelik olarak, Türkmenistan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den de Avrupa'ya uzanacak doğalgaz boru hattı projesi geliştirmiştir. Bu proje ile ilgili olarak, Türkmen gazının İran üzerinden Türkiye'ye ve Avrupa'ya gönderilmesi alternatifine

²¹⁶ Tınç, Ferai; "Kazak Petrolü İstanbul Boğazından Geçmeye Başladı", Hürriyet, (Erişim) www.arsiv.hurriyetim.com.tr, 20.01.02

²¹⁷ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.156

göre, Türkmen tarafı SOFRE Gaz Firmasına bir ön fizibilite çalışması yaptırmıştır. Aynı bir güzergâh veya ikinci hat olarak, Türkmen gazının Hazar Denizi üzerinden Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınmasına ilişkin projeye ait ön fizibilite de BECHTEL firması tarafından yapılmıştır.

5 Aralık 1997 tarihinde BOTAŞ, Alman PLE firması ve UNOCAL firması ile bir sözleşme imzalayarak Kafkasya, Hazar Denizi ve Orta Asya'da üretilecek doğalgazın Bakü'den Türkiye'ye taşınmasını sağlayacak boru hattına ait ön fizibilite ve çevresel etki etütleri yaptırmıştır. 28 Aralık 1997 tarihinde de Türkiye ve Türkmenistan arasında Doğalgaz Boru Hattı Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Fizibilite etütlerinin sürdürülmesini de Shell şirketi üstlenmiştir.

Alman PLE firması ve UNOCAL firması çalışmasında Bakü-Ceyhan ham petrol boru hattı güzergâhına paralel bir yol izlenmiş, ancak etüd Türkmenistan-Hazar, Hazar Denizi geçişi, Bakü-Ceyhan olarak üç bölümde yapılmıştır. Mayıs 1998'de BOTAŞ'a teslim olunan bu çalışmada Türkiye'ye yönelik iki alternatifle ele alınmıştır. Bunlardan birincisi 15 milyar m³/yıl olup, 10 milyar m³ Türkmen gazı ve Gürcistan geçişinde eklenen 5 milyar m³/yıl Rus gazı ile oluşturulmuş, boru çapı 48 inç seçilmiştir. İkinci alternatif 19.6 milyar m³/yıl debi ve 48 inçlik boru ile yalnızca Türkmen gazının sevkine göre planlanmıştır.

Proje için bir temin programı bulunmamaktadır. Türkmenistan'dan doğalgaz alımına ve Türkmen gazının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına sunulmasına ilişkin ikili anlaşma, Türkiye ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları tarafından imzalanmıştır.²¹⁸

Enerji ihraç eden fakat ekonomisini düzeltemeyen ülkeler de vardır. Bunlardan birisi Türkmenistan'dır. Bunun en önemli nedeni de ülkenin yeterli

²¹⁸ AKBİL, a.g.m, s. 72-73

teknolojik donanıma sahip olmamasıdır. Nitekim British Petroleum verilerine göre Japonya'nın petrol rezervleri olmamasına rağmen yüz milyonu bulmayan nüfusu Çin'in bir milyarı aşan nüfusundan daha fazla petrol tüketmektedir.²¹⁹

Türkmenistan yıllardır Rusya ile doğalgaz fiyatı konusunda anlaşamamıştır. Rusya'nın Türkmenistan ve Orta Asya'ya "onlar bize muhtaç, bizden başka seçeneği yoktur", gibi yaklaşımı ortak iş imkânlarını sınırlamıştır, bu durum da ABD'nin siyasi stratejisine olumlu sonuç yaratmıştır. ABD bu bölgeye el atmış durumdadır. Rusya'nın Türkmenistan ile en çok muhatap olduğu Gazprom da ilişkilerindeki sert tavırlarından dolayı bu bölgede fazla etkili olamamış ve bundan dolayı da Rusya yönetimince eleştirilmiştir.²²⁰

Türkmenistan BDT içinde Rusya'ya borcu olmayan tek ülkedir hatta 100 milyon dolar alacağı vardır. Eğer doğalgaz nakli konusunda anlaşma yapılırsa bu borcun unutulacağı bildirilmiştir.²²¹

1990'larda Türkmenistan'ın önemli doğalgaz müşterileri Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna gibi BDT ülkeleri idi. Türkmenistan'ın bu ülkelerden 2 milyar dolar alacağı vardı, bu ülkeler borçlarını ödemede zorluk çektiğinden 1995'lerden sonra Türkmenistan Orta Doğu, Avrupa ve Güney Asya'ya doğalgaz ihracatı girişimlerinde bulunmuştur.

Rusya devlet başkanı Putin döneminde Rusya'nın dış politikası önemli değişikliklere uğramıştır. Türkmenistan konusunda da Rusya devlet başkanı Putin girişimleri sonucu Rusya ile Türkmenistan arasında doğalgaz anlaşması yapılmıştır. 30 yılı kapsayan ve fiyat konusu gelecek görüşmelere

²¹⁹ HUSNİTDİNOV, a.g.t, s.3,

²²⁰ SANKO, Vladimir; "İnteresi Gosudarstva i "Gazproma" ne Sovpodayut", **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

²²¹ GRİGOREVA, Ekaterina; Gubenko, Olga; "Delit Gaz i More", İzvestiya (Erişim) www.izvestiya.ru. 20.01.02

bırakılan anlaşmaya göre Türkmenistan doğalgaz her yıl 10 milyar m³ arttırarak gelecek 5 yıl içinde 50-60 milyar m³'e çıkaracaktır.²²²

Rusya ile Türkmenistan arasında yapılan anlaşma sonucu Türkmenistan'ın üretimi 30 milyar m³/ yıl kapasiteli Trans-Hazar projesini doğalgazsız bırakabilecek durumdadır. Türkmenistan ise doğalgaz üretimini 2005 yılında 85 milyar m³, 2010 yılına kadar da 120 milyar m³'e çıkacağını bildirerek endişeleri dağıtmaya çalışmaktadır.

30 milyar m³ doğalgazın 2/3'si 36 dolar/bin m³ ve geri kalan 10 milyar m³ de 38 dolardan Rusya'ya ihraç etmiş olan Türkmenistan 2002 yılında anlaşmada olduğu gibi 40 dolar talep etmiştir. Fiyatta anlaşmaya uyulmamasından Türkmenistan, Rusya'nın anlaşma şartlarını yerine getirmedeği gerekçesiyle 1 Ocak 2002'den itibaren doğalgaz boru hattı vanasını kapattığını açıklamıştır²²³

Ocak 2002'de Kremlin'de iki devlet başkanı Rusya ve Türkmenistan "büyük" anlaşma yapılmalıdır kararına varmışlardır. Putin Türkmenbaşı'nın doğalgaz ve petrol sahasında işbirliği teklifi üzerine kabul etmekle kalmamış Avrasya Gaz Üreticileri İttifakı kurmayı da önermiştir. Türkmenbaşı da Putin'in önerdiği tüm ekonomik teklifleri kabul etmiştir. Yalnız Türkmenbaşı İran ile ilişkilerini bozmamak için Hazar statüsü konusunda imza atmaya acele etmemektedir.²²⁴

Rusya'nın "Zarubejneft" ve "İtera" şirketleri Türkmenistan'da arama yapmak için hazırlık içindedirler. Türkmenbaşı Rusya ve Türkmenistan'ın birbirine rakip olmaması gerektiğini defalarca söylemiştir. Ayrıca Rusya

²²² DEİK, (Erişim) www.deik.org.tr, 12.03.02

²²³ HACIOĞLU, Nerdun; "Türkmenistan Rusya'ya Kızdı Doğalgaz Vanasını Kapattı", Hürriyet, (Erişim) www.arsiv.hurriyetim.com.tr, 12.03.02

²²⁴ GRIGOREVA, Ekaterina; Gubenko, Olga; "Kreml Bashı", İzvestiya (Erişim) www.izvestiya.ru, 21.01.02

Türkmen doğalgazının Kazakistan üzerinden Çine ihraç edebileceğini de belirtmiştir.²²⁵

Rusya'nın doğalgaz şirketi İtera'nın 11-12 Aralık 2001 tarihinde Türkmenistan ile yaptığı anlaşmaya göre 2002 yılında bin m³ doğalgaz için 3 dolar daha fazla fiyat ödemesi gerekmektedir. Türkmenbaşı doğalgazın herkese aynı fiyattan satılacağını belirtmiştir. 2001 yılında Türkmen doğalgazını Rusya, Ukrayna ve İran ithal etmiştir.

2002 yılında Rusya Türkmenistan'dan 10 milyar m³, Ukrayna 30 milyar m³, İran 7 milyar m³ doğalgaz ithal etmeleri konusunda anlaşma yapılmıştır. Bin m³ doğalgazın fiyatı her üç ülke için de 40 dolardır. Ukrayna ödemenin yarısını kendi ürettiği mal ile yapacaktır.²²⁶

Türkmenistan konusunda diğer bir sorun da İtera ile Gazprom arasında yaşanmaktadır. Gazprom İtera'nın Türkmenistan'dan daha fazla doğalgaz alamaması resmi olarak şebekelerin yoğunluğundan kaynaklandığını belirtirse de esas sorun Gazprom'un İtera'nın direkt olarak Türkmenistan ile bağlantı kurmasından rahatsız olmasıdır yorumu yapılmaktadır. Gazprom da Türkmenistan'dan 2 milyar m³ doğalgaz almayı planlamaktadır. Gazprom, Türkmenistan ile işbirliğini arttırmak için 1990'lı yılların başında verdiği doğalgaz transfer kotasını (11 milyar m³) Avrupa'ya ihraç etmek üzere yine verebileceğini belirtmiştir.²²⁷

Bugün Türkmenistan'ın doğalgazını pazarlayabileceği Rusya dışında dört alternatif yol vardır;

²²⁵ SESTANOVICH, Stephen (Der); **Rethinking Russian National Interests**, CSIS, Washington, 1994, s. 32

²²⁶ GUBENKO, Olga; "İgraya Loktaymi", İzvestiya (Erişim) www.izvestiya.ru. 13.02.01

²²⁷ SESTANOVICH, Stephen (Der); **Rethinking Russian National Interests**, CSIS, Washington, 1994, s. 32

Türkmenistan-İran-Türkiye-Batı Avrupa Hattı

Bu rota Türkmen hükümetinin ilk olarak tercih edeceği rotadır. 1994 yılında ilk 1400 km için finans garantisi verilmiştir. Hattın İran üzerinden geçmesinden dolayı ABD bu hattın Türkiye ve Batı Avrupa'ya bağlanmasına karşı çıkmaktadır. 1997 ortalarında hat ilgisiz kalmıştır, sonra Royaldutch, Shel ve Sofregaz'ın ilgisini çekmiştir. 1997 Aralık ayında 8 milyar m³ yıllık kapasiteli Türkmen- İran kısmı tamamlanmıştır.²²⁸

Türkmenistan-Çin-Japonya Hattı

6130 km ve 9.5 milyar dolara mal olması beklenen boru hattı Özbekistan, Türkmenistan yataklarını Passific'e bağlayacaktır. Teknik yönden yapılabilir fakat uzun mesafe ve coğrafik olumsuzluklardan dolayı bu projeyi hayata geçirmek çok pahalı olacaktır.

Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan

Türkmen doğalgazının Körfez'e aktarabilecek 1043 km ve 1.9 milyar dolara mal olması düşünülen boru hattı üzerinde Afganistan ve Keşmir gibi sorunlu bölgelerin olması projenin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.²²⁹

Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Hattı

Trans-Hazar olarak da bilinen bu proje ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğalgazın Hazar ve Kafkaslardan geçen boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihracatı planlanmaktadır.²³⁰

²²⁸ Eastern Europe, Russia and Central Asia, **a.g.e**, s.15

²²⁹ LAVROV, Sergey; “ SNG v Obyedenenih Nasıyah”, **Mejdunarodnaya jizn**, N.2, 1997, s.34

²³⁰ HUSNİTDİNOV, **a.g.t**, s. 159

Bu projeye ilişkin 29 Ekim 1998 tarihinde, Ankara’da Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre yıllık alınacak 30 milyar m³ doğalgazın 16 milyar m³’ü Türkiye’ye, 14 milyar m³’ü de Avrupa’ya taşınacaktır. 21 Mayıs 1999 tarihinde imzalanan Doğalgaz Alım Anlaşmasına göre Türkiye Türkmenistan’dan 30 yıl sürecinde doğalgaz alacaktır.²³¹

Projenin inşaat anlaşması Şubat 1999’da Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov ve PSG (ABD) firması başkanı Advart Smith arasında imzalanmıştır. Boru hattının 715 km Türkmenistan’da, 300 Hazar Denizi’nde, 408 km Azerbaycan’da, 200 km Gürcistan’da ve 320 km Türkiye üzerinde olacaktır. Projenin yapım süresi 28 ay, maliyeti 2 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.²³²

İstanbul’da düzenlenen AGİT Zirvesi sırasında, 18 Kasım 1999 tarihinde Türkiye, Türkmenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Hazar Geçişli Boru Hattı’nın gerçekleştirilmesine ilişkin Prensiplere Yönelik Hükümetler arası Deklarasyon imzalanmıştır.²³³

Trans-Hazar Projesi Genel Electric Capital ve Bechtel Firmalarından oluşan ve daha sonra Royal Dutch ve Shell’in de katıldığı Pipeline Solutions Group (PSG) liderliğinde bir Konsorsiyum tarafından yürütülmektedir.²³⁴

Hazar Projesinin ABD’nin baskısı yüzünden Mavi Akım’a rakip bir proje olarak hazırlandığını belirtenler de olmuştur. Bu boru hattı aynı zamanda ABD’nin istemediği Türkmenistan-İran-Türkiye Boru Hattına da alternatif olabilmektedir.

²³¹ BOTAŞ, (Erişim) www.botas.gov.tr, 15.01.02

²³² GACİZADE, Asiye; “SSHA “Spasli” Transkaspiyskiy Gazoprovod”, **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

²³³ BOTAŞ, (Erişim) www.botas.gov.tr, 15.01.02

²³⁴ Eastern Europe, Russia and Central Asia, **a.g.e.**, s.15

Böyle düşünülse bile Trans Hazar Projesi de zamanında gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucu Türkmenistan ürettiği doğalgazı Rusya üzerinden Ukrayna'ya göndermek zorunda kalmıştır.²³⁵

Trans Hazar Projesi Türkmenistan ve Türkiye'ye büyük yararlar sağlayacak bir projedir, fakat her iki ülke de bu işlerde tecrübesiz ve kendileri politika üretmeyip başka devletlerin uyum sağlamalarından dolayı projenin başarıyla tamamlanması şüphelidir.

TPAO'nun Türkmenistan'daki faaliyetleri 1994 yılından bu yana Türkmenistan Petrol ve Gaz Bakanlığı ile yapılan genel çalışma anlaşmaları çerçevesinde sürmektedir.

Türkmenistan'ın doğalgaz rezervleri yanında petrol kaynakları da vardır.

Moniment OİL Türkmenistan'da ürettiği İran'a satmak için İran milli petrol şirketi (NIOC) ile Mart 1998 tarihinde anlaşma imzalamıştır. Türkmenistan yılda 10 milyon tondan fazla petrolü ihraç etmeyi planlamaktadır.²³⁶

Sonuçta Türkmenistan'ın enerji rezervleri büyüktür ve Türkmen doğalgazı ucuzdur. Fakat bu sektörde alt yapısının zayıf olması, önemli enerji pazarlarından uzak olması, Rusya gibi boru hatları döşeyecek kadar da maddi imkânın olmaması ve yeni bir bağımsız devlet olmakla yeni bir uluslararası ilişkilerde zayıf ve tecrübesiz olması ticarete başarılı olmasını engellemektedir.²³⁷

²³⁵ NAUMOV; "Novaya İgra Geydara aliyeva", **Nezavisimaya Gazeta**, www.ng.ru, 12.03.02

²³⁶ "Dünyada ve Türkiye'de Enerji", **Asomedy**, Ankara: Ankara Sanayi Odası, Haziran 2000, s161

²³⁷ AKGÜN, Mensur; AYDIN, Turan; **Türkiye-Rusya ilişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAT, 1999, s.249.250

SONUÇ

Türkiye, elektrik üretiminde bağımlılığı çok ciddi bir şekilde yaşamaktadır. Kullandığı elektriğin kaynak dağılımını düzgün bir şekilde planlayamaması ekonomi üzerinde olumsuz etlikler yaratmıştır. 2005 yılında 162,5 milyar KWh gerçekleşen tüketim %74,8 termik %25,1 hidrolik, %0,1 yenilenebilir olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimde gazın payı 1990 yılında %17,7 iken, 2005 yılında %44,7 olmuştur. Doğalgaz alımlarında Türkiye'nin Rusya'ya bağıllığı düşünüldüğünde burada nasıl bir strateji uygulandığı çok büyük bir merak konusudur. Eğer bir kaynaktan kesin olarak ithal bağımlılığı söz konusu olacaksa bunu en azından çeşitli ülkeler içinde paylaşılması gerekir. Örneğin; ABD, 13 milyar varillik petrol ithalatını 57 farklı ülkeden yapmakta ve bu alımların hiçbirinin oranı %17'yi geçmemektedir.

Aynı zamanda alınan kaynağın bir miktarı olası tehlikeler için depolanmalıdır. Başka bir deyişle her kış gaz tehlikesi yaşanmasından korkulmamalıdır.

Nitekim Türkiye'nin en büyük sıkıntılarından birisi alınan gazın depolanamaması olmuştur.

Bunun yanında enerji kaynakları bakımından büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye'ye, uluslararası politik dengeler sonucundan çıkacak sorunlar karşısında hareket alanı bırakılmamaktadır.

Elektrik konusunda da öncelikle Türkiye, rüzgâr enerjisine yönelmeli ve fotovoltaik dönüşüm ile çalışan sistemlerin maliyetlerini düşürme yolunda çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü bütün ülkeler için yenilenebilir enerjilerden en önemlisi rüzgâr enerjisi olacaktır.

Yenilenebilir enerji olan Güneş enerjisi çok önemli bir kaynaktır. Türkiye için de güneş enerjisi de çok önemlidir. Güneş enerjisinden

yararlanma konusunda teşvik edici politika oluşturulmalı, 2010 yıllarından itibaren kuruluş maliyetleri düşeceği bilinen fotovoltatik piller konusunda AR-GE çalışmalarına başlanılmalıdır. Bunun yanında Mısır, pamuk, soya, ayçiçeği ve tütün gibi tohumlardan edilen yağlar yenilenebilir yakıtlardır. Ekolojik tahribata yol açmayan biokütle enerjisinin üretimi, yakıtın türü, kullanımı konularında standartlaşmaya gidilmeli, bu yönde kısa, orta ve uzun vadeli enerji planlamalar yapılmalıdır.

Sorulması gereken önemli sorulardan birisi de şu olacaktır: enerji bu kadar stratejik bir durum arz ederken Türkiye'nin enerji stratejisinde neden sadece coğrafi özelliğe dayalı bir strateji ön plana çıkmaktadır. Oysaki Türkiye'nin doğal kaynaklarına bir göz atıldığında kendi iç kaynaklarının kendisine yeteceği açıktır.

Doğalgaz konusunda Türkiye Irak, Suudi Arabistan ve Basra Körfezi olasılıklarını da ciddi olarak düşünmelidir. Coğrafi uzaklık gibi ilk başta göz korkutabilecek unsurlar bu tür projelere engel olmamalıdır. Çünkü enerji ekonominin en önemli ihtiyacıdır ve kendi fiyatını ödeyecek kaynakları bulur.

Üçüncü önemli kaynak ise Afrika ve özellikle Kuzey Afrika'dır. Bu kıtadan deniz taşımacılığıyla veya boru hatlarıyla gaz taşımak mümkündür. Libya ile deniz altından sağlanacak bir hat da dikkate alınmalıdır. Söz konusu kaynakların dışında Türkiye'nin Doğu-Batı, hatta Kuzey-Güney hattında enerji geçiş koridoru haline gelmesi de enerji sorununun çözülmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Özellikle Hazar havzası'ndan ve Ortadoğu'dan AB'ye petrol ve gaz hatlarının kurulması ve bunların Türkiye üzerinden geçmesi hem enerji kaynaklarını daha güvenilir bir hale getirecektir, hem de Türkiye'nin dar bir çevreye bağımlı olmasını engelleyecektir.

Tüm bunlara ek olarak Türkiye'nin Libya, Irak, Körfez vb. yerlerde petrol ve doğalgaz arama ve işletme çalışmalarına aktif olarak katılması gerekmektedir. Sanılanın aksine Türkiye'de keşfedilmemiş çok sayıda saha

bulunmaktadır ve Uzak Doğu ve Latin Amerika'dan gelen şirketler arama geliştirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Devletin Türk şirketlerini teşviki bu konuda hareketlenmenin ilk ateşleyicisi olabilir. Ayrıca enerjide liberalleşmeye verilecek hız da Türkiye'nin içeride ve dışarıda dinamiklerini harekete geçirecektir. Türk şirketlerinin enerji alanında büyümeleri Türkiye'nin Rusya, İran veya Gazprom gibi birkaç ülke veya şirkete mahkûm olmasını engelleyeceği kanaatindeyiz.

Çalışmamızda aşağıda verilen sonuca varılmıştır.

Türkiye arz kaynaklarını çeşitlendirmelidir. Çeşitlendiremediği takdirde Rusya'nın tekeline düşme durumu ortaya çıkacaktır. Rusya'ya olan bağımlılığı devam edecek hatta daha da artacaktır.

Diğer taraftan Türkiye'nin arz kaynaklarını çeşitlendirme politikasında direkt ya da dolaylı bir şekilde büyük rakibi olan Çin devleti vardır.

Türkiye için başka bir sorun ise Türkiye'nin kendi kaynaklarını istenilen düzeyde kullanıma sunamamasıdır ya da kullanamamasıdır. Bu durum Türkiye'yi ekonomik yönden zor duruma sokacağı gibi Türkiye'ye istenmeyen yönde siyasal adımlar attırabilir.

Türkiye aşağıdaki hususlar gözden geçirilmelidir:

Türkiye, Enerji kaynakları çeşitliliğini arttırmalıdır.

Dışa bağımlılığını azaltmalıdır.

Enerji hatlarını AB'ye ulaştıran projeleri hızlandırmalıdır.

Dışa bağımlılıkta ülke sayısını arttırmalıdır.

Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmalıdır.

Depo stok kapasitesi yaratmalıdır

Enerji güvenliğini planlamalı ve sağlamalıdır

Türkiye'nin Rusya ile olan enerji ilişkilerindeki son gelişmeler benim kanaatimce ilerideki senelerde Türkiye'ye avantaj sağlayacaktır. Rusya'dan enerji ithal eden ve bağımlılığı yüksek ülkelerin Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika kaynaklarına olan ilgisini ve ihtiyacını daha fazla arttıracaktır. Türkiye de bu bölge ve ülkelerin enerji kaynaklarını kullanıcı ülkelere bağlayan enerji köprüsü olarak ve enerji güvenliği açısından daha da önem kazanacaktır.

Türkiye'deki öncelikli yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları tespit edilerek tüketime sunulmasını amaçlayan, enerji kaynağı ve kaynak ülke çeşitleme özelliğini gözetken, dışa bağımlılığının sakıncalarını önleyici stratejilerle en aza indirgeyen, teknolojik araştırma ve geliştirme çabalarını teşvik eden özelliklere sahip bir politikanın benimsenmesinde yarar vardır diye düşünüyorum.

Türkiye'de tüketilen enerjide ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaza bağımlılığı söz konusudur. Türkiye'nin ithalatının yaklaşık üçte birini (1/3) ihtiyaç duyduğu enerjiye ödemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirebilmesi için bu tablonun değişmesi gerekmektedir. Yerli ve yenilenebilir kaynakların tamamı hızlı bir şekilde devreye sokularak Türkiye'nin doğalgaz başta olmak üzere enerjiye bağımlılığının azaltılması çözülmesi gereken en önemli hususlardan biridir.

İki ülke de enerji işbirliğinde karşılıklı bağımlılık yaratılarak iki bölgenin istikrarına, ülkelerin kalkınmalarına ve halkların refaha kavuşmasına katkıda bulunmayı amaçlamalıdır.

KAYNAKÇA

AKAYEV Askar; “Sentralnaya Azia nevvorvetsya” Nezavisimaya Gazeta, 13 Mart 2001

AKBİL, Güvenç, Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Dünyadaki Yeri, (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001)

ANGÜN, Mansur ve Turan, **Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul: TÜSİAD, 1999.

ARMAOĞLU, Fahir; “20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 –1990”;Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ankara,1993

ARZUMANYAN, G, Gançarenko, S. **“Ekonomičerskoe Sotrudniçestvo v Çernomorskom Regiyone i Integratsiya İnnovatsiyonnih Tehnologiy”**, **Mirovaya Ekonomika i Mejdunorodnie Otnoçeniya**, No: 4, 2001

ATAYEV, H. “Turkmeni Zarubejnogo Vostoka”;Türkmenistan Yayınları; Aşabat, 1993

AYDIN, Turan ve Olgan Bekar, **Türkiye’nin Orta ve Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri**, İstanbul: Tesev Yayınları, 1997

BABAEVA, S, “Turetskiy Marş K Rinoçnoy Ekonomike” **Rossiya i Mululmanskiy Mir**, No:9. 1999

BALAŞOV Roman; “Rossiya i SNG Problemi i Perspektivi Integrasi” (Avtoreferat), Moskva,1996.

Başbakan Abdullah Gül Tarafından TBMM’ye Sunulan 58. Hükümet Programı, Ankara 23 Kasım, 2002. s.27

BAŞLAMIŞ Cenk, Son Çar Jirinovskiy:Rusya’da Bir Çılgın, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994

BAŞYUR, Erhan, Ateş Yolu: Boğazlarda Bitmeyen Kavga, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998

“Befterovodı Rossiy İnteresuyut Teksako”, **Staliçnoe Obozreniye** No: 26, 1998

BOSTANCI, Meltem, Dünya Enerji Politikasında Türkiye’nin Yeri. (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000)

BURJUEEV, Kanat, Geçiş Döneminde Rusya Ekonomisi ve Doğal Tekelleri Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi.Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003 Ankara)

Centre For European Reform, Pipelines, Politics and Power, The Future of EU-Russia Enerjy Relatins, Londor 2008

ÇAHA, Havva, Türkiye'nin Enerji Politikaları İçinde Doğal Gaz Kaynağının Analizi, (Doktora Tezi, (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2003)

ÇİÇEK, İsmail Hakkı, Türkiye Doğalgaz Kaynakları Çözüm ve Sorunları. (Yüksek Lisans Tez.. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, 1998)

ÇUBÇENKO Yuriy, "Soyuznaya Nedogovorennost", Komersant, 24 Mayıs 2000

DANILOV, V.İ., İslamskoe Dvijenije İ Politiceskiy Krizis V Turtskiy 90h Godov// Musulmanskije Stranı u Granits (SNG, Kraft+ Moskva 2001)

DEİTER Heribert, "Regional Integregation in Central Asia: Current economic position and prospects", Central Asia Survey, V. 15,N3/4, December 1996.

DEMİR Ali Faik, Türk Dış Politikası Perspektifinden Kafkasya, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DEMİRCİ, Ahmet, "Rus-Çin-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Şangay Beşlisi", **Stratejik Araştırmalar Dosyası**, 4/2000

DERELİ, Toker, "Ekonomik Kriz ve Enflasyon Ortamında Toplu Pazarlık", Basisan Dergisi, Mart, 1995, Sayı: 54.

DERELİ, Toker, Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstri İlişkiler Sistemi, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1975.

DİKBAŞ, Kadir, "Petrol Fiyatları ve Avrasya'nın Petrolcülere", **Da.** No:3 2001

Doğuşundan Günümüze Sendikacılık, Teksif Yayını, Ankara, 1995.

"Dünya Türkmenleri";RUH Yayınları;Aşkabat,1994

Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareket, Ankara, 2002.

"Dünyada ve Türkiye'de Enerji", Asomedyay, Ankara: **Ankara Sanayi Odası**, Haziran 2000

Eastern Europe, Russia And Cenral Asia, London: European Publicatins Limitad, 2000

Ekonomika Turtsiy i Otnoşeniya s Rossiyskoy Federatsiy, İstanbul: Deil, October 2000

ERALP, Atilla; "Devlet, Sistem ve Kimlik"; İletişim Yayınları; İstanbul, 1996

ERTAN, Fikret, Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2001

FREIKIN.Z.G.; "Türkmenistan SSR"; Türkmen devletneşir Yayınları; Aşkabat, 1957

GEORGEV Vladimir, "Aboronniy Vektor Moskovskogo Sammita", Nezavisemaya Gazeta, 26 Ocak 2000.

GOLUBEVA, Yu, "Paradoksy Turetskoy Ekonomiki", **Rinok Sennih Bumag**, No:13 , 2001

GRİGOREVNA Yekaterina, "Bratskiy Şantaj", İzvestiya 12 Kasım 2003.

HATİPOĞLU Esra, "Orta Asya Cumhuriyetleri Arasında Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon Hareketleri" Avrasya Etüdleri, N.17, 2000.

İLO Trade Union Rights in the U.S.S.R. Geneva, 1959.

İNANOV, Yevgeny, Trade Unions With İn The Political System of Soviet Society all Union Central Council of Trade Unions, Moscow, 1977.

"İnvestitsionniy Klimat Turtsiy",// **Korinf**. No:40, 2000

"İnvestitsionniy Klimat Turtsiy",// **Korinf**. No:6, 2004

"İstorya SSSR"; Prasveşekya Yayınları; Moskova, 1987

JAVADOVA, Nadejda, Batı ve Türk Kaynaklarına Göre 1990'lı Yıllarda Türk-Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, 2003 İstanbul)

KAGARLITSKIY Boris, Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?, Çev. KAYA Şahin, Metis, İstanbul, 1996.

KARADAĞ, Raif, Petrol Fırtınası, İstanbul: Divan Yayınları, 1991

KAZANOV Anatoliy, After the USSR, The University of Winconsin Press, Wisconsin, 1995

KISSINGER Henry A., "Russia and American Interests After the Cold War", Rethinking Russian National Interests, Stephen Sestanovich (Der), CSIS, Washington, 1994.

KİLERCİOĞLU, Orhan; "Basında Dış Politika 1984 –1987" ;Nurol Yayınları; 1989

KİREEV N.G, "Turetskaya Delovaya Elita O turetsko-Rossiyskih Otnoşeniyah", **Biljniy Vostok İ Sovremennost** No:9. Moskva 2000

KOPTEVSKIY, V.N, **Rossiya-Turtisya: Etapy Torgovo-Ekonomiçeskovo Sotrudniçestva**, Moskva: 2003

KRAMER, Heinz, Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye, çev: Ali Çimen, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001

KULUEV Hasan Hüseyinoğlu, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", Avrasya Dosyası, 1996

LAVROV Sergey, " SNG v Obyedenenih Nasiyah", Mejdunarodnaya jizn, N.2, 1997

LIEVEN Dominic, Empire: The Russian Empire and the Rivals, Yale Un. Press, London, 2000

"Materialı Rossiysko-Turetskovo Delovovo Forumu", 2004

MEB Tal.Terb.Kur.Bşk.; "Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler"; MEB Yayınları; Ankara, 1993

MELİKOVA Natalya, "Visokaya Sena Drujbi" Nezavisimaya Gazeta, 24 Mayıs 2004

NICHOL James, Diplomacy in the Former Soviet Republics, Praeger, New York, 1995

NIYAZOV, Saparmurat; "Bitarap, Garaşsız, Demokratik Türkmenistan"; Ruh Yayınları; Aşkabat, 1995

"Oil and Gas Compelx of Russia İs Up And Runnig İn A Stable Fashion", **Russian Offer**, August 2000

"Oilmans Bluff", **The Economist**, 8th of December 2001

ÖCÜ, Yusul Baybars, Karadeniz'de Petrol ve Doğalgaz taşımacılığı, (Yüksek Lisans Tez.. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004 Ankara)

ÖNVER, Bilal, Türkiye'de Uygulanan Enerji Politikaları Kapsamında Doğalgaz ve Nükleer Enerjinin İkamesi, (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997)

ÖZTAŞ, Serdar Onur, Türkiye'de Hava Kirliliğinin Önlenmesi Açısından Temiz Enerji Seçeneklerinin Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tez.. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997)

PAMİR, A.Necdet; "Orta Asya'da ve Kafkaslarda Bitmeyen Oyun"; ASAM Yayınları; Ankara, 1999

PAZARCI, Hüseyin; "Uluslararası Hukuk Dersleri"; Turhan Kitabevi Yayınları; Ankara, 1992

PETROV, E, "god Bez Turkmenskovo Gaza", **Nezavisimaya Gazeta**, 26.03.98

"Razvitiye Turetskoy Ekonomiki", **Korinf**, No:48, 2003

Rossia İ Stranı Mira, Moskova: Goskomstat, 2000

"Rus Şirketler Yukos Bakü-Ceyhan'a Katılmak İstiyor", **Da**, No:6, 2000

Russia Country Report, London: The Economist Intelligence Unit, Devember 2001

Russia in Figures, Moskova: Goskomstat, 2000

SAĞLAM, Kadir, Otra Doğu ve Dünyada: Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, İstanbul: TÜRDAV, A.Ş., t.y.

SALMAN, Banu, **Türkiye'nin Petrolü Bor**, İstanbul: Petrol-İş Yayını. 2001

SAMADOV, Nigar, Türkiye İle Rusya Federasyonu Arasında 1990 Sonrası Dış Ticaret İlişkileri, (Yüksek Lisans Tez.. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, 2003 Kocaeli)

SANDER, Oral; "Türkiye'nin Dış Politikası"; İmge Yayınları; Ankara, 1998

SARAY, Mehmet; "Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları";RUH Yayınları; Aşkabat, 1994

SARAY, Mehmet; "Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması"; Boğaziçi Yayınları; İstanbul, 1975

SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat, İstanbul: Güzem Yayınları, 1996

Seyidoğlu, Halil; "Uluslararası Finans", Gizem Yayınları; İstanbul, 1997

SHMİGANOVSKIY, Vladimir, "Export of Electirc Power: More Losses Then Profits", **Russian Offer**, September 2000

Sovetskaya Ensiklopedya; Moskova, 1984

ŞAMRAY Pavel, Osnovniye Napravlenie Energetičeskoy Strategiy Turtsiy İ iyo Vliyaniye Na Energetiçekuyu Politiku Russiy, (Doktora Tezi, Diplomatıçeskaya Akademya Ministerstva İnastrannih Del Rossiyskoy Federatsiy Moskva 2006)

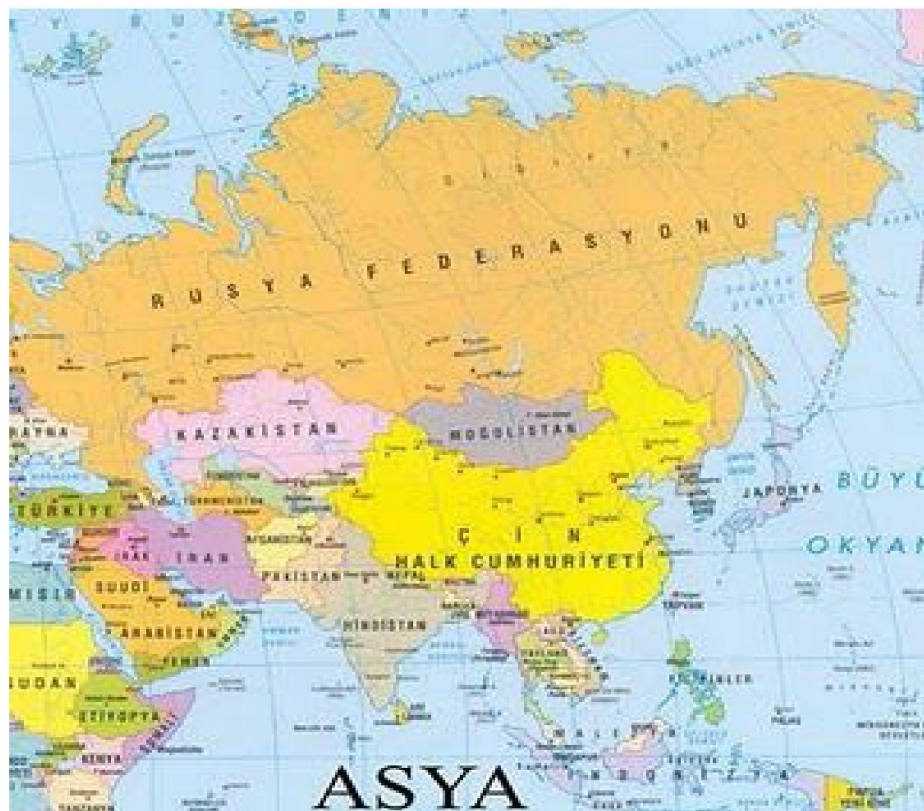
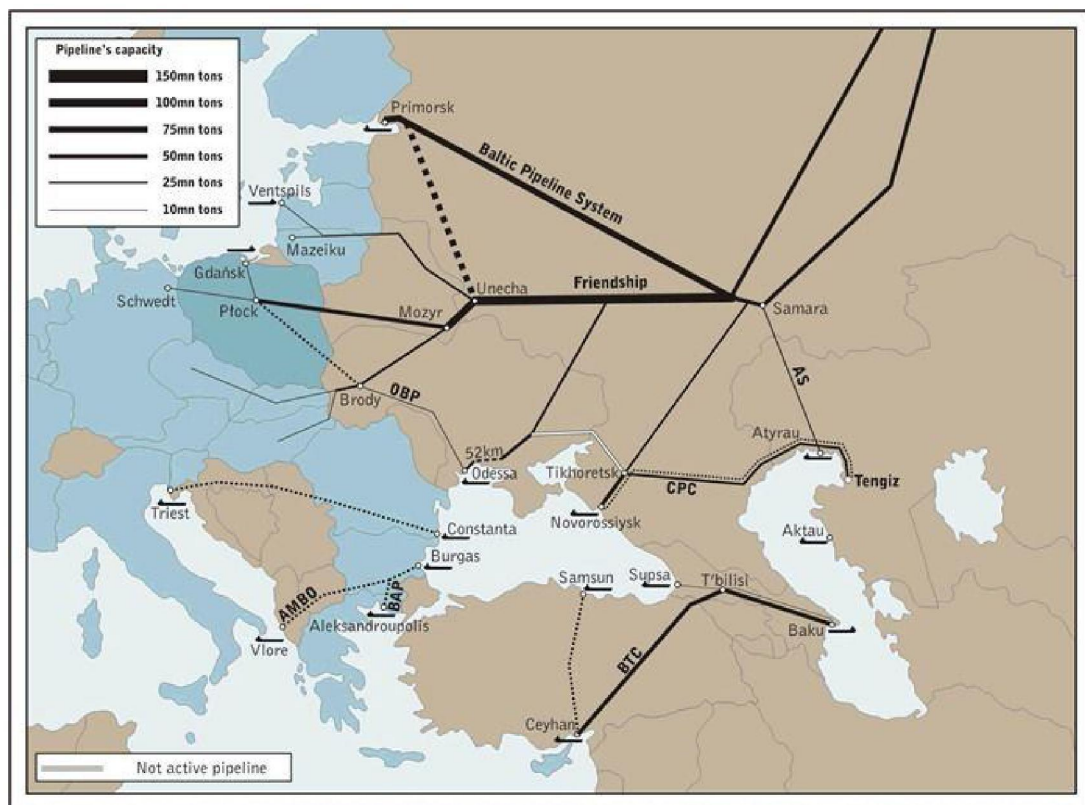
- TEKELİ, Mine; “Uluslararası Bütünleşme Sürecinde”; Özkan Yayınları; 1990
- The Export Structure Ought To be Changed”, **Russian Offer**, August 2000
- TİKA; “Avrasya Etüdüleri”; TİKA Yayınları; Ankara, 1994
- TİKA; “Avrasya Etüdüleri”; TİKA Yayınları; Ankara, 1998
- TİKA; “Avrasya Etüdüleri”; TİKA Yayınları; Ankara, 1995/1996
- TİKA; “Kafkasya ve Orta Asya:Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek”; TİKA Yayınları; Ankara, 1995
- TİKA; “Türkmenistan Mevzuatı”; TİKA Yayınları; Ankara, 1995
- TİKA; “Türkmenistan Ülke Raporu”; TİKA Yayınları; Ankara, 1999
- TORUMTAY, Necip; “Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye”;Milliyet Yayınları; İstanbul, 1997
- TUKİN, Cemal, Boğazlar Meselesi, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999
- Türkiye Diyanet Vakfı; “Türkiye Dışındaki Türk Topluluklarının Milli, Manevi ve Siyasi Meseleleri”;Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Ankara 1994
- TÜRKMENBAŞI, Saparmurat; “Programa (10 let blagapoluçya) Ekonomiçeskaya Programa Prezedenta Türkmenistana”; Sinem Yayınları; Aşkabat, 1994
- ÜNSAL, Bulent, SSCB’nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri, (Yüksek Lisans Tez.. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, 2003 Trabzon)
- VALOVOY, Dmitriy, Politekonomiya, Moskova: ZAO Biznes Şkola Intel-Sintez, 1999
- YAVUZALP, Ercüment; Dış Politikada Oyunun Kuralları”; Bilgi Yayınları; İstanbul, 1998
- ZVEREVA, P, İsaev, R, “Azerbajanskaya Neft Teçet Çerez Rassiyu”, Russkiy Felegraf, 28.04.98

EKLER

DRUZHBA PIPELINE

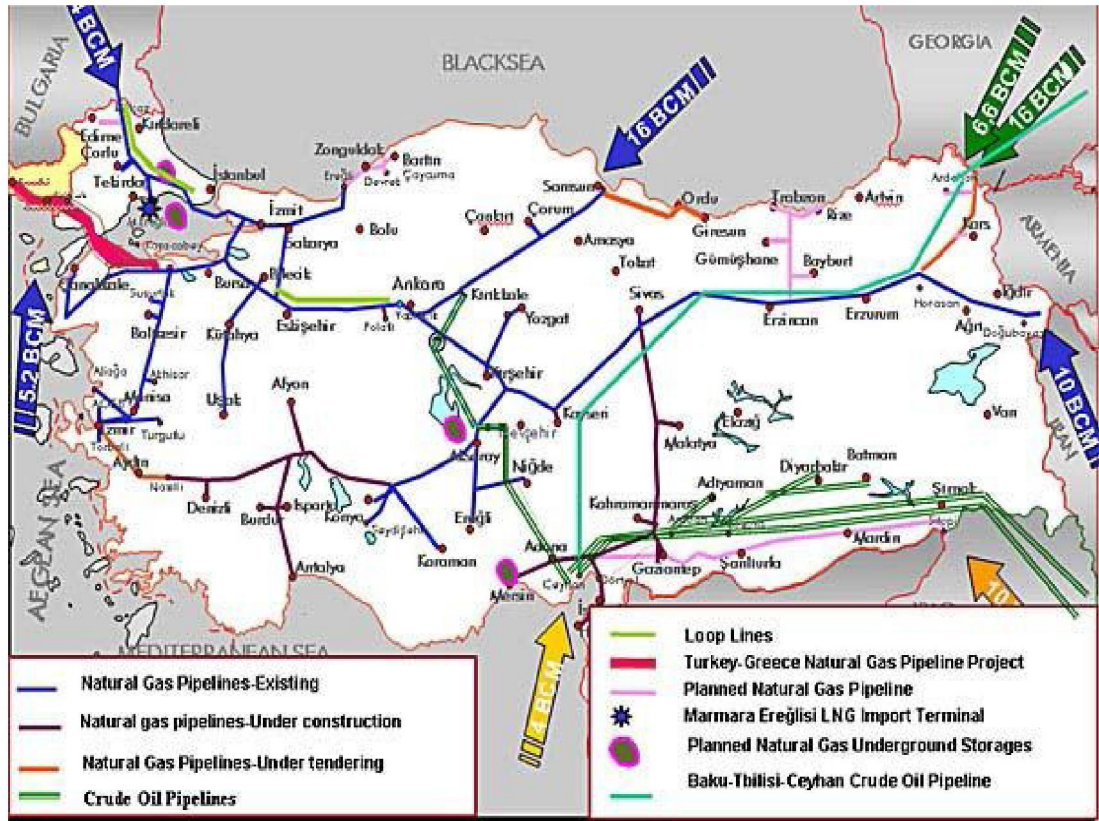

SOURCE: Energy Information Administration AP

Tablo 1. HAZAR BÖLGESİ PETROL VE GAZ REZERVLERİ

Ülke	İspatlanmış Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	Olası Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	Toplam Petrol Rezervleri (Milyar Varil)	İspatlanmış Gaz Rezervleri (Tef)	Olası Gaz Rezervleri (Tef)	Toplam Gaz Rezervleri (Tef)
AZERBAYCAN	3.6-12.5	27	31-40	11	35	46
İRAN	0.1	12	12	0	11	11
KAZAKİSTAN	10.0-17.6	85	95-103	53-83	88	141-171
RUSYA	0.3	5	5	-	-	-
TÜRKMENİSTAN	1.7	32	34	98-155	159	257-314
ÖZBEKİSTAN	0.3	1	1	74-88	35	109-123
TOPLAM	16.0-32.5	163	179-195	236 - 337	328	564 - 665

Kaynak: Rusya, GAZPROM 2001

ÖZET

SALAMOV Bayram, RUSYA TÜRKİYE ENERJİ İLİŞKİLERİ (1995–2005), Doktora Tezi, Ankara -2010.

Türk-Rus enerji ilişkileri "çok boyutlu ortaklık" düzeyine ulaşmıştır. Dünyadaki her ülkenin enerjiye olan ihtiyacının hızla arttığı artık bir gerçektir. Güçlü ve rekabet edebilen bir ekonomi olmanın ön şartı enerji erişimine bağlıdır.

Rusya Dünya'nın en büyük gaz üreticisi ise dünyanın en büyük gaz piyasası da Avrupa'dır. İşte burada Türkiye'nin konumu onu bu denklemde önemli aktör kılmaktadır.

Türkiye dünyada, enerjide çözümün bir parçası olmak istiyor. Rusya ve diğer bölge ülkelerinden gelen gazı ve petrolü en kısa ve ucuz yoluyla Avrupa'ya aktarmak istiyor. Bu çerçevede Türkiye birkaç projeyi gerçekleştirmiş durumunda; Mavi Akım (Doğalgaz), Bakü-Tiflis-Ceyhan (Petrol), İran-Türkiye (Doğalgaz), Irak-Türkiye (Petrol) ve Rusya-Türkiye (Doğalgaz). Ancak bu hatlar bile küresel enerji aktörü olmaya etmemektedir. Türkiye daha fazla rol üstlenmek istemektedir. Bu yönde atılan önemli adımları vardır. Boru hatlarının sayısını artırmayı amaçlamaktadır, inşa ve proje halinde olan boru hatları; Nubucco (Doğalgaz), Rusya-Türkiye-İsrail (Doğalgaz), Türkmenistan-İran-Türkiye (Doğalgaz), Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (Doğalgaz), Mısır-Türkiye (Doğalgaz), Irak-Türkiye (Doğalgaz) ve Türkiye-Yunanistan-Avrupa (Doğalgaz).

Nabucco Projesi'nin, önemi büyüktür ve enerji alanında, Türkiye'nin jeopolitik konumunu çok iyi kullanması gerekir çünkü Türkiye'nin jeopolitik konumu dünyanın rağbetindedir diyebiliriz. Türkiye'nin enerji diplomasisi ile ilgili yürüttüğü çalışmaların en önemli yapı taşlarından birisi Nabucco Projesidir.

Türkiye kendi enerji kaynaklarını tam olarak değerlendirememektedir. Türkiye ve Rusya'nın yenilenebilir kaynakları, rüzgar, güneş, sıcak sular ve

deniz dalgalarından elde edilen enerji genel tüketim oranlarında çok düşük seviyelerde kalıyor. Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu bor madenlerinin kaderi belirsizliğini korumaktadır.

Dünya enerji piyasasının önemli aktörleri; ABD, AB, Çin, Rusya ve Japonya. Bu aktörleri göz önüne almadan hiçbir büyük projenin gerçekleşmesi mümkün olmuyor. Burada Rusya ile Türkiye'nin enerji işbirliği ön plana çıkmaktadır. İki ülkenin enerji politikaları ve bu alandaki önemli kuruluşlarının faaliyetleri onları hiç olmadığı kadar yakınlaştırmaktadır. Rusya kendi enerji kaynaklarını en güvenli şekilde uluslararası piyasalara ulaştırma gayretindedir, Türkiye ise enerji zengini komşu ülkelerin bu önemli değerlerini başka ülkelere aktararak hem maddi hem de siyasi kazanç elde etme peşindedir.

Türkiye'nin önem verdiği bir başka enerji bölgesi de Orta Asya Devletleridir. Bu devletlerle kültürel, etnik ve tarihi yakınlığı bulunan Türkiye, onlarla enerji işbirliği olanaklarını değerlendirmek istemektedir. Ülkemiz bu bölgede Rusya ile rekabet içinde olsa da çeşitli enerji projelerini tasarlayarak hayata geçirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin Rusya ile kuracağı "Avrasya Birliği", dünyada bilinen tüm dengeleri değiştirecektir. Bu oluşum "Avrupa Birliği" gibi ekonomik, siyasi ve kültürel birlik olabilir. Bu birliğin her iki ülkeye çok büyük fırsatlar sunacağına inanmaktayım.

Anahtar Sözcükler:

- 1.Petrol
- 2.Gaz
- 3.Türkiye
- 4.Rusya
- 5.Enerji

ABSTRACT

SALAMOV Bayram, RUSSIAN-TURKISH ENERGY TIES (1995–2005), PhD Thesis, Ankara -2010.

Turkish-Russian energy ties has reached ‘a multi-dimensional partnership’. It is true that all countries of the world are increasingly in need of more energy. Access to energy resources is a prerequisite for a powerful and competitive economy.

While Russia is the biggest gas producing country of the world, Europe is the leading gas market. At this point, Turkey’s location has a crucial role in this equilibrium.

Turkey wants to be a part of the solution in the field of energy at the global level. Russia wishes to transfer the gas and oil to Europe via the shortest route and in the cheapest way. For this purpose, Turkey has already developed several projects; Blue Pipeline (natural gas), Baku-Tiflis-Ceyhan (Oil), Iran-Turkey (Natural Gas, Iraq-Turkey (Oil) and Russia-Turkey (Natural Gas). Even these existing pipelines are not sufficient to make Turkey a global energy actor. In fact, Turkey aspires to a bigger role and she has taken steps to increase the number of pipelines, some of which are being built and the others in project development phase. These include Nubucco (Natural Gas), Russian-Turkey-Israel (Natural Gas), Turkmenistan-Iran-Türkiye (Natural Gas), Turkmenistan-Azerbaijan-Georgia-Turkey (Natural Gas), Egypt-Turkey (Natural Gas), Turkminstan-Iran-Turkey (Natural Gas), Turkmenistan-Azerbaijan-Georgia-Turkey (Natural Gas), Egypt-Turkey (Natural Gas), Iraq-Turkey (Natural Gas) and Turkey-Greece-Europe (Natural Gas).

Turkey has an enviable geopolitical position in terms of energy. that should be put to the best use. The Nabucco Project is perhaps the most crucial building bloc in Turkey’s energy diplomacy.

Turkey falls short of making the best use of its own energy resources. The renewable energy resources of Turkey and Russia; energy derived from wind, sun, hot waters and sea waves constitutes a marginal level in the general consumption. Moreover, the fate of boron reserves that Turkey owns is still shrouded in mystery.

The USA, the EU, China, Russia and Japan are the crucial actors of the global energy market. Any attempt to realize a big project cannot ignore these actors. At this point, Turkish-Russian cooperation in the energy field comes to the fore. Their energy policies and the activities of their leading organizations have made both countries come closer to each other than ever before. Russia strives to transfer its energy resources to international markets in the safest way possible. Turkey, on the other hand, aims at transferring these valuable assets of her neighbours to other countries and thus achieve political and economic gains.

Another energy rich region that Turkey attaches importance to is the Central Asia. Having cultural, ethnic and historical ties with the Central Asian countries, Turkey wishes to explore the possibilities for cooperation with these countries in the field of energy. Though Turkey is in competition with Russia in the region, she nevertheless strives to bring various energy projects to life.

“Eurasian Union” that Turkey forms together with Russia will change all the known balances in the world. Such a formation may evolve into an economic, political and cultural union like the European Union. It is certain that such a union will offer great opportunities for both countries.

Key Words:

- 1.Oil
- 2.Gas
- 3.Turkey
- 4.Russia
- 5.Energy